

Limba ROMÂNĂ

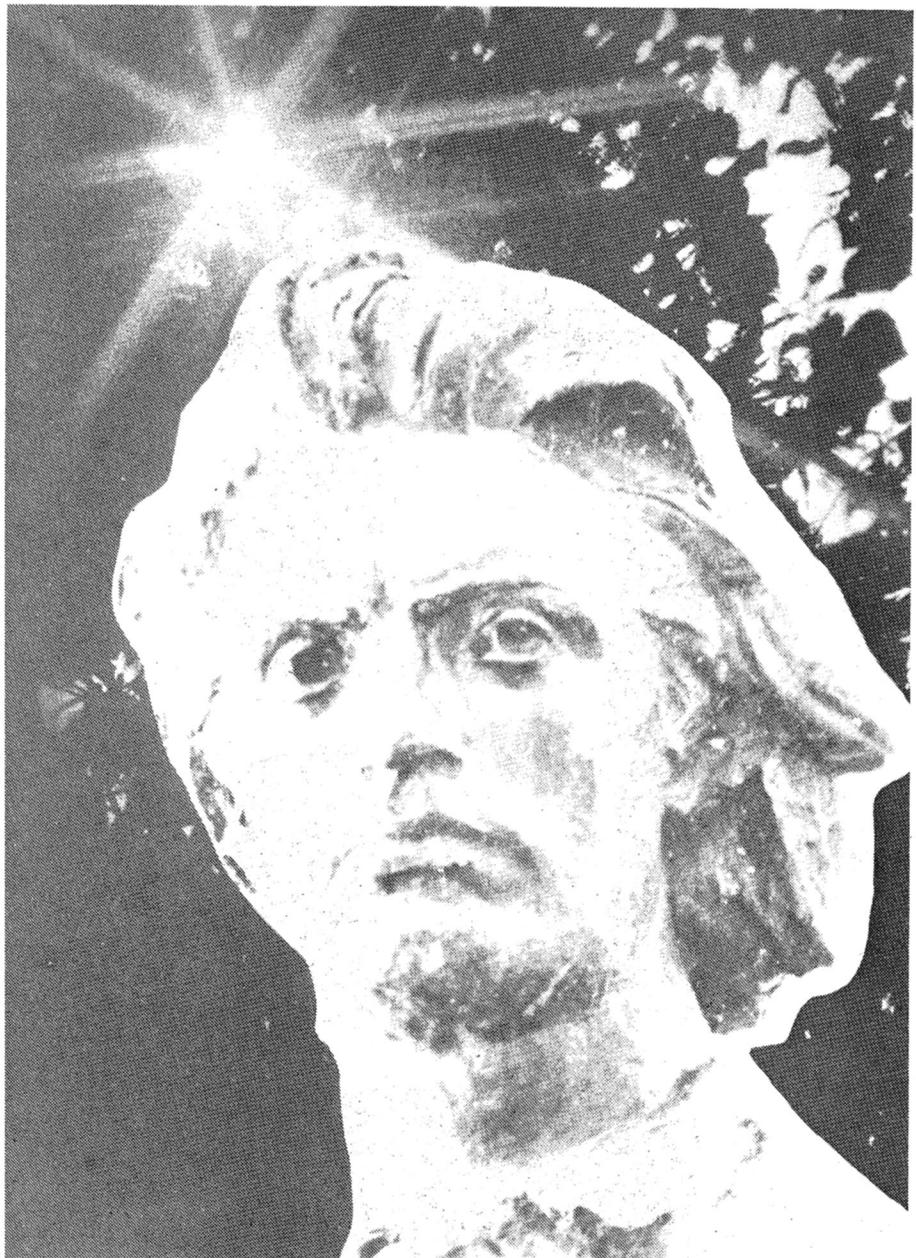
ISSN 0235—7089

ANUL II

CHIȘINĂU

ÎR

1-92

El este atit de mult al nostru, incit noi din nebăgare de seamă am
început să devenim ai lui.

Nichita STĂNESCU

LIMBA ROMÂNĂ
 Revistă trimisă la
 editată de
MINISTERUL
ȘTIINȚEI
ȘI
INVATĂMÂNTULUI
AL
REPUBLICII MOLDOVA
 cu concursul
SOCIEȚĂȚII
LIMBA NOASTRĂ
CEA
ROMÂNĂ

Ianuarie — martie 1992, 1 (5)

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef
 Ion DUMENIUK
 Redactor-șef adjunct
 Alexandru BANTOS
 Secretar de redacție
 Leo BORDEIANU
 Redactori de secții
 Ion CIOCANU
 Ion CONTESCU
 Emil MÎNDICANU

CONSILIUL DE REDACȚIE

Vasile BAHNARU
 Pavel BALMUŞ
 Silviu BEREJAN
 Mihai CIMPOI
 Anatol CIOBANU
 Eugen COSERIU (Tübingen)
 Ion COTEANU (Bucureşti)
 Nicolae DABIJA
 Traian DIACONESCU (Iaşi)
 Mihai DRĂGAN (Iaşi)
 Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi)
 Ion IACHIM
 Dumitru IRIMIA (Iaşi)
 Emilia MARIN
 Nicolae MÂTCĂŞ
 Ion MELNICIUC
 Ilie POPESCU (Cernăuţi)
 Stanislav SEMCINSKI (Kiev)
 Constantin TĂNASE
 Grigore VIERU

SUMAR

CUVÎNT ÎNAINTE

A fi la modul imperativ
 3

SOCIOLINGVISTICĂ

Ioan OPREA. Necesitatea limbii literare
 4

ANTOLOGIA «L. R.».

Marin SORESCU (9); Nichita STĂNESCU (32); Ioan ALEXANDRU (32); Veronica MICLE (90); Eugen CIOCLEA (130)

OPINIÎ SI ATITUDINI

Ioan LOBIUC. «Limba moldovenească»? (I)
 10

Valentin ERHAN. Limbaj alimentar la preț redus

14

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Anatol CIOBANU. Normele de punctuație în vigoare (IV)
 17

Dorin N. URITESCU. Flagrant delict... ortografic

26

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Mihai EMINESCU (2, 33, 91); Artur SILVESTRI (82); Simion BĂRNUTIU (109); Garabet IBRAILEANU (123); Aron PUMNUL (129); B. P. HASDEU (134)

CUM VORBIM, CUM SCRIM

Alexei PALII. Atenție la cuvintele optim, extrem, totalitar; Cu doi ani în urmă sau acum doi ani; Alternativă

33

Infern terminologic

Alexandru GROMOV. «Autoobiografie» programată

36

Victor GHERMAN. Cuvinte recente (din știință și nu numai)

38

ONOMASTICA

Albina DUMBRAVEANU. Să ne cunoaștem numele (IV)

43

SUMAR	
OBIRȘII	EFIGII
Lecturi per tractate	Ion CONȚESCU. Fiile risipitori 131
Sinuozitățile unor balamucuri pseudo-științifice	VIN DIN MUNȚII LATINIEI Traian DIACONESCU. Pronunția limbii latine în perioada clasică 134
47	VIAȚA CĂRȚILOR Ion IACHIM. Eugen Holban: Figuri basarabene 140
EMINESCIANA	CUVINTE ÎNCRUCIȘATE Andrei CAȘENCU. Porni Luceafărul... 142
Eugenio COSERIU. Theophylactus, II, 15 (Notă biografică: Eugen MUNTEANU)	
51	
Eminescu, «un re-ziditor la modul demiuurgic». Dialog Mihai CIMPOI — Constantin CIOPRAGA	
63	
Petru URSACHE. Ficțiuni thanatice la Eminescu	
70	
Analize și interpretări	
Mihai DRĂGAN. Floare albastră	
79	
Monica ILADE-COSTEA. Sărmanul Dionis	
83	
PRO DIDACTICA	
Pavel FLOREA. Metodica predării limbii și literaturii române (II)	
91	
Ion IACHIM. De la compunerea peisaj la povestire	
98	
Laborator	
Vasile Vasilache. Elegie pentru Ana—Maria	
103	
Comentarii literare	
Ion CIOCANU. Ion Druță: Frunze de dor	
109	
Interiorul unui poem	
Stefania MINCU. Nichita Stănescu: Cîntec	
114	
SCRIITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918—1944)	
Vasile BADIU. Ion Buzdugan sau vitalitatea tradiției	
116	
Calendar	
Iurie COLESNIC. Un poet din tagma lui Homer	
122	
CREANGĂ DE AUR	
Stelian DUMISTRĂCEL. Numele populare ale lunilor anului (ianuarie — martie)	
124	
	<p>«Optsprezece veacuri sunt de cînd viața latină a fost sădită pe acest pămînt, unde suntem noi în ciuda zguduirilor prin care a trecut; această viață înaintează mereu sporind și întărindu-se. S-a păstrat însă și crește această viață nu pentru că erau mulți și puternici aceia care conlucrau la intemeierea ei, ci pentru că fieștecare din cei puțini era mîndru de munca înaintașilor săi. De cînd este suflet de român pe fața pămîntului, ROMÂNUL A FOST MÎNDRU DE A FI ROMÂN și chiar atunci cînd lumea îl privea cu dispreț, el își cînta doina și, în conștiința puterilor pe care le purta în sine, privea mîndru împrejurul său».</p>

Mihai EMINESCU

A FI LA MODUL IMPERATIV

Am încheiat aşadar, alături de cititorii noştri, un an editorial al revistei «Limba Română». Un an de existenţă a unei publicaţii aşteptate, am vrea să credem, cu nerăbdare de oameni de bună credinţă, de acei care nu regretă prăbuşirea mentalităţii comuniste şi pseudointernaţionaliste. Ci, dimpotrivă, raţionează, cugetă cu luciditate, din duş-şi seama bine ce înseamnă verbul A FI pentru moldovenii rupţi brutal de etnia lor şi aduşi, prin diverse tertipuri diabolice, la renegarea identităţii lor, la autodesfiinţare, la condiţia de sclavi ai unei mentalităţi mancuităzate, cu sau fără voie.

Incepem deci un nou an. Un an pe parcursul căruia, sperăm, va continua să se afirme plenar ideea unităţii naţionale a românilor de pretutindeni. Idee care, acum trei ani, ne-a unit în cuget şi simţire, ne-a făcut să desfidem contraacţiunile «Teze»-iilor inveteraţi şi să obţinem, în ultimă instanţă, dreptul la opinie necenzurată, posibilitatea de a zice limbii noastre pe numele ei adevărat, de a spune fără teamă cine suntem, de unde venim şi încotro mergem.

În pofida recidivării ro-

CUVÂNT ÎNAINTE

mânofobiei, a conjuncturii social-politice nefavorabile renaşterii noastre, colaboratorii revistei «Limba Română» vor continua, fără pregeu, opera de lumenare a poporului cu lumină dreaptă, neadumbrată de aberaţiile unor rătăcişi, de ifosele unor minţi scurte dar cu urîtu nărat de a impune altora ignoranţa lor crasă.

Dat fiind rolul hotărîtor ce-i revine şcolii de toate treptele în schimbarea conştienţei sociale, revista va publica în 1992 pentru învăţători şi profesori, pentru liceeni şi studenţi, pentru toţi cititorii un număr mai mare de materiale instrucţiv-metodice racordate la programele de învăţămînt, articole de popularizare a ştiinţei, studii de cultură filologică generală.

Ne propunem, să contribuim la reedificarea a ceea ce, timp de decenii în sir, a fost dărîmat metodic de către ignoranţi şi conjuncturi străini şi autohtoni. Căci numai astfel, prin acumularea de cunoştinţe autentice, ne vom descătuşa spiritul, vom înțelege că noi, români, cu toate vitregiile soartei, ne-am avut mereu de acelaşi neam şi că numai împreună putem reveni la adevăratele valori ale civilizaţiei noastre milenare.

Să nu ratăm această sănătă.

Ioan OPREA
Cercetător, dr., Iași

NECESITATEA LIMBII LITERARE

Istoria modernă a românilor va consemna, fără îndoială, școala ardeleană, manifestată în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele decenii ale veacului următor, și Renașterea basarabeană ai cărei martori sănem ca cele mai importante fenomene culturale. În aceste mișcări de emancipare a românilor aflați sub stăpîniri străine obiectivul de bază a fost similar: apărarea și cultivarea limbii, însă nu a limbii populare, pe care poporul o păstra ca pe un dar natural în pofida tuturor vicisitudinilor sorții, ci a limbii de cultură, a limbii literare, singura în măsură să releve nivelul cultural și de civilizație al unui popor ca entitate etnică de sine stătătoare. Nu este mai puțin adevărat totuși că, prin limba literară, se realizează și o creștere a calităților limbii populare și că, pe de altă parte, numai prin aspectul literar limba unui popor își poate exercita totalitatea funcțiilor sociale și statale asigurând cu adevărat aspirațiile lui de emancipare și de libertate.

Preocupat tot mai mult, pe măsura înaintării în civilizație, nu numai de imblânzirea forțelor exterioare, dar și de perfectionarea sa ca ființă ratională, omul s-a orientat în primul rînd spre investigarea și îmbunătățirea proprietăților sale aptitudini și mijloace de cunoaștere, comunicare și acțiune. Cind atenția sa a fost reținută de găsirea căilor optimizării gîndirii și comunicării, limba a devenit obiectul principal

al investigației și perfecționării. La nivelul general și popular, fiecare vorbitor al limbii tinde să-și îmbogățească posibilitățile de exprimare, fiindcă numai astfel reușește să-și măreasă aria cunoștințelor despre realitate, realizează o mai eficientă structurare și comunicare a acestor cunoștințe, dobîndind în același timp și o apreciere și o audiență socială mai extinsă. Dar, deși această preocupare pentru perfecționare este general umană, ea stă însă sub semnul întimplării și al neregularității, atunci cînd nu există o organizare și o dirijare a eforturilor pentru a fi inscrise în sfera necesarului și a regulii riguroș motivate. În acest sens se constată cerința ca limba populară, caracterizată printr-o astfel de manifestare, să fie dezvoltată și îmbunătățită în forma limbii literare, pentru a corespunde unor exigențe înalte.

Fiecare individ uman se încadrează în mod natural și obligatoriu într-un context social determinat prin trăsăturile proprii comunității din care face parte, context care se manifestă ca un factor formativ ce contribuie printre altele la realizarea conștiinței lui, a cărei natură principală este conștiința lingvistică fundamentată pe înșuirea și utilizarea limbii materne. Alcătuind prima și esențiala formă de cunoaștere și de comunicare pentru om (indiferent de împrejurările în care își duce viață), limba maternă este pentru el un dat, o instituție socială constituită, care îi impune nu numai înșuirea treptată a unor mecanisme și forme de exprimare și de înțelegere, dar chiar o anumită manieră de a interpreta iumea. Prin rolul pe care îl are în formarea conștiinței individuale, limba este însă și un factor modelator al conștiinței

sociale colective, care se constituie și se manifestă prin intermediul celei individuale. Astfel, se poate spune că limbile sunt modalități particulare de reflectare a realității, modalități care sunt specifice fiecărui grup etnico-social. Deci, dacă omul poate cunoaște lumea datorită existenței limbii (legătura intrinsecă dintre limbă și gîndire relevă în modul cel mai elocvent acest lucru), el are, tot prin limbă, maniera specială prin care cunoaște și interpretează lumea.

Relațiile dintre limbă și conștiința socială (considerată în general) se realizează în modalități diverse, iar reflexe ale faptelor de limbă se pot remarcă în cele mai diferite aspecte ale spiritualității. Fără îndoială, așa se explică și corespondențele dintre trăsăturile limbii unui popor și filozofia creată în limba respectivă, în primul rînd filozofia etnică, sau spiritul național care își pune amprenta asupra ideilor politice și artistice ce caracterizează o comunitate. Aceste trăsături care unesc pe vorbitorii unei limbi și îi diferențiază în același timp de cei care vorbesc alte limbi, în măsura în care vizează modul lor de a gîndi, de a cunoaște și de a interpreta lumea, precum și produsele lor spirituale alcătuite baza psihologică a unui popor. Cum s-a amintit însă, limba, ca toate celelalte componente ale vieții sociale, se modifică în timp, și multe dintre schimbările limbii se datorează tocmai bazei psihologice, întrucât aceasta se transformă permanent pe măsura îmbogățirii cunoștințelor sau a realizării unor reorganizări ale vieții social-istorice. Aceste schimbări nu afectează însă specificul bazei psihologice în esență ei și, ca atare, se realizează o continui-

tate spirituală la care limba participă nemijlocit.

În același timp, vorbitorii unei limbi se caracterizează și printr-o aptitudine articulatorie, manifestată în capacitatea de a articula într-un anumit mod sunetele cu valoare fonologică, de a întrebunța din întreaga gamă a sunetelor ce pot fi articulate de om numai o anumită serie, care devine proprii limbii materne vorbite de un grup etnic. Așadar, fiecărui popor îi sunt specifice numai unele sunete din quantumul general al posibilităților de articulare ale omului, situație manifestată atât ca deprindere și organelor fonatoare, cât și ca fapt de conștiință, membrii grupului având capacitatea de a recepționa în mod distinct și de a reproduce (corect) numai anumite sunete. În cazul contactului cu altă limbă și în cazul însușirii altei limbi, membrii grupului, considerați individual sau împreună, întâmpină greutăți atât în receptarea exactă a sunetelor specifice acestei limbi dar nespecifice limbii lor, cit și în reproducerea unor astfel de sunete.

Această aptitudine, perpetuată de-a lungul generațiilor și manifestată la nivel comunitar și individual, face ca, în cazul adoptării unei limbi noi de către o comunitate, să se producă modificarea acestei limbi în sensul determinat de ea. Astfel, aptitudinea aceasta (denumită de lingviștii români Alexandru Philippide și Gheorghe Ivănescu **bază de articulație**) devine cauză a schimbării limbii, realizând transformarea unei limbi în alta, așa cum s-a întimplat cu transformarea limbii latine în limba română datorită vorbirii latinei de populația de pe teritoriul dacic. Baza de articulație contribuie însă permanent la schimbarea

limbii, căci, evoluind odată cu evoluția generală a omului, produce modificări (de profunzime mai redusă însă) în sistemul fonetic al limbii populare.

Deși reprezintă factorul hotăritor în determinarea unei etnii, căreia îi direcționează și îi particularizează cele mai multe dintre trăsăturile care o disting de altele, și deși se caracterizează printr-un permanent mers evolutiv spre perfecționare și adecvare, limba populară manifestă totuși o serie de neajunsuri care o fac inaptă pentru a da expresie unei culturi superioare, marcate de o accentuată dezvoltare a științei și tehnicii și de o pronunțată specializare în domeniul profesional. Cu toate calitățile ei deosebite, limba populară prezintă inadmisibile diferențe regionale și o oarecare instabilitate în timp, deficiențe ce prejudiciază tendința general umană de perfecționare și de organizare ratională.

Ca să corespundă tuturor cerințelor culturale și, mai ales, pentru a-și păstra și dezvolta calitățile proprii, limba trebuie cultivată, adică supusă unui proces organizat de îmbunătățire și de imbogățire, creându-se astfel limba de cultură sau limba literară. Ceea ce se remarcă în cazul limbii literare este faptul că aceasta este dirijată de specialiști și de alți oameni de cultură încită capătă un aspect care este în concordanță cu anumite exigențe. Prin urmare, limba literară nu este decât forma sublimată a limbii unui popor, realizată prin voința oamenilor. Factorii voluntivi se manifestă și la nivelul limbii populare, prin analogie, prin imitație etc. și, ca atare, unele dintre fenomenele limbii populare au loc conștient, dar ele rămân totuși fenomene obiec-

SOCIOLINGVISTICA

tive în înțelesul primar, au manifestare apropiată celor naturale. Limba literară însă este un aspect al limbii naționale care depinde în mod esențial de voința și de conștiința omului, deoarece prin chiar locul ei în cadrul vieții spirituale a unui popor, implică un apot sporit al elementelor rațional-conștiente, necesită intervenția programatică și de durată a voinței. O multitudine de factori lingvistici și social-istorici face însă ca manifestarea voinței să nu poată deveni liber-arbitru, ci doar acțiune în vederea desăvîrșirii calităților limbii și asigurării unității și specificului ei. Pe această bază se creează posibilitatea funcționării unor criterii de apreciere în virtutea căror faptele de limbă sunt evaluate dacă sunt convenabile, adekvate, corecte, cuvenite sau juste. În vederea activării unor astfel de criterii se intervine în transformarea și funcționarea limbii prin normarea ei.

Ca orice mod de manifestare colectivă (ca instituție), limba trebuie dirijată spre varianta optimă, căci această finalitate nu se poate atinge în mod spontan, ci numai printr-o acțiune orientată. Normarea limbii și folosirea ei potrivit normelor transformă o relație socială determinată doar de un mediu cultural comunitar într-o relație mijlocită de instituții care stabilesc ceea ce este bine și rău, corect și incoprect, permis sau nepermis. În acest mod, se realizează o diviziune socială care diferențiază pe cei care cunosc și respectă norma de cei care se abat de la ea, astfel că, individul care nu se supune regulilor limbii normate este cotat automat ca un individ cu un grad scăzut de cultivare. Pe această bază, gradul de cultivare a indivizilor sociali este apreciat în ma-

re măsură în funcție de aptitudinea de a fi cît mai aproape de prescripțiile normei. Această aptitudine nu este însă una înăscută, ci una formată prin instrucție și de aceea un nivel superior de instruire nu se poate realiza numai prin însușirea de cunoștințe, fiind necesară deopotrivă însușirea normelor limbii literare și exersarea respectării lor. Creșterea gradului de cultură a societății își găsește în acest caz reflexul imediat în creșterea gradului de respectare a normelor limbii de cultură, care devine astfel o necesitate pentru membrii societății.

Se poate de acela aprecia că, prin limba populară, omul realizează o încadrare naturală și obligatorie în societate, în vreme ce prin limba literară el este supus unui efort educativ (și autoeducativ) programatic, poziția sa socială fiind stabilită prin norme legiferate. Educația, sugestia și sanctio-narea corectează și orientează posibilitățile naturale, unora oferindu-le mijloace optime de realizare, altora anulîndu-le resursele, iar pe altele modificindu-le. Prin normare și trecerea din natură în cultură, limba devine raportabilă la noțiunea de «valoare», știut fiind că natura nu are valori căci acestea sunt numai rezultatul eforturilor umane. Cind operăm cu parametrii corect-incorrect, stimulăm pe terenul limbii imperativul de a ră-mâne în sfera «corectului», imperativ ce se manifestă ca **necesitate** de a urma normele și principiile care garantează aspectul îngrijit al limbii și ca obligație pentru indivizii vor-bitori de a recunoaște această necesitate și de a se conforma exigențelor ei.

Aderarea la limba literară nu reprezintă deci numai o integrare în social, prin imi-

SOCIOLINGVISTICA

tație, ci printr-un efort conștient de a da valoare de co-rect faptelor de limbă însușite, de a folosi în cît mai mare măsură fapte corecte și de a renunța la cele incorecte. In-scrierea în normele culturale ale societății (normele limbii literare fiind unele dintre cele mai importante și mai durabile ale acesteia) proiectează indivizii sociali în sfera valorilor perene, oferindu-le mijlocul principal de a realiza în mod optim și la nivel elevat cunoașterea și comunicarea. Limba literară asigură posibilități atât pentru omul de știință, ca-re urmărește precizia, claritatea și concizia și, deci, lipsa ambi-guitatei și particularismului, cît și pentru literatul care do-reste noutate de expresie, posibilitate a interpretărilor multi-ple și, deci, formă (nouă) deosebită de ceea ce a fost an-terior.

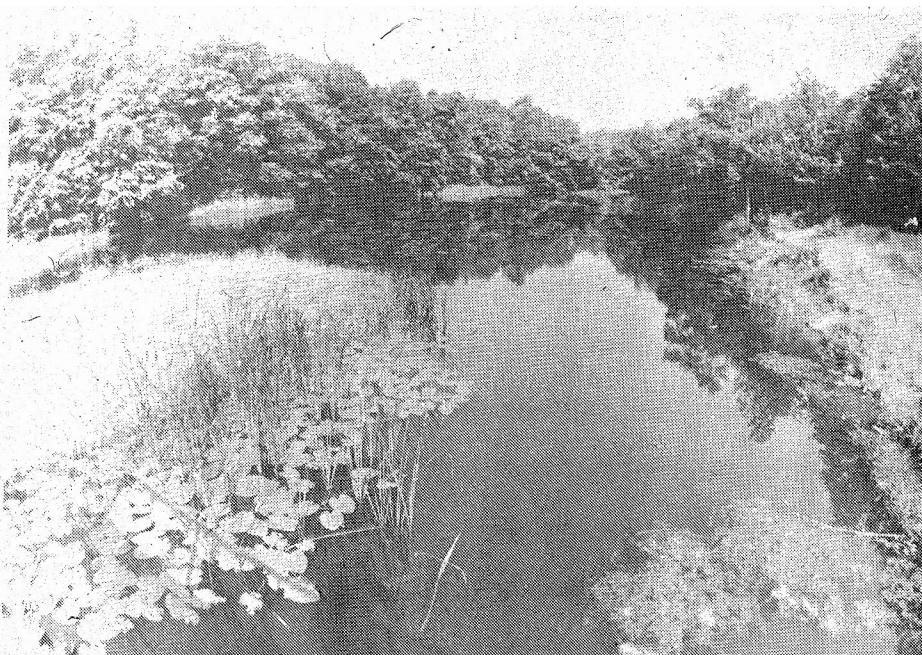
Din cele arătate pînă acum se poate constata marea impor-tanță a însușirii și folosirii limbii literare, care reflectă prin ea însăși atingerea unui grad înalt de cultură și de civiliza-tie. Pentru omul cultivat, pen-tru intelectual, respectarea ri-guroasă, în vorbire, dar mai ales în scris, a normelor limbii literare este una dintre cerin-țele de prim ordin, căci oricîte cunoștințe de specialitate ar avea și oricîte limbi străine ar învăța, dacă nu cunoaște propria limbă literară, el nu poate reprezenta treapta superi-oară a inteligenței printre co-naționalii săi. Din aceste motive, presa și mass-media în general au datoria permanen-tă de a se folosi exclusiv de limba literară, de a participa la răspîndirea și explicarea nor-melor ei și de a combate abate-rile de la aceste norme. O deo-sebită responsabilitate revine în acest sens procesului de în-vățămînt în asigurarea însuși-

rii depline de către tineretul studios a normelor limbii literare și în atingerea performanței unei utilizări corecte a limbii de cultură. În acest proces responsabilitatea nu privește numai pe profesorul de limba și literatura română, ci pe toate cadrele didactice și pe toți factorii culturali care contribuie la formarea și instruirea generațiilor tinere. Învățătorul sau profesorul, indiferent de specialitatea sa, nu poate fi un cadru didactic în adevărul înțeles al cuvintului dacă nu are deprinderea de a se exprima potrivit exigențelor limbii literare, singura variantă a unui idiom în care își poate găsi expresia forma cea mai înaltă a gîndirii umane reprezentată de știință și filozofie. Slujitorul catedrei nu trebuie să piardă din vedere că de calitatea limbii pe care o folosește depinde prestigiul său social și, mai ales, nu trebuie să uite că el este de obicei model pentru discipolii săi; da-

SOCIOLINGVISTICĂ

toria să nu poate fi împlinită dacă nu le oferă acestora posibilitatea accesului la cultură și dacă nu le înlesnește obținerea mijloacelor celor mai nimerite pentru a-și ridica gradul de cultură. Limba literară constituie în acest caz mijlocul principal prin care cineva poate evita erorile de exprimare, poate să-și însușească corect noțiunile științifice și mecanismele de raționare adevărate, poate deprinde plăcerea de a citi și de a se informa și poate aprecia valoarea operaelor artistice ale neamului său.

Prin limba română literară vorbitorul are posibilitatea de a utiliza forma desăvîrșită a limbii poporului său, formă realizată prin efortul tutror oamenilor iluștri ai națiunii, de a-și îmbogăți în mod considerabil mijloacele pentru receptarea valorilor altor culturi, de a se perfecționa permanent și de a obține un statut social superior.

Ipotești. Lacul.

Marin SORESCU

TREBUIAU SĂ POARTE UN NUME

Eminescu n-a existat.

A existat numai o țară frumoasă
La o margine de mare
Unde valurile fac noduri albe.
Ca o barbă nepieptănătă de
crai.

Și niște ape ca niște copaci
curgători
În care luna își avea cuibar
rotit.

Și, mai ales, au existat niște
oameni simpli
Pe care-i chama: Mircea cel
Bătrîn, Ștefan cel Mare,
Sau mai simplu: ciobani și
plugari,
Cărora le plăcea să spună
Seara în jurul focului poezii —
«Miorița» și «Luceafărul» și
«Scrisoarea a III-a».

Dar fiindcă auzeau mereu
Lătrînd la stîna lor cîinii,
Plecau să se bată cu tătarii
Și cu avarii și cu hunii și cu
leșii
Și cu turcii.

În timpul care le rămînea liber
Între două primejdii,
Acești oameni făceau din
fluierele lor
Jgheaburi
Pentru lacrimile pietrelor
înduioșate,
De curgeau doinele la vale
Pe toți munții Moldovei și ai
Munteniei
Și ai Tării Bîrsei și ai Tării
Vrancei
Și ai altor țări românești.

Au mai existat și niște codri
adînci

ANTOLOGIA «L. R.»

Si un tinăr care vorbea cu ei,
Întrebîndu-i ce se tot leagăna
fără vînt?

Acest tinăr cu ochii mari,
Cît istoria noastră,
Trecea bătut de gînduri
Din carteă cirilică în carteă
vieții,
Tot numărind plopii luminii, ai
dreptății, ai iubirii,

Care îi ieșea mereu fără soț.

Au mai existat și niște tei,
Și cei doi îndrăgoșați
Care știau să le troienească
toată floarea
Într-un sărut.

Și niște păsări ori niște nouri
Care tot colindau pe deasupra
lor
Ca lungi și mișcătoare sesuri.

Și pentru că toate acestea
Trebuiau să poarte un nume,
Un singur nume,
Li s-a spus
Eminescu.

«LIMBA MOLDO-VENEASCĂ»? (I)

Problema «limbii moldoveniști» li se pare sau li s-ar părea unora că nu există ori că nu ar mai trebui pusă, mai ales acum cind, în bulversarea și accelerarea spectaculoasă a evoluției istorice a lumii în deceniul pe care îl încheiem, s-a putut reveni la soluția, conformă cu adevărul istoric și etnolingvistic, a IDENTITĂȚII LINGVISTICE MOLDO-ROMÂNE. Euforia acestei declarații (greu plătite și dobândite) și transpunerile în practică ale ei (prin adoptarea oficială a grafiei latine etc.) au «paralizat» nevoie de (re)examinare științifică a argumentelor în virtutea cărora s-a susținut existența unei «limbi moldoveniști» de sine stătătoare, uitindu-se că asemenea argumente nu au fost numai politice (geopolitice și.a.), ci și lingvistice, deci din domeniul celor mai obiective și, pînă la un punct inatacabile și, mai ales, că ele stăruie și se vehiculează încă.

Imixtiunea, de atîtea ori produsă, a politicului în știința limbajului a adus numeroase prejudicii cercetării științifice a limbilor, a istoriei, descrierii și clasificării lor. În spate, declararea, după 1950 mai ales, a unei diviziuni zonale a subdialectului moldovenesc al dacoromânei ca limbă est-romanică **distincă și autonomă** părea a fi pus în dificultate lingvistica romanică în ce privește configurația, pe lîngă cea genetică, structural-tipologică și spațială (areală) a României,

OPINII ȘI ATITUDINI

adăugîndu-se, aici, aceeași optică și asupra dialectelor sud-dunărene ale românei ca singura continuatoare (exceptînd dalmata) a latinei orientale. Nu era prima ingerință a unor interese și a unor încercări de a trage anume foloase din «calitatea» limbilor. După ignorarea de către antici (începînd în mod surprinzător, chiar cu grecii) a diversității linguale a lumii, după dominația «pro-custiană» milenară a limbilor de cult, «sacrale» (în frunte cu latina) în defavoarea limbilor «vii», naționale, a urmat uimirea, extazul și «febra» Europei medievală, cu deosebire (post)-renascentiste, în fața «concertului» de idiomi mai întîi din cuprinsul său, apoi din lumea întreagă. Va începe inventarierea acestora, mai întîi prin simple alăturări mecanice, apoi prin clasificări (geografice, genealogice și tipologice) ale lor, temei științific asigurîndu-le, însă, abia secolele XIX—XX, care vor legitima în fața științei toate limbile. Paralel se vor încerca tot felul de valorizări ale diverselor limbi, de la stereotipuri naționale (ca cel atribuit lui Carol al V-lea: e bine să se vorbească către doamne în italiană, către bărbați în franceză, către cai în germană, către dumnezeu în... spaniolă, deși italienii însîși își apreciau limba ca «bărbătească», franceza părîndu-li-se «efemînată», ori ca un proverb din sec. al XVII-lea, cum că «germanul urlă, englezul plînge, francezul cîntă, italianul joacă teatru, iar spaniolul vorbește») la ipostazierea propriei limbii în numele unor virtuți interne și dezirabile (să zicem, ca topică și, deci, ca grad de adecvare la desfășurarea spiritului) sau și unor scopuri (de pildă, ca instrument de comunicare internațională) ori la discriminarea între «limbi nobile» și «limbi

(jargoane) barbare, primitive, sălbaticice» etc. În acest «eurocentrism», în această «glo-tofagie» a ideologiei din sec. XVI/XVII—XVIII, adică în ideea că limbile altora nu există decât ca probe ale superiorității limbilor noastre, că cele dintii nu există decât negativ, fiind fosile dintr-un stadiu depășit al propriei noastre evoluții, ca și în teoriile secolului al XIX-lea despre limbă ca «geniu specific național» al popoarelor unii cercetători văd izvoarele a ceea ce ei numesc **imperialism și colonialism lingvistic**, ale **rasismului și șovinismului de mare putere**. După dezvoltarea geografiei lingvistice la hotarul ultimelor două veacuri, lingvistica, și cea comparativ-istorică și cea teoretică, face eforturi, printre altele, de a fixa criterii pentru distincția între **limbă și dialect**, dar și aici competența, puterea (și prestigiul) ei ori au fost nesocotite ori au fost «deturnate» pentru scopuri politico-național(ist)e. Este împede că «a cobori» la rang de dialect, deci de subordonare, limba unei comunități însemnă putința de a-i nega dreptul la viață culturală și la trecut istoric proprii, ba chiar la existență statală aparte. Cazuri ca acestea se cunosc din chiar Romania lingvistică, unde îndeobște relațiile interlinguale nu au fost conflictuale; exemplul tipic este al așa-zisei «provensale». Altele, binecunoscute și ele, provin din spațiul slav: ucraineană (limbă vorbită de al doilea, ca mărime, popor slav), numită peiorativ — din spire autocrația moscovită megalomană — «malorusă» și socotită ca simplu dialect (ca și bielorusa) cînd al rusei, cînd al polonei; macedoneana «disputată» între «politicienii» limbilor bulgară și sîrbocroată s.a. Invers, proclamarea unui sub-dialect drept limbă autonomă

OPINIÎ SI ATTUDINI

poate veni nu numai dintr-un separatism din interiorul comunității etnolinguale, ci și din afară, pentru a justifica raptul și anexiunea teritorială.

Lingvistica a elaborat, pînă în prezent, vreo 10—11 criterii pentru a diferenția limba și dialectul ca entități supraordonate, pe fondul celor două căi fundamentale de evoluție, divergență și convergență, a diverselor formații etnolinguale. Se crede (cf. **Enciclopedia limbilor române**, București, 1989, p. 201, s.v. **moldovean**) că argumentele în favoarea unei «limbi moldovenenești» (total) diferite de dacoromână ar fi numai de natură extralinguală. Lucrurile nu stau astfel, tratarea izolată a acesteia încercîndu-se și pe baza faptelor de limbă, dar cu efecte păgubitoare asupra istoriei științifice atît a ei, cit și a românei în ansamblu, ca unitate structural-tipologică (asigurată de cea genetică) în diversitate teritorială, socio-culturală și funcțională. De aceea, nu sunt suficiente nici simpla respingere a tezei (cf. Carlo Tagliavini, **Originile limbilor neolatine**, București, 1977, p. 285—286) și nici înmănușterea unor declarații, cel mai adesea intuitive, ale cărturarilor români (cronicari, teologi, scriitori) despre identitatea de limbă între valahi și moldoveni (cf. N. Stoicescu, **Unitatea românilor în evul mediu**, București, 1984, *passim*).

Concepția despre o limbă romană independentă, vorbită și scrisă în interfluviul Prut-Nistru și în zonele limitrofe, s-a instaurat în U.R.S.S. mai ales după 1950, cînd I. V. Stalin «nimicind» teoriile lui N. Ja. Marr, dominantă pînă atunci, a introdus punctul de vedere marxist în lingvistica sovietică, care s-a străduit din răspunderi, chiar cu exces de zel, să legitimeze o «limbă mol-

dovenească» de sine stătătoare, net diferențiată și chiar opusă românei de la vest de Prut, în spățiu variantei valahe a acesteia din urmă. După o serie de lucrări ale lui M. V. Sergievski încă de dinainte de război, «startul» s-a luat cu volumul colectiv *Voprosy moldavskogo jazykoznanija (Problemele lingvisticii moldovenesci)*, Moscova, 1953, în care s-a plecat, supralicitându-se, de la constatăriile, firește juste, ale lui A. Philippide despre diferențierea românei nord-dunărene în două arii, una sudică (de tip muntenesc), mai inovațioare, și alta nordică (de tip moldovenesc), mai conservatoare, trăsăturile diferențiale ale acesteia din urmă dind prilej unora să opună cele două varietăți dialectale chiar ca limbi deosebite ori să le transfere în monopol numai graiurilor din Basarabia. În campania de afirmare a «limbii moldovenesci», mai ales a celei scrise, a cărei «specificitate» era găsită, sub multe aspecte, deja din *Cazania* (1643) lui Varlaam, s-a cerut și «curățirea» ei de «muntenisme», solicitându-se grafii că ă și nu cu ă final (*masă, mînă* etc.), chipurile pentru a se armoniza «moldoveneasca» literară cu baza dialectală basarabeană.

Excesele și erorile s-au produs, însă, curînd, în codificările și descrierile, sincrone și mai ales istorice, ale «limbii moldovenești» prin izolarea artificială și superficială a acesteia de limba (daco) română, prin proiecția unor stări de lucruri de după 1812 și cu deosebire de după 1944 asupra epocilor mult mai (și chiar foarte) vechi, cu ignorarea faptului, cardinal, că o limbă nu se (auto)dezvoltă haotic, ci extrem de lent și în chip sistemic, că nici varianta scrisă literară, deși codificată conștient, nu poate

fi «grăbită» ori stopată sau conservatorizată în evoluția ei, că la interferențele cu alte idiomuri orice limbă dispune de «citadele» mai puțin sau deloc penetrabile, care «filtrează», orice influență, în fine, că vocabularul, mai ales în situații de adstrat, nu poate modifica dependența de vasalitate genetică a unui (sub)dialect față de limba care și-l subordonează.

Așa se face că numeroase particularități cu sursă latină, cu mecanism de producere, deci acțiune și extensiune pan-române sau prezente în **toată Romania orientală** ori fie și numai în **întreaga română nord-dunăreană** au fost «explicate» pentru «limba moldovenească» prin factori externi, în spățiu prin influențe din partea limbilor slave estice (chiar și a bielorusei, cu care româna n-a interacționat nemijlocit).

Dealtfel, încă din culegerea amintită, influențele aloglote, anume cele slave estice, vor fi socotite ca **principalul factor** care a individualizat «moldoveneasca» în raport cu alte limbi române (firește, în primul rînd, față de «valaho-română»), uitindu-se că aceste influențe, cîte sint, caracterizează multe alte arii dacoromâne (în primul rînd, pe cele est- și nord-carpatice), că apoi, ele sint neomogene și inegale ca pondere, ca timp și canale de producere, ca difuziune teritorială. Păgubiatoare cu deosebire au fost încercările de a sincroniza ca vechiime influențele rusești (vellicoruse) cu cele ucrainene,adică de a le coborî în timp, pînă în sec. al XII-lea și pe cele din tîii, deși ele sint tîrzii (de abia din sec. XVIII, mai exact, de pe la finele acestui veac), sporadice și neînsemnate, mai mult livrești și social-administrative, limitate la lexic (și încă la straturile «superficiale» ale aces-

tuia) și foarte puțin la sintaxă ori derivatie. De aici, nesocotirea flagrantă a legilor de evoluție a limbii române, îndeosebi a celor fonetice ca decisive, vizibilă în etimologizarea unor adjective precum **drag**, **scump**, **timp** etc. din «limba moldovenească» nici mai mult nici mai puțin decit prin limba... rusă! Or, nici măcar toponimia de creație (nu de factură doar!) slavă din estul, nordul și sud-estul României nu probează prezențe etnice (viitoare) velicoruse aici, nemaivorbind de fonetismul acestor împrumuturi vechi sud-slave.

Este mai mult decit regretabil să constați că într-o lucrare monografică, altfel serioasă și consistentă, ca cea a lui N. D. Raevski, **Contactele romanilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice** (Chișinău, Ed. «Știința», 1988, 288 p.), atenția pentru «limba moldovenească» a dus la pulverizarea **dacoromânei** (menționată doar vag prin sintagme de tipul «românica nord-dunăreană» sau «septentrională»). Aceasta, începînd cu mijlocul sec. al XIV-lea, intră în «epoca moldovenească», drept «**particularități ale limbii moldovenești**» (p. 141) din spațiul carpato-nistrean fiind reținute trăsături fonetice, gramaticale și lexicale (aici, «un numeros fond de împrumuturi venite din slavonă, din rusă, ucraineană, polonă, turcă, greacă și.a., precum și din limbile românești occidentale. Luate în ansamblu, asemenea fenomene —...— ne îngăduie să vorbim despre o perioadă aparte a idiomului moldovenesc», s. ns., p. 144) care, de fapt, caracterizează întregul spațiu nordic dacoromân, ca și portiuni însemnante ale celui sudic. Cind etapizează evoluția fonetică a elementelor latine moștenite sau diversele împrumuturi slave, potrivit acestei concepții

OPINII ȘI ATITUDINI

autorul nu operează decît cu termeni și faze (respectiv, etimon, prototip, continuant, correspondent; **latin** sau protoslav — român comun — (eventual: aromân, meghenoromân sau istororomân) — (și direct: moldovenesc) ori, și mai simplu, cu **rom.com.** (de pildă, l'inu) — **mold.** (pînă în sec. XIV: l'in; după sec. XV: **in**) — arom. l'in. (Cf. și: rom. com. **dziși** — mold. **zisei** — arom. **dzișu**). Această poziție se cere discutată în principii și chiar detaliu, ea interesând îndeaproape istoria limbii și a poporului român.

«Limba moldovenească» s-a transferat și în lingvistica slavă, cel puțin o parte a ei. Astfel, în **Dicționarul limbii ucrainene vechi** (sec. XIV—XV), tom. I—II, Lviv, 1976, ca și în cele două volume, apărute pînă acum, ale **Dicționarului etimologic al limbii ucrainene** (Kiev, 1982) multe împrumuturi românești sunt etimologizate ca atare (de ex. **adzymka** rom. **ădzimă**), altele, însă prin «moldovenească» (de ex., **búta** «butoi mare», «cárută» — împrumut din limbile est-române: mold. **búke** (rom. **búte**) id.), cu toată identitatea fonosemantică a etimonului, ceea ce firește împiează justea etimologii, naște confuzii și derută și, în ultimă instanță, duce (ca origine exagerare ori diminuare a influențelor aloglote și a surSELOR nemijlocite ale acestora) la falsificarea studiului obiectiv al relațiilor dintre limbi și popoare.

Ca să încheiem aceste preliminarii, mai relevăm faptul că legitimarea autonomiei «limbii» din titlu s-a făcut pe hîrtie, prin afirmarea plenitudinii registrului de funcții ale ei, garantarea ei (și în special a celei literare) ca limbă etnică, care satisfac toate nevoile și sferele de comunicare în in-

teriorul «națiunii moldoveniști». În realitate, cum s-a putut afla în cei cinci ani de glasnost din U.R.S.S., construcția comunismului în acest imperiu s-a soldat nu numai cu înrobirea și jefuirea popoarelor, cu exterminarea (fizică) și prin infometarea a zeci de milioane de cetăteni, cu o ruină economică totală, cu o catastrofă ecologică uriașă, cu iadul atomic, ci și cu **etnocid și lingvocid** (chiar a popoarelor slave de aici), cu expatrierea și risipirea de întregi popoare și populații, cu impunerea lui homo sovieticus a unui bilingvism forțat, știindu-se că acesta duce la un nou monolingvism dar, prin deznaționalizare, asimilare etnică, cu termenii schimbați, adică la abandon impus al limbii materne. Statisticile ultime arată că din cele cca. 200 de popoare și seminții din imperiul perioadei interbelice, cam jumătate nu mai există. Situația din Moldova (încă) sovietică și de aiurea se cunoaște acum destul de bine. Oricum, nu putem subscrive la opinia, vehiculată la noi, că diabolicul complot împotriva Basarabiei s-ar «țese» în capitale mai apropiate și nu la Kremlin. Deocamdată, un singur exemplu: din Ciukotka, Tiumen, Iakutia și din alte regiuni ale Federăției Ruse **mase compacte de RUSOFONI** sint strămutate în prezent în regiunile Cernăuți și în cele pontice ale Ucrainei, fiind privilegiate acolo cu terenuri, locuințe și locuri de muncă. Aceeași prof. dr. A. V. Surilov, care a fost consultantul juridic și inspiratorul proclamării «Republicii Nistrene», a creat la Odesa «Alianța democratică a Noii Rusii și a Basarabiei», care, mină-n mină cu satrapii comuniști pro-moscoviți, susține în continuare că «Basarabia este ținut rusească dintot-

OPINII ȘI ATTUDINI

deauna, care trebuie să devină parte integrantă a Noii Rusii», iar aceasta — republică autonomă în cadrul U.R.S.S. sau al R.S.F.S. Ruse. Același statut se preconizează și pentru peninsula Crimeea.

Hotărât lucru, problema din titlu se cere reluată din punct de vedere lingvistic, cu apelul la datele istoriei, arheologiei, etnologiei și culturii, ceea ce ne propunem în serile următoare.

Valentin ERHAN

LIMBAJ ALIMENTAR LA PREȚ REDUS

Cind în sfîrșit, după aprigele bătăliei, am obținut limba de stat și alfabetul latin, provocând astfel o fisură serioasă politică de rusificare nocivă de la noi, atunci am anunțat întreaga lume că vrem să fim stăpini în casa noastră, incit generațiile viitoare să știe mai bine cine le-au fost strămoșii, ce zestre spirituală ne-au lăsat și cît de vrednici am fost ca s-o păstrăm nealterată pentru urmași.

Iată-ne, prin urmare, ajunși după doi ani și jumătate din acel membrabil august 1989 la începutul anului 1992 cind s-ar cuveni să analizăm ce s-a realizat pentru integrarea noastră culturii românești.

S-ar cuveni să trecem în revistă realizările noastre în acest sens, chiar și pe cele

mai modeste. Dar nu e cazul. Căci ne apăsa ca o grea povară tristul adevăr: spre deosebire de alte popoare captive din fostul imperiu, popoare ce dispuneau, în pofida acelorași condiții vitrege, de un puternic potențial intelectual, noi, basarabenii, am avut și cu regret, continuăm să mai avem parte de mulți medici, agronomi, ingineri, arhitecți, muzicieni, regizori, meseriași de tot felul — o pătură socială în fond harnică și muncitoare — ce vorbesc prost limba maternă, își cunosc insuficient terminologia de specialitate.

În cele ce urmează, ne vom referi la sfera comerțului și anume la terminologia alimentației publice de la noi, nu pentru că ne-ar îngrozi creșterea galopantă a prețurilor, cu care ne obișnuim parcă, ci pentru că alimentația publică se află, cum s-ar zice, pe linia întâia, și cetățeanul vine cu ea în contact zilnic. Afară de aceasta tot mai mulți ne vizitează Republica, unii dintre ei cunoscând limbă română, iar bucatele propuse de meniurile noastre la restaurante, cantine etc. au rolul de a transmite informație nu numai despre mâiestria culinară, ci și despre tradițiile moștenite în acest domeniu, despre limba ce o vorbim. Apare întrebarea ce s-a făcut și ce se face (mai ales acum cind nimici nu ne pune opreliști) pentru a introduce terminologia românească în uz cotidian, înlocuind-o pe cea în limba rusă care nicidcum nu vrea să-și cedeze pozițiile acaparate pe nedrept?

Ideea traducerii termenilor utilizati în alimentația publică de la noi a fost, după părerea conducerii Ministerului Comerțului, un pas menit să impulsioneze interesul pentru limba română. S-a apelat la Societatea tehnico-științifică a inova-

OPINII ȘI ATTUDINI

torilor din comerț, deși, dacă e să fim sinceri pînă la urmă, nu am prea auzit de inovațiile sus-numitei societăți.

În 1990—1991 respectiva societate a difuzat unităților de comerț și alimentație publică din Republică un serial de dicționare dintre care menționăm: **Dicționar de termeni comerciali rus-moldovenesc** (economie și planificare, finanțe și contabilitate, tehnică, merceologie, reclamă), în total șase broșuri; **Dicționar rus-moldovenesc de termeni pentru alimentația publică** și un al treilea intitulat **Denumirile de mărfuri în limba rusă și moldovenească**. Pe coperta sunt indicați comandanții, pe care ii prezentăm așa cum au dorit să fie cunoaștuți beneficiarilor: **Cîrmuirea republicană din Moldova a societății atotunionale științifică-tehnice comerțului (?!), Uniunea republicană a asociațiilor de consum din Moldova și Ministerul comerțului a R.S.S. Moldovenești**.

Intenția ar fi meritat lauda consumatorului și a lucrătorului din comerț, firește, acolo unde, sănsem siguri, că există oameni ce doresc sincer să-și cunoască limbă maternă, dacă... ar fi fost ajutați cu onestitate de către cei care au fost datori să facă acest lucru...

Trei comandanți, avînd bani destui, ar fi putut face un lucru bun și cu mijloace mai puține dacă se încerca o colaborare veritabilă cu specialiștii în materie. Or, constatăm, cu regret, că s-a făcut risipă de mijloace bănești, efectul fiind minim. Pentru a ne convinge de acest adevăr să examinăm, bunaoră, în ce măsură dezvoltările specifice alimentelor și al bucătelor din Moldova **Dicționarul rus-moldovenesc de termeni pentru alimentația publică**, Chișinău, 1991. Dicționarul în cauză a fost aprobat de

dl V. Culev, vicepreședinte al fostului Centru Republican de Terminologie, care și-a pus fără jenă semnătura în timp ce comandanții și-au ușurat buzunarele de niște sume frumusele. Responsabilitatea pentru ținuta științifică trebuia, cum e firesc, să și-o asume instituția condusă de dl Culev. După lectura dicționarului cu pricina, ai impresia că nimici n-a văzut lucrarea. Un ochi cît de cît competent ar fi admis parcă mostre de tipul: **cexuri(?)** — p. 4, **carne de vită «Tiras»** — p. 53 (astfel de vite nu cresc pe la noi), **garnitură de carne de pui și pui broileri pentru felul întii** — p. 61, **pălămidă** — p. 67 și **pălămiță(?)** — p. 68 (de la rusescul pelamida), **varză conopidă (capusta tvetnaia)** — p. 69. Inexactitățile ori, mai bine zis, traducerile neadecvate din rusește sunt cu duiumul în micul vocabular. Să mai exemplificăm: **greipfrete** — corect **grépfrut** — p. 73, **mangou** — corect **mángo** — p. 73, **hurmăli** — corect **curmăle** — p. 73, **assorti din carne de piine?**! (assorti measnoie na hlebe), **crenuște** — corect **crenvurști** (urmat de comentariul: lactat, pentru amatori, de porc, de vită, ca în Rusia — sosischi molocinie, liubitelischie, svinie, russchie goviajie), — p. 76., **pește curățit cu cap (riba potroșionnaia s golovoi)** — p. 62. De ce nu **pește curățat întreg?**! Și mai departe: **slănină ca în Bielorussia** — p. 55, **pîrjoale ca la Poltava** — p. 60, **pui «liubitelischie» și «Tabaca»** — p. 60. La capitolul **Borșuri pe lîngă cele tradiționale** se mai adaugă: **borș ca la Moscova, borș ca la Ucraina, borș ca în Siberia, borș marinăresc** — p. 82. Alt capitol este intitulat **Supe reci**, unde domina tot... **borșurile**, precum urmează: **borș verde cu ou (șcizelioniile s iaițom), borș verde**

OPINIİ ŞI ATITUDINI

cu carne, borș verde cu pește — p. 88.

Te întrebă fără să vrei: care e atunci ciorba cu măcriș, dacă-s atîtea borșuri și toate verzi?

Din arsenalul acestei bucătării sovietice multinaționale am sesizat că ici-colo mai sunt preșărate cîte un fel de **sârmăluțe moldovenesti (golubți po-moldavscchi)** — p. 104, **costiță de porc ca în Moldova** — p. 105, **Gogoșari ca în Moldova (Moldavscoe naționalinoe bliudo)** — p. 79, de parcă am fi îndemnați să servim masa undeva în Africa și nu în Moldova. Sunt cel puțin oribile liste de bucate din restaurantele și cantele care ne propun meniuri cu asemenea inepții: **soleancă ca la Don** — p. 95, **soleancă ca la Leningrad** — p. 85, **ocroșcă ca la Ural** — p. 88. De fapt, în bucătăria românească nici nu am întîlnit termenul **soleancă**. Este, ce-i drept, **seleancă** (varză călită cu pește sau carne), dar aceasta, vorba vine... e de furculiță, pe cînd soleanca e de... lingură.

O adeverărată durere de cap le-a făcut zeloșilor autori-traducători particula buclucașă **po** tradusă cînd prin sintagma **ca la**, cînd prin **ca în**: **grisine (palocichi) ca la Comrat, grisine ca la Dubăsari, grisine ca la Tiraspol, grisine ca acasă** — p. 140 și **costiță de porc ca în Moldova** (p. 105). Ortografia românească le-a jucat festa alcătuitorilor dicționarului și în cazul cuvîntului **gem**: astfel **vatrusca cruglaia este vatrusă rotundă cu jem** — p. 132, **pirog s djemom** — tradus — **tartă cu djem** — p. 138.

Dicționarele acestea erau binevenite, desigur, dacă se respectă o anumită consecvență la traducere, termenii rusești fiind adaptăți limbii noastre conform unor reguli și principii fundamentate științific. Să vedem însă cum se procedează în

dicționarul cu pricina: **sous gollandschii s gorciței**, tradus simplu **sos olandez**, p. 116. Iar mai jos principiul se schimbă și deja avem: **sous polischii — sos ca în Polonia** (tot acolo), **cofe na molochie po-varșavski — cafea cu lapte ca la Varșovia**, p. 122, și **cofe po vostoci-nomu — cafea orientală** (p. 122).

Analyzezi mostrele atestate în aceste bicisnice dicționărașe și regretă că dirigitorii alimentației publice de la noi nu stabilesc relații de colaborare cu specialiști români spre a scuti astfel limba de «inovații» de tot felul.

Or, se știe, că în ultima vreme funcționează o mulțime de întreprinderi mixte moldo-române, inclusiv în domeniul alimentației publice. Ar fi cazul să abandonăm odată și pentru totdeauna cadrul «bilingvismului rus-moldovenesc» și să prezentăm omenește bucătăria tradițională în limba română și în alte limbi de circulație. Mai e cazul să amintim și faptul că în lume se știe poate mai mult decât ne putem noi imagina despre bucătăria și ospitalitatea românească. Tocmai din acest considerent amatorismul nu poate servi drept călăuză într-un domeniu ce ține de competența specialiștilor. În caz contrar riscăm să tot cirpim vechiul anteriu, mîncat de molii și ars de soare, iar cititorul de rînd va fi mereu dezorientat. Dezorientat, precum s-a văzut mai sus, rău de tot.

Să nu te doară sufletul când constați că această derută s-a făcut cu aprobarea fostului Centru Terminologic republiкан, instituție ce a «păpat» bani grei din buzunarul statului și al mușteriilor, în schimbul unei modeste activități?

Anatol CIOBANU
Prof. dr.

NORMELE DE PUNCTUAȚIE ÎN VIGOARE (IV)

CAZURI SPECIALE DE UTILIZARE A VIRGULEI

A. IN CADRUL PROPOZIȚIEI

În articolele anterioare consacrate punctuației (vezi LR Nr. 1, 2, 3—4 1991) am abordat problema utilizării și neutilizării virgulei în situații oarecum generale. Am lăsat deoparte, în mod intenționat, unele cazuri speciale de folosire a virgulei despre care va fi vorba în cele ce urmează. Ne va interesa în mod expres așa-zisa **virgulă stilistică** ce vine, la prima vedere, chiar în contradicție cu normele de punctuație în vigoare. Apariția ei este dictată însă de intenția celui ce scrie de a dubla sau a tripla valoarea afectivă a mesajului transmis. Să trecem la fapte.

Virgula se poate utiliza:

I. LA PREDICATE NOMINALE EXPRIMATE PRIN SUBSTANTIVE CU ELIPSA VERBULUI COPULATIV

Acest predicat nominal poate să apară:

a) în antepozitie după formula

NP + (,) + S:

Gospodar (,) puse mina pe găleți și o luă agale spre alt copac. (M. Preda);

Elev (,) scriam articole de

ziar și doar pentru mine poezii.
(D. Matcovschi)

E ușor de observat că ambele exemple se pretează la transformări: **Gospodar fiind**, puse mâna pe găleti... și **Elev fiind**, scriam articole de ziar... Si propozițiile invariante, și transformele sunt însoțite de o evidentă pauzare, fapt care scoate în relief numele predicative. Marin Preda intenționa, probabil, să sublinieze ideea de cauză, pe cind D. Matcovschi pune accentul pe ideea de timp (comp.: **Pe cind eram școlar**, scriam articole de ziar...). În ambele cazuri însă semnul Virgula conține un quantum de încârcătură intonațională, ceea ce imprimă textului o audiere sui generis.

b) în interpoziție după formula

S + (,) + N + (,)

Vlad-Vodă (,) **pribegie** (,) își găsise adăpost la unguri, (M. Sadoveanu);

— Faci tu cafeaua? îl întrebă (pe soț) Amelia. Știind că aceasta e una din puținele plăceri, supraviețuind din anii cînd (,) **student** (,) își pregătea singur licoarea care să-l țină treaz în nopțile de studii. (C. Petrescu).

În aceste exemple numele predicative **pribegie** și **student** (comp.: **fiind pribegie...**, **fiind student...**) sunt accentuate și mai puternic, deoarece interpoziția a «cerut» izolarea lor din ambele părți cu virgule sonore, adică citibile. În cursul rostirii numitelor modele de propoziții linia intonațională se intrerupe brusc la numele predicative și vocea coboară în mod evident, ajungîndu-se la o intenționată gradare de ordin afectiv.

GRAMATICA ȘI ORTOGRAFIE

II. LA PREDICATE NOMINALE EXPRIMATE PRIN ADJECTIVE CU ELIPSA VERBULUI COPULATIV A FI, DUPĂ FORMULA:

NP + (,) + S

Iată cîteva titluri extrase din ziarele republicane:

Tinăru (,) sufletul veteranului...;

Mobilizatoare (,) ziua primăverii...;

Bogat (,) aspectul colaborării...

Avem de relatat că efectul comunicativ al unor asemenea modele cu punctograme oarecum ieșite din comun este indubitat. Explicația rezidă în următoarele:

a) în loc să încheie enunțurile de mai sus, numele predicative exprimate prin adjectivele «deschid», atrăgînd prin aceasta accentul logic;

b) eludarea verbului copulativ **a fi** și plasarea virgulei în locul lui implică o pauză mai mare decît la virgula obișnuită. Momentele de ordin stilistic urcă simțitor acul balanței afective a modelelor structurale în discuție. Să comparăm: (1) Ziua primăverii este mobilizatoare și (2) **Mobilizatoare** (,) ziua primăverii. Nu este dificil a constata că în (1) acul balanței este la poziția zero, pe cind în (2) el urcă brusc la extrema de sus a scării gradate, deoarece volens-nolens intervin factorii pe care i-am expus în (a) și (b).

Mai e de reținut că așa-numitele nume predicative izolate se întîlnesc și în opera scriitorilor, fiind plasate atât în antepozitie, cît și în interpoziție. De exemplu:

Basarabă (,) inima românu-

lui / Freamătă-n dumbrăvile
Cosminului. (I. Hadircă);

Pe peron așteptau un buchet de
giște legate, o traistă vărgată
și (,) blondă (,) dimineața de
vară între doi castani. (I. Teodo-
reanu).

Și în versurile lui Ion Hadircă, și în fraza lui Ionel Teodoreanu fluxul sonor este între-
rupt la intersecția numelor predicative subliniate cu restul elemen-
telor componente ale propozițiilor. Pauza e însoțită evi-
dent și de o coborâre a vocii.

III. LA PREDICATE NOMINALE ELIPTICE DE VERBUL COPULATIV ȘI AVIND UN NUME PREDICATIV EXPRIMAT PRIN SUBSTANTIVE ȘI ADJECTIVE CU DETERMINATIVE DUPĂ FORMULA NP (N aut Adj) + (,) + S

Obstacol greu (,) inertia...;
Ochii pământului (,) fintinile...;
Veșnic trează (,) memoria...;
Prezentă zi de zi (,) tema șco-
lii...

Efectul stilistic conținut în
modelele sintactice de mai sus
este în esență similar celui din
punctele 1 și 2 (vezi supra). Cu
toate acestea, aici putem vorbi
și de unele momente suplimentare. Iată-le: (a) doza de
informație denotativă e oarecum
avansată, ea provenind din
structura dezvoltată a numelui predicativ; (b) intonema
e de o durată mai mare, în conformitate cu dimensiunile seg-
mentului sintactic izolat; în
sfîrșit, absența copulativului
a fi mărește aspectul emfatic al
enunțului eliptic (comp.: Ochii
pământului, fintinile... și Ochii
pământului sănt fintinile).

IV. LA PREDICATE NOMINALE NEELIPTICE DE VERBUL COPULATIV ȘI PLASATE ÎNAINTEA SUBIECTULUI

Să urmărim exemplul: **Sint**
una cu inima, mîinile ei... Da-
că am judeca strict formal, du-
pă regulile de punctuație în
vigoare, am găsi, în exemplul
citat, o greșală, pentru că în-
tre predicat și subiect (ori su-
biect și predicat) nu se pune
virgulă. Realitatea este alta. În
reportajul intitulat «Sint una
cu inima, mîinile ei» se evocau
minunile chirurgicale făcute de
doctorul în medicină Natalia
Gheorghiu. Ziaristul compara
mîinile dibace ale faimosului
chirurg cu inima ei, subliniind
parcă ideea că manipularile cu
scalpelul pornesc chiar de la
inimă, sunt dictate de inimă,
sunt puse în slujba micilor
pacienți, în numele sănătății
copiilor nimeriți pe masa de
operație.

Modelul IV este suprasaturat de afectivitate. Actul fatic (de evocare)¹ se derulează pe linie ușor ascendentă pînă la virgulă, cititorul intonând în mod involuntar substantivul **inimă** care face parte integrantă din structura numelui predicativ. Intonația specifică e marcată prin virgulă, care la rîndul ei «cere» la sfîrșitul fememei (adică structurii intonate)² o pauză mai mare decît cea obișnuită, ceea ce atrage după sine și o audibilitate potențată. Durata se poate explica și prin faptul că fememă se află în poziție puternică, ca fiind constituită din șapte silabe.³

Așadar, plasarea virgulei în-
tre predicatul nominal și subiec-
tul acestuia (caz interzis de
gramatică) a urmărit scopuri
afectiv-emfaticice, comunicativ-
expresive, și nu formal gramati-
cale. În această ordine de idei
ar trebui să amintim că în une-

le limbi, de exemplu în cea engleză, normele de punctuație codifică despărțirea prin virgulă a subiectului de predicat, dacă subiectul este prea dezvoltat.⁴

V. LA SUBSTANTIVE ADJECTIVE ȘI PARTICIPII CU O DUBLĂ REFERIRE

(la un nume și la un
verb-predicat)

ȘI CU O DUBLĂ FUNCȚIE

(de nume predicativ
și de complement
circumstanțial)

Să exemplificăm: (1) Întins ca un cadavru gios pe covor el (Ghirai) zace, / Dar cind revine (,) **palid** (,) din lunga-i disperare, / În ochii lui trec fulgeri de cruntă răzbunare... (V. Alecsandri);

(2) Îmi prelungii (,) **tulburat** (,) plimbarea (M. Preda);

(3) Sint vinovat, Moldovă-mamă, / Sint vinovat că ani de-a rîndul / Un parvenit, un hoț de seamă / Ti-a pîngărit (,) **dușman** (,) cuvîntul... (D. Matcovschi);

(4) Eu n-am ce-nchipui, mă oglindesc măslinii / Aici (,) **tremurător** (,) mă unduieste lacul (I. Vatamanu).

În toate exemplele de mai sus lexemele evidențiate au un statut intonațional și punctuațional similar — se intonează în mod expres și se izolează prin virgule din ambele părți. În ceea ce privește statutul gramatical al elementelor izolate, situația încrucișată diferă. Astfel, cuvintele **palid** și **tulburat** din exemplele (1) și (2) încă spore funcția de atribut și nume predicativ, iar cuvintele **dușman** și **tremurător** din exemplele (3) și (4) — spore cea de complement circumstanțial (comp.: în (1) Ghirai, **palid**, re-

vine →Ghirai era **palid**.. și în (3) Ti-a pîngărit, **dușman**, cuvîntul — Ti-a pîngărit dușmănește cuvîntul...). Avem de menționat totuși că problema funcției sintactice a fenomenului de limbă discutat nu este rezolvată definitiv. Unii lingviști consideră că avem de a face aici cu așa-zisul «element predicativ suplimentar»,⁵ alții sint tentați a vedea un «atribut predicativ circumstanțial».⁶ Există și alte opinii asupra fenomenului în cauză.⁷

Revenind la valoarea afectivă a punctogramei, avem de menționat că registrul tonic în cazul nostru nu este la latitudinea vorbitorului. Textele propuse sint de o așa natură că, involuntar, îl invită pe cititor să facă o pauză sensibilă la frontierele elementelor izolate, pentru că anume ele sint accentuate și ritmic, și muzical. Propozițiile ce conțin unitățile sintactice izolate, nefiind cuprinse la citire într-o singură respirație, se dovedesc a fi discontinue intonațional, fapt care sporește valențele comunicative ale mesajului.

VI. LA COMPLEMENTELE CIRCUMSTANȚIALE OPOZIȚIONALE

Se numesc opoziționale complementele arătînd «obiectul sau acțiunea care se opune celor exprimate prin subiectul, prin complementul sau prin predicatul propoziției»⁸. Elementul distinctiv de structură al unor asemenea circumstanțiale este locuțiunea conjuncțională specifică **în loc de**. Ea constituie acea intonemă care schimbă modulația vocii noastre, îndreptînd-o pe o linie ascendent-descendentă. Întreruperea sirului comunicării va fi marcată prin **una** sau **două** virgule sonore, ele marcînd în

scris curba intonației naturale, ca în exemplul:

Și Arion (,) **în loc de cirjă** (,) /
Se sprijinea pe-automat
(P. Zadnipru).

Segmentul sintactic **în loc de cirjă** funcționează ca un circumstanțial opozițional, implicind o tranșă sonoră sacadată.

E cazul să relatăm că circumstanțialele opoziționale apar, de regulă, în interpoziție, asigurându-și atât registrul tonic particular (vezi *supra*), cît și izolarea prin virgule. Și încă ceva. Complementele circumstanțiale opoziționale conțin, în subsidiar, și ideea unui raport adversativ. Această nuanță e observabilă aproape în toate exemplele cu locuțiunea **în loc de**, pentru că raportul opozițional are multiple afinități cu raportul adversativ. Să urmărим unele exemple:

Și boierul (,) **în loc de un cuvânt bun** (,) m-a scuipat drept în obraz. (I. Creangă).

Această propoziție se pretează la următoarea transformare: **Și boierul nu mi-a spus un cuvânt bun, ci m-a scuipat drept în obraz.** Dintr-o propoziție conținând un raport opozițional, am obținut două propoziții, ultima redând un raport adversativ și introducindu-se prin jonctivul **ci**. Situația este identică și în fraza:

Dar vremea trecea cu amăgele și eu creșteam pe nesimțite și (,) **în loc de înțelepciune** (,) mă făceam tot mai neastămpărat... (I. Creangă).

Fraza citată permite cu ușurință o transformare cu raport adversativ: Dar vremea trecea cu amăgele și eu creșteam pe nesimțite și nu devineam mai înțelept, **ci mă făceam tot mai neastămpărat...** E de reținut că fostul circumstanțial **în loc de înțelepciune** se modifică după necesitățile contextului, în-

să apariția negației **nu** este absolut necesară. Și încă un moment: adversativă veritabilă cu jonctivul **ci** devine propoziția ce urmează după circumstanțialul opozițional.

Tranșă sonoră cu o pauzare obligatorie la cele două extremități ale circumstanțialului opozițional (marcate prin virgule) este mai pregnantă atunci cind asemenea unități sintactice au o structură mai extinsă, mai dezvoltată, ca în exemplul:

Conservatorii au avut totdeauna nenorocirea de a veni la putere după fapte împlinite și (,) **în loc de a guverna după ideile și principiile lor**, și-au sleit forțele și inteligența, ca să remedieze o situație compromisă de predecesorii lor... (M. Eminescu).

Aici complementul circumstanțial opozițional conține un infinitiv cu elemente determinative, formind ceea ce se numește «construcție infinitivală». Conform normelor de punctuație în vigoare, construcțiile infinitivale plasate înaintea verbului-predicat se despart prin virgulă de restul propoziției.⁹

VII. LA COMPLEMENTELE CIRCUMSTANȚIALE CUMULATIVE

Acste circumstanțiale «arată lucrul, ființa sau situația căreia i se adaugă cele exprimate prin subiect, prin complement sau prin predicatul propoziției».¹⁰ Practic le distingem după elementele obligatorii de structură **în afară de** (asta, aceasta etc.), **în afară**, **pe lingă** (asta, aceasta etc.), **plus de** (asta, aceasta etc.) și după semnele de punctuație. În scris ele se despart prin virgule în toate pozițiile posibile.

(1) **Pe lingă acestea** (,) mai avea (baba) strînsă și părăluțe

albe pentru zile negre. (I. Creangă); (2) **In afara de Pascalopol și Otilia** (,) pe bancheta din fața lor sedea șhemuit și moș Costache. (G. Călinescu, apud GLR, 2, p. 201).

Interesant e de subliniat că circumstanțialele în discuție sunt însoțite de o intonație ascendentă, accentul fiind atras de elementul final din structura acestora. Așadar, observăm o discontinuitate intonațională marcată, în mod obligatoriu, de virgulă. Cele spuse le putem constata cu ușurință în exemplele unde circumstanțialul cumulativ e plasat în interpoziție:

Tovarășul meu (,) pe lingă aceste dispoziții de știință strategică (,) mai posedă și aplicări artistice. (V. Alecsandri).

La citire, propoziția adusă ca exemplu nu poate fi cuprinsă într-o singură respirație, ceea ce confirmă o dată în plus că circumstanțialele cumulative se cer izolate.

VIII. LA COMPLEMENTELE CIRCUMSTANȚIALE CONCESIVE

Este bine cunoscut faptul că aceste complemente circumstanțiale determină un verb (mai rar un adjecțiv) și arată «un obiect sau o situație care ar fi fost de așteptat să împiedice realizarea unei acțiuni sau existența unei calități, dar aşa ceva nu s-a întâmplat.¹¹ Cind zicem, de exemplu: **Cu tot timpul tîrziu**, Vasile continua să muncească, ne dăm seama că existența obstacolului (ora tîrzie) nu l-a făcut pe Vasile să-și întrerupă munca, deși era de așteptat.

Cel mai sigur criteriu de delimitare a circumstanțialelor concesive sunt locuțiunile pre-

poziționale ce-și fac apariția, în mod obligatoriu, în structura lor. E vorba de următoarele elemente: **cu tot** (cu toată, cu toți, cu toate), **în ciuda**, **în pofida**, **împotrivă**, **în contra** etc., ce însoțesc, de obicei, diferite substantive.

Sub aspectul topicii, complementele circumstanțiale consecutive sunt libere, putându-se plasa în cele trei poziții posibile. Să urmărim această topică:

(1) În antepozиie:

(a) **Cu toată săracia** (,) Humă nu muncea la nimeni cu ziua. (M. Preda);

(b) **Cu tot respectul pentru bătrîna printesa** (,) Filip profita de orele cînd aceasta își făcea siesta... (G. Călinescu);

(c) **Împotriva așteptărilor** (,) omul rămase liniștit... (L. Rebreanu).

E lesne observabil că regis-trul tonic, pornit pe linie ușor ascendentă, se întrerupe la imediata «scurgere» a circumstanțialului concesiv, restul propoziției intonându-se parcă «de la început», «de la start». Pauzarea, deși marcată prin virgulă, e de o durată mai mare decît o cere, de obicei, acest semn de punctuație. Cele afirmate se manifestă deosebit de pregnant mai ales în exemplul (b) în care dimensiunile structurale ale circumstanțialului concesiv sunt considerabile.

Schematic:

(2) În interpoziție:

Nică, frățiorul meu (,) **în ciuda mamei și a tatei** (,) alerga ba într-o parte, ba în alta. (I. C. Ciobanu).

Aici curba intonațională e sacadată, ea «frîngîndu-se» de

două ori: la începutul și la sfîrșitul circumstanțialului plasat în interiorul propoziției. Schematic:

3. În postpoziție:

Din inima lor nu s-a șters
purtarea necuvioasă a spinului
(,) cu toate îndreptările și
înrudirea lui. (I. Creangă).

Circumstanțialul de la finele propoziției este accentuat în mod expres, ceea ce schematic poate fi arătat aşa:

IX. LA COMPLEMENTELE CIRCUMSTANȚIALE DE EXCEPTIE

Asemenea complemente exprimă obiectul ce constituie o excepție față de una din celelalte părți de propoziție și se introduc prin **afară de**, **în afară de**, **afară numai de**, **afară de-** **rît** etc. Ca și la circumstanțialele concesive (vezi *supra*), intonația la citirea (pronunțarea) propozițiilor avind circumstanțiale de excepție este asimetrică, variind după poziția acestei părți secundare de propoziție. De exemplu:

(a) Îndată ce sosise, Lăpușneanul porunci să umple cu lemne toate cetățile Moldovei (,) **afară de Hotin**. (C. Negruzi);

(b) Scaunele erau rezervate numai pentru doamne, căci domnii, **în afară de cișiva mai bătrâni**, sedeau în picioare. (L. Reboreanu, apud GLR, 2, 205).

Dacă în exemplul (a) durata

pauzei este mai puțin observabilă, pentru că circumstanțialul ne apare în postpoziție, în exemplul (b) «nimbul» intonational se reliefiază în mod deosebit, fiindcă circumstanțialul din interpoziție «cere» o pauzare ca un rezultat evident și inevitabil al unor modificări de respirație în timpul lecturii enunțului dat.

B. IN CADRUL FRAZEI VIRGULA SE UTILIZEAZA FRECVENT:

I. LA SUBORDONATELE OPOZITIONALE

După cum am relatat (vezi *supra*) se despart prin virgule aşa-numitele complemente circumstanțiale opozitionale. Dar în limba română există și propoziții subordonate opozitionale. Ele exprimă o opoziție față de regentă și se pot referi la conținutul ei în întregime sau numai la o parte din el, introducîndu-se prin **în loc să...** (mai exact: **în loc plus** verbul-predicat la conjunctiv). Propozițiile subordonate opozitionale nu dispun de o întrebare concretă la care să răspundă în mod permanent și de aceea ne lovim de unele dificultăți la delimitarea lor în cadrul frazei. În uzul obișnuit propozițiile opozitionale se pot plasa la începutul, la mijlocul și la sfîrșitul frazei, comportind întotdeauna o notă intonatională proprie. Să exemplificăm cele afirmate:

1. În antepoziție:

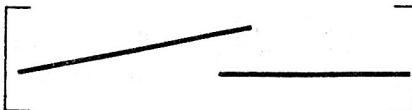
(a) **În loc să ne străduim a potoli spiritele altora** (,) noi (ziariștii) le aprindem și mai mult. (M. Gh. Cibotaru);

(b) **În loc să învețe sanscrito** (,) mai bine s-ar ocupa de sentimentele bărbatului ei... (M. Preda).

La lectura acestor exemple

tonul urcă ușor pînă la sfîrșitul circumstanțialului, apoi se derulează ca la orice propoziție enunțiativă.

Schematic:

2. În interpoziție:

(a) Moțoc îi sărută mîna asemenea cîinelui care (,) în loc să muște (,) linge mîna stăpînului care-l bate.

(C. Negruzzii)

(b) Faptul că băiatul a ținut să se întoarcă acasă (,) în loc să se bucure a petrece în București (,) umplea pe Platamonus de o îngrijorare...

(L. Reboreanu)

În exemplele propuse emiterea tranșei sonore se derulează în mod obișnuit pînă la primul contact cu subordonata opozițională, de unde urcă sensibil pînă la finele ei, apoi revine la modalitatea inițială. Schematic tabloul e următorul:

3. În postpoziție:

Călăul Bodiu e favorizat (,) în loc să fie condamnat la ocnă.

(D. Matcovschi)

Accentul logic face ca subordonata de la finele frazei să se pronunțe cu o intonație oarecum ascendentă.

II. LA SUBORDONATELE CUMULATIVE

Cumulativele «exprimă un cumul rezultat prin adăugarea faptului exprimat de regentă».¹²

De fapt, este vorba de o alăturare, adăugare, o plusare de informație la cele transmise de regentă. În general, e de subliniat că subordonatele cumulative au o frecvență extrem de scăzută (pentru că mesajul comportat de ele se exteriorizează prin alte mijloace de expresie) și se introduc în cadrul frazei prin locuțiunile conjuncționale: **pe lingă că, după ce că, în afară că, plus că** și a. Să dăm cîteva exemple experimentale:

Pe lingă că era frumoasă (, copila mai era și foc de ageră; Vine la lecții nepregătit (,) plus că mai și întîrzie; **După ce e neglijent (,** mai e și obraznic.

Configurația intonațională a acestor fraze cu propoziții subordonate cumulative e similară cu cea din cadrul frazelor cu subordonate opoziționale.

III. LA VORBIREA DIRECTĂ PENTRU A DESPĂRȚI CUVINTELE AUTORULUI

Vrem să precizăm chiar de la început că normele de punctuație de pînă la 1989 prevedeaau ca așa-numite «cuvinte ale autorului» să fie despărțite de restul vorbirii directe concomitent prin două semne de punctuație «virgulă» și «tireu» (numit astăzi «linie de pauză», «linie de dialog»). Ei bine, lingvistii din alte țări, în primul rînd române, s-au dezis demult de aceste duble semne de punctuație pentru marcarea unuia și același fenomen, limitîndu-se numai la «virgulă». Cazul este pe deplin explicabil, deoarece segmentele sintactice numite «cuvinte ale autorului» sunt sesizate ca niște propoziții incidente.

Fenomenul de care vorbim se poate afla în post- și interpozi-

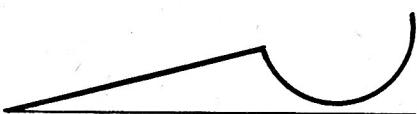
ție. Să urmărim unele exemple atestate:

1. În postpoziție:

— Dacă nu vreți voi, eu vă vreau (,) **răspunse Lăpușneanul.** (C. Negruzzii);

— Am venit (,) **răspunse craiul.** (M. Sadoveanu)

Un tempo lent și puțin ascendent, ajuns la «cuvintele autorului», cobaoră într-un spațiu «gol». Schematic, ondulația intonațională s-ar putea reda în felul următor:

2. În interpoziție:

— Mamă (,) **grăi ea zîmbind** (,) lasă-l pe jupiț Ionuț să răsuflă, abia a descălecat. (M. Sadoveanu);

— Matilda (,) **zisei** (,) musafirul nostru e mare iubitor de cafea. (M. Preda);

— Pînă atunci noi, pădurarii (,) **s-a amestecat în vorbă Năstase** (,) împresurăm locurile... (M. Sadoveanu).

Fluxul intonațional pornit pe linie ascendentă cobaoră lent în spațiul incidental al «cuvintelor autorului» pentru ca apoi să se ridice la nivelul incipient, urmîndu-și calea pînă la finele frazei. Iată și schema:

În încheiere, vrem să subliniem faptul că în seria de articole pe care le-am publicat privind normele de punctuație (vezi LR Nr. 1, 2, 3—4, 1991), precum și în prezentul material au fost abordate numai acele cazuri de utilizare sau neutilizare a virgulei (în cadrul propoziției și al frazei), care nu erau fixate în **Normele noastre** de pînă la 1989 ori erau interpretate în mod insuficient. Mișunea noastră a constat în a

atrage atenția celor ce doresc a scrie corect sub aspect punctuațional asupra modificărilor și schimbărilor în regulile ce privesc numai VIRGULA — ca cel mai frecvent și mai «buclucaș» semn de punctuație.

Inovațiile referitoare la celelalte semne de punctuație vor fi discutate eventual în alte articole.

NOTE:

1. Vezi: I. L. Austin. **How to do things with words**, Oxford UP, New York, 1973 (traducerea rusă în «Novoe v zarubejnoi lingvistike», t. XVII, M., 1986, c. 83).

2. Idem, p. 83.

3. După opinia unor specialiști șapte și mai multe silabe constituie aşa-zisa «poziție tare» în procesul delimitării intonaționale a sintagmelor fonice (Vezi: Ivanova-Lukianova G. I. **Citenie vsluh s oporoi na punctuațiu**, M., 1980, p. 6).

4. Zilberman L., Abramova G. **Zapiataia kak semantiko-sintaksiceskii signal (na materiale angliiskoi naucinoi literaturi)**, M., 1973, p. 12.

5. **Gramatica limbii române**, București, ed. Academiei Române, vol. 2, 1966, p. 206—211.

6. **Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa.** Sub red. prof. A. I. Ciobanu. Chișinău, «Lumina», 1987, p. 154.

7. A se vedea: Ion Coteanu, **Gramatica de bază a limbii române**. Buc., 1982, p. 236; C. Dimitriu, **Gramatica limbii române explicată. Sintaxa**. Iași, «Junimea», 1982, p. 353—368.

8. **Gramatica limbii române**, Op. cit., p. 199.

9. **Norme ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române**, Chișinău, «Lumina», 1990, p. 75.

10. **Gramatica limbii române**, Op. cit., p. 201.

11. **Gramatica limbii române**, Op. cit., p. 198.

12. Nicolescu A. **Probleme de analiză a frazei**. Buc., 1969, p. 78.

FLAGRANT DELICT... ORTOGRAFIC

Asocierea a două sau mai multe vocabule din categoria celor pe care urmează a le discuta, reprezintă diferite și semnificative particularități de ordin semantic, în funcție de antepunerea sau de postpunerea celei cu valoare determinativă față de cealaltă determinantă, dar și de sensul unic pe care îl exprimă la un moment dat o grupare sau alta de elemente lexicale eterogene grammatical.

Din acest punct de vedere, este cu deosebire interesant să observăm că unele norme ortografice — dintre acestea în mod special o avem aici și acum în vedere pe aceea a cratimei (*liniuța de unire*) — rămân mult în urma spiritului lingvistic — așa cum ele sunt, arbitrar, propuse de unele lucrări de specialitate.

Se va vedea pe temeiul unor exemple concrete că în anumite ipostaze, cratima își legitimează prezența, iar în altele nu, contrar celor stabilite teoretic, ca să spun așa. Realitatea lingvistică este, cu alte cuvinte, mai puternică, și-si impune statutul, totul devenind cît se poate de firesc, dacă ținem — și trebuie să ținem — seama de sensurile diferite, noi, unice care iau naștere.

Vom avea în permanență (fără a aminti la tot pasul), ca suport teoretic al afirmațiilor făcute în rîndurile ce vor apărea la această rubrică, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfolitic al limbii române*, București, Editura Științifică și

Enciclopedică, 1982, lucrare indispensabilă în acțiunea de cultivare a limbii noastre pentru toți vorbitorii ei de pretutindeni.

• • •

Se știe, în general, ce înseamnă **DELICT**: «*infracțiune, greșală, abatere*». De asemenea, utilizăm uneori vocabula **FLAGRANT**, (-Ă), cu sensul «*evident, izbitor*». În ultimul timp, din păcate, auzim destul de des că diferenții indivizi sunt descoperiți în momentul săvârșirii unei *infracțiuni*, și spunem, despre ei, că au fost prinși în **FLAGRANT DELICT**. Dar putem să spunem foarte bine și **DELICT FLAGRANT**, înțelesul răminind același, ceea ce demonstrează independența semantică și gramaticală a celor două cuvinte.

Formația lexicală în discuție este considerată însă de unii vorbitori ca fiind cuvînt compus, fapt ce-i determină să folosească cratima între elementele componentelor. De pildă: [...] **un infractor surprins în flagrant-delict**» (*Almanahul părinților*, 1987, p. 46); « [...] își surprinde soțul în flagrant-delict de adulter [...]» (*Funigel peste Alpi*, Editura Albatros, 1987, p. 9).

Procedind astfel, ne aflăm, ca să zicem așa, într-un **FLAGRANT DELICT** ortografic, deoarece înlocuind cele două vocabile ale sintagmei analizate anterior cu sinonime obținem un șir de construcții sintactice cu același înțeles, ceea ce înseamnă că nu avem a face cu un cuvînt compus, caz în care schimbarea elementelor lexicale componente cu sinonime ar duce la schimbarea sensului. De exemplu: **CLAR DELICT**, **VÂDIT DELICT**, **NEINDOIELNIC DELICT** sau **FLAGRANTĂ INFRACTIUNE**, FLA-

GRANTA GRESEALA, FLAGRANTĂ EROARE. Toate aceste construcții — formate dintr-un substantiv determinat de un adjecțiv, fie postpus, fie antepus — se scriu corect cu blanc (pauză albă) între elementele lexicale aflate în relație.

FLAGRANT DELICT, construcție similară cu ele, trebuie să respecte legea ortografică, astfel, din acest punct de vedere, își poate atribui ceea ce ea însăși exprimă.

De ce: BUNĂ-CREȘTERE?

Una din acceptiunile vocabularului **CREȘTERE**, substantiv feminin, este aceea de «educație» care a stat la baza înțelegerii șirului de litere bună creștere ca redind înțelesul «educație bună, conform normelor de conviețuire socială». În această secvență lingvistică, se distingea două cuvinte (**bună**-califică — **creștere**-denumește; **bună**-determină, adjecțiv — **creștere**-este determinat, substantiv, regent al atributului adjecțival). Fiind considerate două cuvinte independente din punct de vedere semantic și grammatical, se recomandă, dacă nu este împușă chiar, ortografierea lor separată. Ar fi deci corect să scriem **BUNĂ CREȘTERE** ca și **CREȘTERE BUNĂ**. Da, dar cînd spunem **CREȘTERE BUNĂ**, substantivul regent, datorită folosirii firești a locului său în desfășurarea vorbirii înaintea adjecțivului, are în această formăție, în mod obișnuit, sensurile: «DEZVOLTARE, MARIRE TREPTATĂ; SPORIRE; ÎNMULȚIRE», deoarece se spune: «s-a constatat o **CREȘTERE BUNĂ** a efectivului de animale», iar nu: «s-a constatat o **BUNĂ CREȘTERE** a efectivului de animale» (ceea ce determină o înțelegere mai inedită, dacă nu chiar echivocul formulării).

Trebuie să recunoaștem secvenței lingvistice cu adjecțivul antepus vizibile aspecte de formă compusă rezultînd din exprimarea unei noțiuni diferite, căci o înțelegere cu totul alta este dacă zicem **CREȘTERE BUNĂ** (cu adjecțivul postpus).

Credem că acest aspect a vrut să fie subliniat în scrierea formei lingvistice cu adjecțivul antepus în textele următoare:

«[...] cînd a venit Mihaela, să vezi ce manifestare de **BUNĂ-CREȘTERE** pe capul lui Cristian: i-a sărutat mînal!» (Fata de nota zece, Editura Albatros, 1987, p. 83);

«[...] am semnalat unele cărențe de **BUNĂ-CREȘTERE**.» (Id.);

«A trece peste mîcile asperitați ale vieții într-un mod că mai elegant este dovedă de **BUNĂ-CREȘTERE** și de ce nu, chiar de inteligență.» (Recepționer, «Viața Studențească», 27 aprilie, 1988, p. 11).

Care este, de fapt, sensul ce se vrea exprimat astfel? Evident, forma **BUNĂ-CREȘTERE** subliniază pe aceea de **POLITEȚE, RESPECT, DIFERENȚĂ, BUNĂ-CUVIINȚĂ** (în textul al treilea și o ușoară notă condescendentă).

Altă întrebare ar fi: este corectă forma propusă de autorii textelor citate? În nici un caz ea nu poate fi apreciată că incorectă din moment ce oglindesc unicitatea sensului amintit. Atât timp cât nu avem atestate și formele articulate hotărît enclitic, adică acelea cu flexiunea la sfîrșitul succesiunii literelor, dar le întîlnim destul de frecvent pe cele cu flexiunea prezintă la primul element lexical — pentru a avea o scriere adecvată a acestora, ca și în cazul altor secvențe lingvistice construite similar — trebuie să utilizăm cratima: **BUNĂ-CREȘTERE; BUNEI-CREȘTERI**.

Trebuie să mai subliniem că forma **BUNĂCREȘTERE** oglindăște un stadiu înaintat al sudurii lexicale pe baza unității semantice («**ELEGANȚA, POLITEȚE, RESPECT, BUNĂ-CUVIINTĂ; CONDESCENDENȚĂ**») care anticipează formele flexionare cu articol hotărît enclitic: ***BUNĂCREȘTEREA, *BUNĂCREȘTERII** (care vor oglindii astfel scrise și unitatea morfologică și sintactică a compusului).

Norma ortografică nu poate considera greșită o formă care surprinde la un moment dat adevarat nivelul la care a ajuns un aspect sau altul al procesului de dezvoltare a limbii.

«De BUNAVOIE și nesilit de nimeni!»

Este sau nu este pleonastică formularea ce se rostește de către ofițerul stării civile în cadrul oficierii căsătoriei unor persoane: «[...] de BUNAVOIE și nesilit de nimeni»? Iată o întrebare care ar părea multora inutilă deoarece grupul de sunete al locuțiunii adverbiale subliniate în text este utilizat de către vorbitorul limbii române nu numai cu sensul «**BUCUROS**», dar și cu acela exprimat de construcția sintactică aflată în raport de coordonare copulativă cu el: «**NESILIT DE NIMENI**». Am spus **grupul de sunete** tocmai pentru a putea ocoli acceptarea recomandării făcute de lucrările de specialitate de a se folosi în scriere aceeași formă pentru exprimarea ambelor sensuri, cu toate că ele se diferențiază astfel: primul redă un comportament impulsiv **volutiv**, iar cel de al doilea unul determinat **afectiv**. Această deosebire este sesizată de foarte mulți minuitori ai condeiului care simt nevoie să o sublinieze (oglindească) și în scris.

GRAMATICA ȘI ORTOGRAFIE

Pentru ilustrarea celor afirmate ne rezumăm la reproducerea doar a două texte în care putem surprinde o scriere deosebită față de cea recomandată în lucrările normative: «Această tristă satisfacție țin s-o înregistrez aici ca o mîngîiere pentru frâmintările la care m-am supus de BUNĂ VOIE». (N. Titulescu în amintirea [...], «Vatra», nr. 7, 1988, p. 9); Simt lutul sub frunte și parcă mă cuprinde și eu mă adîncesc de BUNĂ VOIE în el ca într-un tărîm în care nu este auz, ci numai surzenie și singurătate». (Așteptând, «Rămuri», nr. 9, 15 sept., 1986, p. 14).

În primul text frâmintările trăite de personaj nu pot produce o stare afectivă de bucurie, dimpotrivă, accentul cade aici pe **VOINTĂ** lui de a se supune unor astfel de experiențe deloc plăcute. Autorul a scris corect, după părerea noastră, «de BUNĂ VOIE» (cu pauză albă între elementele lexicale folosite), căci această scriere, trebuie să recunoaștem, oglindăște mai adevarat înțelesul de atitudine **VOLITIVĂ** prin separarea în sirul de vocabule a aceleia ce concretizează sensul acesta: **VOIE**. De asemenea, în al doilea text, nu este deloc îmbietoare perspectiva ce i se arată protagonistului; cu toate acestea, este **VOIA** lui să se petreacă astfel lucrurile. Si cum sensul de **VOINTĂ** este subliniat mai bine prin scrierea separată de celelalte cuvinte a aceluia ce îl exprimă, autorul optează pentru o astfel de scriere.

Revenind la formula consacrată din titlul articolului, observăm că cele două elemente lexicale **BUNĂ** și **VOIE** și-au pierdut independența semantică și gramaticală formind împreună o notiune nouă: **BUCUROS** ce impune scrierea într-un sin-

gur să de litere, sudate, a secvenței lingvistice: **(de) BUNĀVOIE**. Iată de ce nu este un pleonasm: «**de BUNĀVOIE și NESILIT DE NIMENI**», căci ea înseamnă: **sunt BUCUROS că fac ceea ce fac și, totodată, NU MĂ SILEȘTE NIMENI LA ACEASTA.**

O dovedă în plus că lucrurile stau astfel o aduce textul următor:

«[...] d-na Zaharescu s-a retras, de NE-BUNĀVOIE și sillită, la Studiourile cinematografice «Alexandru Sahia». (Partial color, «Semnal», nr. 6, mai, 1990, p. 5).

Autorul simte nevoia ortografiei ca un cuvânt simplu a secvenței lingvistice prefixate **NE-BUNĀVOIE** (cratima folosită aici vrea să sublinieze valoarea negativă a sensului) cu înțelesul **NEBUCUROS** și, invers decit în formula consacrată, vocabula coordonată copulativ redă sensul ei negativ: **SILITĂ**. El a procedat corect, căci numai o astfel de scriere ocolește repetarea inutilă a sensului.

Considerăm corect scrise secvențele lingvistice analizate, deși ele nu corespund astfel din punctul de vedere al normelor actuale, și apreciem că avem a face cu o omofonie ignorată de lucrările de specialitate:

1) **DE BUNĀVOIE** - (participare afectivă, bucuria opțiunii) **BUCUROS**;

2) **de BUNĀ VOIE** - (actul voinței, participarea volitivă) **NESILIT DE NIMENI**.

După **VOIA BUNĀ** a Celui-de-Sus.

Substantivul feminin **VOIE** are nenumărate sensuri: **voiță, vrere, dorință, înclinație, placere; alegere, opțiune; poftă, chef, dispoziție; învoie, acord, încuvîntare, permisiune**.

Cind vocabula exprimă unele sensuri, de pildă: **VOIȚĂ, ALEGERE, DISPOZIȚIE...** ce pot

primi adjectivele **BUN (-A), RĂU (REA)** ca determinante, atribuindu-i acesteia fie o trăsătură, fie alta, în funcție de starea obiectivă a realității redate de substantiv, atunci cele două elemente lexicale aflate în relația gramaticală arătată — pentru a o oglindii în scris — trebuie despărțite prin blanc: **VOIE BUNĀ, VOIE REA** ca și **VOIȚĂ BUNĀ, VOIȚĂ REA; OPȚIUNE BUNĀ, OPȚIUNE REA; ALEGERE BUNĀ, ALEGERE REA; INCLINAȚIE BUNĀ, INCLINAȚIE REA...**

Există însă unele formulări în care apar aceste elemente lexicale în ordinea determinat (**VOIA**) — determinant (**BUNĀ**), dar, datorită contextului, secvența lingvistică nu mai selecțează acele sensuri din grupa sinonimică a substantivului care subliniază pe cel de **VOIȚĂ**, ci altele, ca **PLĂCERE**, ce nu pot primi determinări calitative de genul **BUN (-A) — RĂU (REA)**. În această situație elementele lexicale amintite își pierd independența gramaticală și de sens, alăturarea lor concretizând un sens unic și anume acela substantivat de **VESELIE**. Unii vorbitori simt nevoia oglindirii în scris a noțiunii redate și utilizează fie cratima ca în cazul cuvintelor compuse, fie un singur sir de litere ca în cel al cuvintelor simple, așa cum se procedează și în textele următoare: «**Cerul sună / și răsună. / Se adună / VOIE-BUNĀ / [...]» (Poezii [...], Editura Ion Creangă, 1973, p. 105); «**Toată VOIABUNĀ a miresei se risipă**». (Nunta cu sănii, Editura Eminescu, 1980, p. 240).**

Trebuie să recunoaștem că este o mare diferență de înțeles între ceea ce redă secvența lingvistică în astfel de formulări, deci **VESELIE** și ceea ce exprimă ea în altele de felul acesta: după **VOIA BUNĀ** a

Celui-de-Sus; (el) a urmat VOIA BUNĂ a Domnului... în care se subliniază prin scrierea cu blanc sensul fiecărui element lexical în parte: **VOIA (-voință, hotărșrea, opțiunea, vrerea), **BUNĂ** (dreaptă, corectă, nepărtititoare).**

Trebuie să acceptăm ca fiind corect oglindit în scris prin utilizarea cratimei sensul unic de **VESELIE** (adjectival: **VESEL**) exprimat cu ajutorul elementelor lexicale **VOIE** și **BUNĂ** (care în această situație se pronunță fără pauză și chiar cu o anumită intonație ce punе un singur accent secvenței lingvistice — ca la cuvintele simple): **VOIE-BUNĂ**.

În citatul al doilea, unitatea semantică este surprinsă de secvența lingvistică **VOIABUNĂ** («**VESELIA**»), dar schimbările flexionare atât în interiorul, cit și la finalul ei, fac analizabile cele două elemente, dându-le o autonomie lexicală (formală) în cadrul compusului ce nu este pusă în evidență de scrierea intr-un singur sir de litere, sudate între ele, aşa că cea mai adecvată modalitate de scriere a noii vocabule este cea cu cratimă care oglindește și acest aspect: **VOIE-BUNĂ** («**VESELIE**»), **VOIABUNĂ** («**VESELIA**»), **VOII-BUNE** («**VESELIEI**»).

Cu puțină BUNĂVOINȚĂ...

Secvența lingvistică **BUNĂ-VOINȚĂ** exprimă o unitate semantică bine cunoscută de vorbitori limbii noastre, anume: **purtare sau atitudine plină de îngăduință** (față de cineva); **tragere de înimă** (pentru a face ceva), dar prezintă și una morfologică notată de flexiunea de la sfîrșitul rindului de litere: art. n. ac. **BUNĀVOINTĀ**, g.-d. **BUNĀVOINTEI** — ca la orice cuvint simplu.

Analiza structurală gramati-

cală și semantică a vocabulei duce la concluzia că elementul lexical **BUNĂ** nu mai exprimă sensul opus lui **RĀU** și nu mai îndeplinește în această situație rolul de adjecтив și funcția sintactică de atribut, iar **VOINȚĀ**, la rîndul său, pierde sensurile substantivale: **hotărșre, decizie, vrere, scop; dorință, poftă** și, prin aceasta, funcția de regent sintactic a lui **BUNĂ**. Deci, fenomenul pierderii independenței elementelor lexicale **BUNĂ** și **VOINȚĀ** atunci cind luate împreună înseamnă **purtare binevoitoare, îngăduință, tragere de înimă** are ca rezultat, după cum s-a văzut, o noțiune nouă, diferită de a fiecărui element component luat separat.

Pentru oglindirea corectă în scris a realității semantice și gramaticale analizate se utilizează un singur sir (sudat) de litere: **bunăvoință**.

Considerăm însă ca fiind corectă forma surprinsă în textul următor:

«**Impresie de mare săracie, dar de multă BUNĂ-VOINȚĂ** [...]».

(**Jurnal mexican**, Almanah estival — Luceafărul, 1986, p. 189).

Forma **bună-voință** nu trebuie considerată o greșeală proprietate de scriere, întrucât cratima notează unitatea de sens și cea gramaticală a compusului, dar ea nu redă și sudura totală a elementelor lexicale ce îl formează și pentru a cărei oglindire este nevoie de scrierea împreună a literelor, aşa cum se procedea în cazul oricărui cuvint simplu. Această formă este cerută atât de lipsa schimbărilor flexionare în interiorul compusului, cit și de inexistența unor greutăți fonetice de pronunțare, dar și de prezența unui singur accent: **BUNĀVOINȚĀ**, **BUNĀVOINTEI**.

Cu «BUNĂ VOINȚĂ» — ca și cu «VOINȚA BUNĂ»

Mai sus am arătat de ce este corect să scriem **BUNĀVOINȚĀ**, art. n.-ac. **BUNĀVOINȚĀ**, g.-d. **BUNĀVOINȚEI** cind intenționăm să transmitem sensul purtare binevoitoare, **îngăduință**; tragere de **înimă**. Dar trebuie să adăugăm imediat că vocabula în discuție, cind este utilizată articulat nehotărît la nominativ: **o BUNĀVOINȚĀ** și articulat hotărît la nominativ-acuzativ urmată de un adjecțiv pronominal sau de un pronume personal la singular în genitiv: **BUNĀVOINȚĀ sa, lui, ei** are ca omofonă (pronunție identică, dar scriere diferită și înțelesul diferit (formația: **BUNĀ VOINȚĀ**, respectiv: **BUNĀ VOINȚĀ sa, lui, ei** cu înțelesul o **CORECTĀ HOTĂRÎRE, VRERE**, respectiv **CORECTĀ HOTĂRÎREA, VREREA, sa, lui, ei**). În situația aceasta **BUNĀ** și **VOINȚĀ** sunt două cuvinte distincte, unul definind o noțiune abstractă și celălalt atribuindu-i acesteia o calitate pozitivă ca și **VOINȚA BUNĂ (HOTĂRÎRE BUNĂ)** ceea ce impune scrierea lor separat.

Mai ușor este de deosebit vocabula analizată față de grupul sintactic liber atunci cind acestea sunt întrebuițate articulat hotărît, intrucit compusul are mărcile flexionare la sfîrșitul sirului de litere, pe cind construcția sintactică liberă marchează schimbările fonetice cauzale la fiecare din elementele puse în relația determinant — determinat. Comparați: **BUNĀVOINȚĀ** (comportamentul binevoitor, îngăduință; tragerea de înimă) cu **BUNĀ VOINȚĀ** (**VOINȚA BUNĂ**, hotărarea corectă) și **BUNĀVOINȚEI** (comportamentului binevoitor...) cu **BUNEI VOINȚE** (**VOINȚEI BUNE**, bunei hotărâri).

Iată un text în care apar co-

GRAMATICA ȘI ORTOGRAFIE

rect scrise cele două distinctive realități lexicale, gramaticale și semantice: «**Dac-ar fi BUNĀVOINȚĀ / azi ar înflori planeta [...] (Oda BUNEI VOINȚE, «Luceafărul», 18 oct. 1986, p. 8).**

Textul citat este un fragment dintr-o odă închinată **bunei hotărâri, hotărârii pozitive DE A FI PACE PE PÂMÂNT** și este corect scris în titlu: **BUNEI VOINȚE**. La fel, versurile citate, referindu-se la condiția esențială a realizării **hotărârii bune**, adică la **TRAGEREA DE INIMĂ** pentru a face ceea ce s-a hotărât, oglindesc corect în scris sensul exprimat: bunăvoință.

Textul reprobus este bine înțeles datorită ortografierii sale: **HOTĂRÎREA** pe care au luat-o oamenii este **bună (BUNĀ VOINȚĀ)** și ei au, totodată, și **tragerea de înimă (BUNĀVOINȚĀ)** pentru a o indeplini.

(Va urma)

Nichita STĂNESCU

TRIPTIC EMINESCIAN

EMINESCU ADOLESCENT

Cuvînt apăsind pe cuvînt
ce umbră de codri surizînd!
Gînd apăsind pe gînd,
ee luceafăr în noapte arzînd!

Val înspre val alergînd,
ce rază de lună lucînd!
Timpul ce mișcă doar timp,
ce frunte de ghimp sîngerînd!

S-or duce aproape pierind
păsări în vînt,
mai murmurînd,
mai scînteind.

Dar cine le va fi privind,
mamă plîngînd,
sămîntă-nflorînd,
cuvînt apăsind pe cuvînt?

EMINESCU MATUR

În sine însuși ningea
cu negri fulgi de zăpadă,
fiind el era
o ruptură, o cascadă

El însuși nu mai era el,
felul lui își schimbase felul
cum purgatorul își schimbă-n
inel
de aură infernul.

Atîta dragoste și-atîta aspiră
bunătate
a fost să aibă-n sine el cu sine
însuși
că desfăcea orice lacăte
cu plînsul cheilor din plînsu-și.

Aitfel, la trup voinic și ager,
cu gene rari la ochi și arse,
era ceva de tot arhaic
în viitorul ce-l parcurse.

ANTOLOGIA «L. R.»

Apoi el puse palma-i față de
iriși

dară prin ea avu vedere
a celor scriși încă nescrisi
a văduvilor toți de stele.

EMINESCU ULTIM

Peșteră absorbitoare,
cerc absorbitoare de punct,
corn de melc care nu doare
suntul resorbit în sunt.

Tu lumină alergîndă
reîntorcîndu-te acasă
bruscă devenind flămîndă
rechemîndu-și iar mireasa.

Ah, suavă recădere
a cuvînului în sine,
cercuri, cercuri de tăcere
absorbînd în ea divine
sensuri, sensuri, înțelesuri,
îngustîndu-se în unghi,
smulgere spre înapoi,
frig al ninsorii rechemat în nori,
urlet și rechemare,
tu!

Ioan ALEXANDRU

EMINESCU

Corpul tău văzutu-l-am în vis
Descojit de bronzul din
morminte
Oasele în ploaie așteptau
Să primească duh de la părinte

Iți vorbeam într-o grădină-n
vînt
În puterea umbrelor de noapte
Plînsu-n teasc s-a prefăcut în
vin
Si pe dealuri holdele sănt
coapte

Și-nțeleg că locul este sfînt
Și nu-i moarte unde e iubire
Cei răniți în sînge de cuvînt
Numai dorm acolo-n cimitire.

«Limba, alegerea și cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită sau scrisă e un element esențial, ba chiar un criteriu al culturii. Din vorbirea (sau fiindcă aceasta atîrnă adesea de predarea întîmplătoare), din scrierea unui om se poate cunoaște gradul său de cultură».

Mihai EMINESCU

Alexei PALII

ATENȚIE LA CUVINTELE

OPTIM, EXTREM,
TOTALITAR

In uzul limbii române din Republica Moldova, puternic influențat de limba rusă, a apărut în ultimul timp adjecтивul *optimal*, care îl dublează fără nici o necesitate pe *optim*. Mai mult chiar, unii vorbitori, necunoscînd valoarea de superlativ a acestui adjecтив, spun *cel mai optimal*. În vorbirea neîngrijită mai apare un adjecтив de prisos: *extremal*. Bunăoară, mulți vorbitori spun *situatie extremală* în loc de *situatie extremă*. Seria lui *optimal* și *extremal* e continuată de o altă «invenție», la fel de ciudată: adjecтивul *totalitarist*. Astfel Uniunea Sovietică e numită deseori stat *totalitarist* în loc de stat *totalitar*.

Să vedem cum se explică apariția adjecтивelor inutile *optimal*, *extremal* și *totalitarist* care încearcă să îngheșuiască cuvintele consacrate *optim*, *extrem*, *totalitar*.

O serie de cuvinte literare de tipul *minim*, *maxim*, *optim* au

provenit de la formele latinești *minimus*, *maximus*, *optimus* care exprimau sensul gradului superlativ, adică «cel mai mic», «cel mai mare», «cel mai bun», al adjecтивelor *parvus*, *magnus bonus*.

In franceză aceste superlatitive aveau inițial formele *minime*, *maxime*, *optime* care, după cum vedem, se asemănă cu corespondentele lor românești și nu se deosebesc prea mult de cele latinești. Mai tîrziu însă în limba franceză au apărut și derivele *minimal*, *maximal*, *optimal* care în linii mari dublează formele primare *minime*, *maxime*, *optime*. E de menționat că dicționarele franceze mai vechi atestă numai formele primare, iar dicționarele postbelice atestă atît formele primare, cît și cele derive.

In limba rusă superlatitivele menționate au formele *минимальный*, *максимальный*, *оптимальный*, formate cu sufixul *-al*, ca în franceză. Seria adjecтивelor rusești derivează după modele similare o continuă cuvintele *экстремальный*, *тоталитарный*, și altele. Anume aceste cuvinte au servit ca model și stimulator pentru apariția adjecтивelor *optimal*, *extremal* și *totalitarist*. Inițial acest fenomen a fost alimentat de existența formelor *minimal* și *maximal* în limba franceză, iar apoi a fost stimulat de influența rusă. Observați asemănarea modelor: *оптимальный* — *optimal*, *экстремальный* — *extremal*, *тоталитарный* — *totalitarist*. Apariția și vehicularea acestor cuvinte în română a fost, desigur, susținută și de sistemul derivativ al limbii noastre, în care sufixul *-al* este destul de productiv. Dicționarele au reușit deja să înregistreze formele *minimal* și *maximal*, dîndu-le statut de normă, iar *optimal*, *extremal* și

totalitarist sint considerate în afara normei.

Așadar, vom spune, de exemplu, *termen optim* și nu *termen optimal*, *situatie extremă* și nu *situatie extremală*, *stat totalitar* și nu *stat totalitarist*. (Cuvintul *totalitarist* ar putea apărea în rol de substantiv, însemnind «adept al totalitarismului»).

Și încă ceva: adjectivul *optim* înseamnă «cel mai bun, cel mai potrivit», de aceea nu e corect să spunem *cel mai optim*, ci pur și simplu *optim*. Sensul discutat al adjectivului *extrem* este «situat la limită», iară de ce nu vom spune *cel mai extrem*, dar pur și simplu *extrem*, fiindcă nimic nu poate fi situat «mai la limită», decât însăși limita.

CU DOI ANI ÎN URMĂ SAU ACUM DOI ANI?

Locuțiunea adverbială *în urmă* are mai multe sensuri, dintre care unele sint opuse, fapt care trezește ambiguitate în vorbire. Bunăoară, construcția cu *doi ani în urmă* numește un cadru temporal ce a existat cu doi ani înainte de momentul vorbirii, dar poate fi înțeleasă și ca un cadru temporal ce va urma după doi ani de la momentul vorbirii (observați legătura dintre *în urmă* și *va urma*).

Potrivit observațiilor noastre, construcțiile cu locuțiunea *în urmă* se folosesc cu precădere în limba română din Republica Moldova, întîlnindu-se mult mai rar în arealul de peste Prut. Iată un exemplu extras din discursul lui Mircea Snegur rostit la ședința Guvernului Republicii din 18 septem-

brie 1991: «Dar mă miră, domnilor, faptul, eu am ridicat aceste întrebări exact cu 5—7 zile în urmă» («Țara», nr. 39, 1991).

E de observat că acest echivoc este înregistrat și în dicționare: un sens al locuțiunii adverbiale *în urmă* e «mai târziu, apoi» (V. la I. Creangă: «În zădar fata moșneagului spunea *în urmă* că acesta este lucrul măinilor sale»), iar alt sens e «mai demult» (V. la C. Negrucci: «Cu cinci luni *în urmă* o văzusem»). Sensul «mai târziu» numește un cadru temporal ce succede momentul vorbirii sau acțiunii, iar sensul «mai demult» numește un cadru temporal care precede momentul vorbirii sau acțiunii. Pentru a evita această confuzie sint recomandabile construcțiile cu adverbul *acum*: «Acum douăsprezece ore mai erau împreună».

În ultimul timp construcțiile cu adverbul *acum* sint folosite tot mai des în limbajul publicistic basarabean. De exemplu: «Acum un an a fost făcută o faptă bună în stabilirea bunelor relații dintre Rusia, România și Republica Moldova» («Țara», nr. 39, 1991). Este un semn al micșorării decalajului dintre limba română literară vorbită pe tot arealul românesc și graiul nostru...

Ca urmare a contactelor tot mai intense cu România, în ultimul timp limba română literară influențează tot mai mult asupra purtătorilor ei din Republica Moldova. Unii vorbitori au sesizat construcțiile cu adverbul *acum* și au început să le utilizeze, dar fără să evite construcția *în urmă*. Drept rezultat, s-a ajuns la o contaminare aberantă a celor două forme. Iată, bunăoară, cum s-a exprimat nu demult un deputat agrarian din Parlament: «Acum doi ani *în urmă* odiosul Partid Comunist mai spera să-și men-

țină puterea». Să fim deci atenți, căci există pericolul ca această structură hibridă să se extindă.

Vom spune aşadar: *acum o lună, acum un an, acum un secol și nu acum o lună în urmă, acum un an în urmă, acum un secol în urmă*.

ALTERNATIVĂ

Activitatea legislativă a Parlamentului nostru a făcut ca în limbajul politic din ultimul timp să-și intensifice frecvența o serie de cuvinte și expresii. Cum interesul față de munca parlamentară a sporit simțitor și viața a devenit mai politizată, aceste mijloace de exprimare trec în uzul general al limbii, fiind însă deseori utilizate greșit. Astfel, întâlnim în uz mai multe îmbinări ce conțin cuvântul *alternativă*, de exemplu: *proiect de alternativă, candidatură de alternativă, pe bază de alternativă, altă alternativă etc.*

Cuvântul *alternativă* provine de la francezul *alternative* care înseamnă «succesiune a lucrurilor ce revin unul după altul». La rîndul său, fr. *alternative* își are originea în latinescul *alter* care avea sensul «unul din doi, celălalt». Tot din lat. *alter* se trage și pronumele românești *altul*.

În română actuală cuvintul *alternativă* înseamnă «posibilitatea de a alege între două soluții, două situații etc. care se exclud». Prin urmare, atunci cînd pentru examinare se propun două candidaturi, două proiecte etc., parlamentarii pot spune că au o *alternativă*, adică o posibilitate de a alege.

În ultima vreme cuvântul *alternativă* și-a lărgit conținutul însemnind, prin extindere, nu numai «posibilitate de a alege

una din două soluții», dar și «soluția propriu-zisă». Cu alte cuvinte, al doilea proiect reprezentat spre examinare împreună cu primul poate fi de asemenea numit alternativă. Utilizarea cuvântului *alternativă* cu sensul extins este în deplină concordanță cu legitățile limbii. Acest sens se întâlnește nu numai în limbajul politic. De exemplu: «În viitorul apropiat energia solară va deveni o *alternativă* a tipurilor tradiționale de energie».

Întrucît substantivul *alternativă* înseamnă atât «posibilitate de a alege între două soluții», cât și «soluția propriu-zisă», recomandăm ca în locul expresiilor de tipul *proiect de alternativă, candidatură de alternativă* etc. să se folosească pur și simplu cuvântul *alternativă*. De exemplu: «Parlamentarilor li s-a propus pentru examinare *un proiect de bază și o alternativă*». În cazul de față cuvântul *alternativă* înseamnă «*un alt proiect*».

Expresia *pe bază de alternativă* este și ea defectuoasă. Pentru a ne convinge de acest lucru să substituim în propoziția de mai jos cuvântul *alternativă* prin unul din sensurile sale: «Președintele partidului a fost ales *pe bază de alternativă*». Substituirea ne-ar da varianta *pe bază de posibilitate de a alege între două soluții*, varianta vulnerabilă, după cum vedem, sub aspect stilistic și semantic. Tocmai de aceea recomandăm varianta «Președintele partidului a fost ales *cu alternativă*», adică cu posibilitatea de a alege una din două candidaturi.

Expresia *altă alternativă* întâlnită în limbajul neîngrijit este evident pleonastică, fiind că însuși cuvântul *alternativă* conține ideea de *alt (altă)*, fapt pe care l-am menționat deja.

Prin urmare, în cazul de față vom omite cuvântul *altă*, spunând pur și simplu *alternativă*.

Atunci cînd numărul de proiecte (candidaturi) e mai mare de doi, cuvântul *alternativă* nu mai poate fi folosit, arătindu-se de fiecare dată numărul concret despre care este vorba. De exemplu: «Au fost prezentate trei proiecte» (sau «...un proiect de bază și două proiecte secundare»).

Alexandru GROMOV

«AUTOOBIJDUIRE» PROGRAMATĂ

Ați remarcat, probabil, că de la o (tristă) vreme încocace în limbajul nostru cotidian s-au încubat «o seamă de cuvinte» — le-aș spune universale, — capabile să semnifice cele mai variate și distanțate noțiuni, apropiate doar de o dubioasă consonanță. O moștră dintre cele mai elocvente îl constituie verbul *a obijdui*. Cît e, Doamne, de expresiv și polivalent! Așa cum îl folosim la tot pasul, vrea să echivaleze ba cu *a supăra* sau *a ofensa*, ba, în egală măsură, cu *a nedreptăți*, *a persecuta*. Dar nici unul dintre sinonime, de regulă, nu e pus în circulație, toate sensurile le monopolizează difuză formă verbală; mai mult ca atîta, o vedem scoțind lăstari de tipul *obiuditor* sau *obiuduală*. Ce e drept, din cînd în cînd se fac auzite voci semnalînd pericolul vicierii. Mai deunăzi am sesizat, bunăoară, următorul aversment:

— Vorbind o limbă stricată, ne *autoobijduim!*

Are savoare neologismul, nu-i aşa?

CUM VORBIM, CUM SCRDEM

În fond, totul se trage din acel «sindrom al firmei inventate» pe care l-am mai consimnat aici, în paginile «LR»: din fosta limbă oficială sunt preluate unități lingvistice sau construcții întregi și, în mod aberant, adaptate vorbirii noastre. În cazul dat, *a obijdui* derivă direct din *obiijati*, eliminîndu-se cu desăvîrșire plasticul verb *a obidi*, foarte apropiat semantic, pe care unii, de bună seamă, îl iau drept o formă incorectă a celui atît de răspîndit în prezent... Un exemplu clasic, aş zice, de inversare a valorilor.

De altfel, primejdia consonoanelor e mult mai mare decît ar putea să pară. Pe cît de perfide, pe atît de maleabile, parcă vin singure pe leneșa limbă, făcînd să apară cîte un prijăpic (surprindeți originea?), șciocic sau (atenție!) *zanfirmă*, identitatea acestuia din urmă cu șeful de fermă putînd fi intuită doar de o ureche avizată. Iată pînă unde ajunge automutilarea, ca să reiau spusa autorului de «neologisme».

Uneori împrumutul direct nu impune neapărat zămisuirea unor asemenea avortoni. Din contra, cuvântul nu se stilcește cîtuși de puțin, arată absolut corect, atîta doar că e constrins să se încadreze în raporturi gramaticale proprii altei limbi. E tristul destin al verbului *a încurca*. Auzi la tot pasul: *îmi încurcă, nu-mi încurca, ce-ți încurcă...* De unde acest dativ, pe cît de persuasiv, pe atît de străin? Evident, de la rusescul *мешати*, cu toate construcțiile lui transpusă mecanic, fără a mai pretinde un minim efort din partea vorbitorului. Prin urmare, verbul devine și el universal, marginalizînd orice alte forme de expresie. Si doar avem atîtea! Pe lîngă cele curente — *a împiedica, a deranja, a stin-*

gheri, mai există și a face dificultăți, a sta în cale, a pune piedici (sau bețe în roate), a jena, ca să mă limitez la câteva. Noi însă nu numai că le dăm uitării, dar le și sacrificăm de dragul unei forme cu totul inadmisibile. După mine, una din puținele expresii în care își găsește loc verbul cu pricina este a încurca socotelile. Toate celelalte nu fac decit să... încurce lumea...

De noi însine programată și cultivată, «autoobiografie» vădește în continuu nebănuite fațete — în limbajul presei, dar mai cu seamă în cel al ședințelor și mitingurilor, al «meselor rotunde» și al emisiunilor televizate. Cutare «a făcut un mare sacrilegiu», ne asigură crainicul tăindu-ne răsуллarea, pentru ca pînă la urmă să ne dumerim că e vorba de un sacrificiu. Oricum, e o diferență... Să fie un banal *lapsus linguae*?

Dar să nu trecem cu vedere un fenomen înrudit, pe nume *lapsus calami* — cel ce ține de condei, adică. Acesta ne oferă o vastă gamă de surprize începînd cu *joacă la mină* (a se citi: a face jocul, a da cuiva apă la moară, dar vă rog să remarcăți fidelitatea păstrată originalului) și terminînd cu următoarele pasaje demne de a fi citate: «un serviciu divin oficiat cu o anxietate idilică», «pînă și sibaritul și luxuriosul au simțit o jubilație extatică»... Dar dumneavoastră ce senzații atî avut, stimați cititori? Sau îndrăzniți să afirmați că nu faceți parte nici din tagma sibariilor, nici din cea a luxurioșilor?

Iar acum, în încheiere, tradiționala revistă a firmelor, permanentă furnizoare de enormități și de... meditații.

Am mai avut ocazia să menționez redarea inadecvată a literelor ș din alfabetul rus prin ă,

de unde ortografiile tip ăto, ămoții sau ălektricestvo. Dar deoarece n-am fost auzit, căutam vreun exemplu care să nu mai lase loc nici unui fel de dubii. Și n-a întirziat să mi-l servească un afiș de la cinematograful «Patria»: printre realizatorii unui film italian l-am găsit pe Annio de Vitta. Cu ă, firește, cum altfel, intrucît s-a transpus minuțios din... știm noi de unde. Nici să-i treacă prin cap cuiva că în italiană și, în genere, în toate limbile de grafie latină forma corectă nu poate fi decit Ennio, ca și, bună-oară, Eugenio sau Eleonora...

Nu, nicidecum nu ne putem debarasa de intrusul care se pretinde intermedier indispensabil pînă și pe puntea dintre română și italiană. Ce să mai vorbim atunci de cazurile cînd suspomenitul se află în postură de primă sursă! Îmi amintesc cum am incremenit cîndva cîtind pe o firmă: Primitořul-distribuitorul de copii. Vă imaginați un asemenea distribuitor... primitoř? Onorații traducători se conformaseră cu strictețe originalului în care erau prezenti și priiomnik, și raspredelitel. Cum erau să-i zică, sărmâniai, centru de triaj minori?

Dar uite că «distribuitorul» s-a arătat a nu fi dintr-acea care dau bir cu fugiții. Cel mult se îndură să cedeze o treime, o jumătate din firmă, cramponează-se de rest. Și atunci ne răsare înaintea ochilor, Asociația de producție a industriei produselor de pîine Moldhlebprom. De producție a produselor... plus delicioasa abreviere, ca nu cumva să-o confundă cineva cu vreo altă industrie. Iar ca să aibă cu cine schimba o vorbă, și-a oploșit o surată alături — Moldbukaleia. Dar cum să-o pronunță, bat-o vina? Le-a sau lea?

Oricum, o probă concludentă: săntem leali, exemplar de leali. Chiar Moldbuka-leali.

CUVINTE RECENTE

(din știință și nu numai)*

Tainele se pătrund, iar enigmele se dezleagă. Tainele cuvintelor sunt la fel de multe și de sofisticate ca și cele ale existenței noastre și la fel de numeroase și de complexe sunt enigmele pe care cuvintele — oglinzi fidele ale cunoșcutului — le reflectă și le ascund. Cunoașterea e totuși cheia de boltă care ne salvează mereu — cel puțin spiritual — din orice labirint. Iar cu aplicare la raportul «noi și limba» ea e singura. Căci, așa cum ne convingem, dragostea de limbă se dovedește, din păcate, foarte des doar o declarație ce înlocuiește esențialul: trecerea de la vorbă la faptă, de la sărbătoresc la cotidian. Vă prezentăm în continuare pe cît se poate de telegrafic o serie de termeni (expresii), majoritatea neînregistrăți în dicționarele de uz general (iar o parte nici în cele de strictă specialitate), dar pe care e bine să-i cunoaștem.

...Populație francofonă. E cam din aceeași «operă» (mai ales dacă «spălăm» cuvintul de orice demagogie) cu «populație rusofonă». Atâtă doar că în primul caz e vorba de «vorbitori de limbă franceză», iar în celălalt ar trebui să semnifice, pornind de la realitățile noastre,

* Continuare. Începutul vezi în nr. 2, 1991.

«populația pentru care limba rusă e limba maternă», și nu pur și simplu faptul că o cunoaște.

Un termen ținind de geografia fizică — **frontoliză** (a se): destrâmarea unui front atmosferic. E treabă bună, căci după aceea se schimbă și timpul. Numai dacă nu se schimbă în rău...

Despre **funicular** se pare că am auzit, poate chiar l-am și văzut. Cum se numește însă muncitorul care deservește, are grija de siguranța și buna funcționare a unui funicular? Il reținem — **funicularist**.

Futurologie. După francezul **futurologie** — «știința viitorului»; «prevederea, prognozarea viitorului pe baza cunoașterii (de regulă, științifică) a situației reale din prezent». Respectiv persoanele care se ocupă de această prevedere a viitorului se numesc **futurologi**. Suntem absolut și mai apropiat limbii noastre — **viitorologie** (viitorolog).

Geoecologie — ecologia Pămîntului. Nu facem alte descifrări căci lucrurile sunt oricumclare.

Heliant (-ți). Pe cît de misterios ca sonoritate, pe atît de surprinzător de simplu la decifrare. E un sinonim livresc (întîlnit uneori în texte științifice) al florii-soarelui. Din fr. **helianthe** — cu semnificația pe care o are cunoscuta plantă iubitoare de căldură și de Helios.

Știind ce înseamnă **hidrocentrală** (atomocentrală) nu este greu să ghicim și ce sens are nouă tip de instalații energetice denumite **heliocentrale**.

Tratament heliomarin. Procedează ce utilizează pentru tratarea unor afecțiuni acțiunea combinată a razelor de soare și a aerului marin. Si o curiozitate lingvistică (ține de limbajul medical strict științific) — **helioză**, cu sensul de «insolație».

Sigur, dat fiind faptul că este vorba nu atit de un termen nou cît de un sinonim livreșc, nu-i numai decit să-l folosim în locul lui **insolație** (cu atit mai mult cu cît acesta e mai limpede și mai ușor de pronunțat), dar e bine să-i reținem sensul.

O raritate lingvistică ar fi și **elicotecă**. Acesta nu este un sinonim, ci doar un fenomen (mai exact o pasiune întâlnită mai rar—în primul rînd din motive pur tehnice): se zice despre o colecție de fotografii luate din helicopter. Se pare că amatorii de racursuri inedite își dău seama de originalitatea unor astfel de imagini.

Și încă un cuvînt din aceeași familie «helio»: **heliofil** (cu precădere despre plante) — care crește în zone cu mult soare; care crește numai în condiții de mult soare; iubitor de lumină.

Hemobiologie. Literalmente: biologia sîngelui (disciplină de studiu).

Hemofag (cu referire la animale — în special insecte — și la celule): care se alimentează cu sînge; care atacă și nimiceste globulele roșii din sînge.

În anumite situații de boală sau de înghițire a unor lichide și alimente toxice sau alterate vomită nu numai oamenii și animalele, dar și... insectele. Pentru acest fenomen există însă un termen special — **hemoree**. Ce-i drept, reacția respectivă este folosită de insecte și ca o armă de apărare atunci cînd sunt atacate de dușmanii lor naturali. La vîrsarea lichidelor (substanțelor) de acest tip atacatorii sunt nevoiți, de regulă, să renunțe la pradă.

Hibiscus. Numele unui arbore tropical. Firește, exotic. Înne de familia malvaceelor (pentru cine dorește să cunoască și acest aspect).

Hi-fi (abreviere după engl.

CUM VORBIM, CUM SCRDEM

high fidelity; se pr.: hai fai) — reproducerea cît mai exactă a unei înregistrări sonore (de regulă, muzicală).

Hidrochore (cu referire la plante ale căror semințe sunt răspândite cu ajutorul apei. Așa se înmulțesc și scaletele, cucuta (pe lîngă obișnuita cale terestră directă). Nucile de cocos pot fi transportate, păstrîndu-și neschimbată capacitatea germinativă, la sute de kilometri de curenții marini.

Hidrogeologie. Disciplină științifică profilată pe studiul genezei, amplasării, regimului apelor subterane.

Himeră. Pe lîngă sensul larg cunoscut, cuvîntul mai comportă și unul terminologic (din genetică) semnificînd «organismul ale cărui celule sunt formate din doi sau din mai mulți zigoti distincți». În domeniul ingineriei genetice termenul este folosit cu referință la organismele în care au fost introduse genele altui organism (pentru a i se vedea capacitatea vitală, eventualitatea realizării unor noi organisme).

Hiperparazit. După sensul etimologic direct ar putea să semnifice «un parazit care prin capacitatea să depășește pe alții». În sens concret-biologic se referă la anumite specii de insecte parazite care se hrănesc pe contul altor organisme parazite.

Cam aceasta este și sugestia semantică a cuvîntului **hiperprădător** cu referință la animalele ce se hrănesc cu animale care, la rîndul lor, se hrănesc cu alte animale, și ele prădătoare.

Hipersonic (vîze, aparate de zbor): ce depășește viteza sunetului.

Hipnoterapie. Ne amintim imediat de Kașpirovski: tratament prin hipnoză.

Hipnobaric. Cu presiune scăzută (se referă la corpuși și

fenomene fizice și nu la animale, oameni).

Hominizare. Procesul de transformare psihofiziologică a hominidelor superioare în Homo sapiens.

Homocentru. Termenul ține de matematică: centru comun pentru mai multe cercuri.

Honoris causa (cu referință la un titlu științific, de exemplu doctor). Literalmente: «de onoare».

Insecte homofane. Aici «homofane» se referă la insecte, dar fenomenul pe care îl desemnează acest cuvînt se referă și la alte clase de animale și constă în capacitatea lor de a-și modifica culoarea corpului în funcție de unghiul de incidentă pe care îl are lumina solară cu suprafața corpului. E un simplu fenomen fiziologic, însă pentru anumite specii de animale are și rolul de mascare, de confundare cu fundalul. În același timp, despre animalele avînd și culoarea, dar și forma corpului asemănătoare cu mediul în care trăiesc (fluturele Sphinx ligustri, bunăoară, imită culoarea și în liniile mari chiar și forma frunzelor de liliac) se zice că sunt **homomorfe** («cu aceeași formă»).

Sensul general al cuvîntului **hormon** se pare că este cunoscut. Pentru orice eventualitate precizăm că este vorba despre substanțele chimice secrete de anumite glande endocrine sau țesuturi, celule și care contribuie la dezvoltarea și funcționarea normală a organismului. Mai puțin cunoscut este sensul sintagmei **hormoni sociali**. Este vorba despre anumiți hormoni secretați de glandele tegumentare (de suprafață) ale insectelor sociale (de aici și «sociali») și care determină comportamentul receptorilor.

Ideativ. Referitor la idei, ideatici.

Idee-cheie. Despre o idee fundamentală ce oferă înțelegerea ușoară a altora ce derivă din ea.

A imerge. A scufunda total sau parțial un corp într-un mediu lichid. Ca sinonim: a imersa.

Impact. Acesta e și numele unei reviste internaționale de știință și idei științifice editate de UNESCO (apare și în varianta rusă). Cuvîntul (după engl. **impact**) are un sir de semnificații: a) intrarea în contact a două corpuri dintre care cel puțin unul e în mișcare (în sens mai larg — «ciocnire»); b) conflict; c) surpriză, soc. Iată însă și un sens recent: influența, înrûruirea unor idei sau scrieri asupra conștiinței unei persoane, asupra desfășurării unor evenimente.

Dacă în comunicarea curentă putem vorbi fără mari deranjamente despre un material că nu putrezeste, că este capabil să nu putrezească, într-un limbaj de strictă specialitate folosirea pentru desemnarea unui fenomen, a atîtor cuvînte ar fi o adevărată risipă de timp și pe alocuri o sursă de tot felul de confuzii. Probabil că tocmai din acest motiv s-a și apelat la termeni care unor nespécialiști ar putea să le trezească o anumită reacție negativă. Este vorba despre **imputrescibil** referitor la materiale, obiecte «care nu putrezesc», **imputrescibilitate** cînd se apreciază calitatea unui material de a fi «imputrescibil» și despre a **imputrescibiliza** — privind ansamblul de proceduri și tratamente la care sunt supuse anumite materiale pentru a nu putrezi.

Incipit. Nu e un cuvînt ce ar ține de terminologie strictă, dar e bine să-i cunoaștem sensul, căci se întîlnește frecvent (mai

ales în textele cu caracter bibliofil). Este vorba de formula obligatorie prezentă în cărțile tipărite sau în manuscrisele antice și medievale prin care se fixa titlul lucrării și numele autorului. De altfel, din latină **incipit** se traduce prin chia «aici începe».

Material inox. Cu proprietăți inoxidabile. **Inox** însă poate fi folosit și ca termen aparte, sensul rămînind neschimbat.

Ce este **inteligentă** — știm. Ce inseamnă însă **inteligentă artificială**? Specialiștii constată că există cel puțin 40(!) de definiții. Cunoscutul cibernetician M. Minsky oferă în anul 1968 următoarea definiție ușor glumeată, dar căt se poate de exactă: «Inteligenta artificială este pricoperea de a pune mașinile să facă acțiuni care, dacă ar fi făcute de om, ar fi considerate drept inteligente». O definiție ceva mai «serioasă» ar fi aceasta: «Sistem artificial imitând rezolvarea de către om a unor sarcini complicate în procesul activității lui vitale». Cîteva din multitudinea domeniilor de aplicare: sisteme-expert, rezolvare de probleme și planificare, modelare și reprezentare a cunoașterii, roboți inteligenți, prelucrarea limbajului natural și a.

Intercepta. Are un sens de uz mai general: a opri un obiect aflat în mișcare, și unul militar: a depista un obiect de zbor al inamicului, a-l ataca și doboră. Aparatele de zbor (avioane de vinătoare speciale sau proiectile teleghidate cu propulsie automată) avînd și această misiune dobîndesc calificativul «de interceptie».

Inverificabil. Despre ceva ce nu poate fi controlat, verificat. Si un alt cuvînt cu același aspect de improvizație dar perfect valabil și mai ales necesar cind e folosit la locul lui: **inumerabil** — «ce nu poate fi nu-

mărat» (din cauza numărului prea mare sau din cauza greutății de a putea fi numărat). Se folosește în contexte rare, dar vă asigură că e bine să-l avem în arsenal.

Ipotetic — ceva bazat pe o presupunere, pe o ipoteză.

A literă — din domeniul comunicațiilor prin telefon. Cînd din două persoane care își vorbesc la telefon una comunică un nume, un cuvînt care nu se prea aude, atunci cea care ascultă, pentru a se evita confuziile, își roagă interlocutorul să... «literize», adică să rostească cuvinte simple (de regulă, nume proprii). Prima lor literă are rolul de a forma cuvîntul neînțeles.

Magnitudine: «grad de intensitate a unui cutremur de pămînt».

Megapolis. «Polis» — «oraș», «mega» — «de dimensiuni mari». Oraș întrecind ca număr al populației și ca întindere un oraș obișnuit.

Management (pron.: «menajiment»). Termen de maximă solicitare în legătură cu pregătirile pentru trecerea la economia de piață. Este vorba de artă sau știință de a organiza și conduce o unitate de producție.

Maniabil. Cu referință la un dispozitiv, vizează calitățile acestuia prin care poate fi ușor de dirijat. Termenul «funcționarează» însă și în domeniul psihologiei. Atunci se referă la calitatea unor oameni de a fi docili și ușor de dirijat.

Mantică. O veche artă (mai mult artă decît știință, deși nu lipsită de o serie de argumente științifice) care, prin interpretarea unor semne cerești, a unor fenomene naturale, a zborului păsărilor, pretinde să poată interpreta viitorul.

Maree neagră. Termen-metaphoră desemnind pelicula de petrol formată în urma unor scur-

geri de petrol în apele mărilor sau oceanelor.

Mareemotic. Introdus de cînd în uz în legătură cu proiectarea și chiar punerea în aplicare a unor instalații energetice ce folosesc forța mareelor. E vorba de aprecierea acestor instalații bazate pe forța mareelor.

Un alt termen din domeniul promovării unei noi gîndiri economice: **marketing** (cu «k»). Așa se numește știință care se preocupă de elaborarea metodelor eficiente de livrare, de organizare a livrării civilizate a mărfurilor de la producător la cumpărător, de desfacerea lor, de cunoașterea cererii și a ofertei.

Martor. Ne-am obișnuit cu acceptia lui juridică. Termenul mai are însă o arie de aplicare: experimentele biologice. Este vorba de plante sau animale servind, în cadrul unor experimente, drept elemente de comparație cu speciile angajate în experiment.

Oraș-mamut. Termenul circulă în textele legate de urbanistică. E vorba de un oraș de mari proporții (uneori exagerat de mari).

Pachetizare. Formă de ambalare: conținutul se introduce în pachete.

Paleoastronaut. Este vorba de misterioasele ființe de pe anumite desene străvechi și pe stînci, diverse documente, dotate cu costume specifice de seafandru și fiind considerate a fi călărit cu vehicule prezintând atrbute tehnice proprii aeronavelor și astronavelor.

Paleoecologie. Domeniu biologic preocupat de studiul organismelor fosile animale și vegetale.

Paleosol. Același domeniu al referințelor la trecut: sol format în trecutul geologic al Pămîntului.

Perdea de protecție. Formu-

la are mai multe variante: «perdea forestieră de protecție», «fișie de protecție». Funcția e însă aceeași: de a proteja — prin intermediul unor fișii de arbori și arbuști — cîmpurile, solurile, terenurile, digurile de acțiunea erozională distructivă a vîntului sau a apelor.

Soli (cu dublu «l»). Formă de relief avînd aspect de pîlnie formată în cadrul activităților generate de glaciația continentală.

Selenaut. Astronaut cercetînd sau zburînd spre Lună.

Şanjabil (despre piese, elemente, componente). Care poate fi schimbat.

Teleșcoală. Serial televizat de emisiuni cu aspect de lecții, destinat școlilor de diferite grade.

Tetieră. Este vorba de suplimentul la un scaun de șofer sau la un fotoliu cu menirea de a oferi sprijin capului.

Videofonie. Transmitere simultană la distanță a imaginii și sunetului.

Vizualiza. În plan general sensul e ușor de detectat. Ca termen tehnic însă are următorul conținut: a face posibilă observarea vizuală a unui fenomen.

Xeroxă. Operație de multiplicare a unui text, a unei fotografii cu ajutorul aparatului numit **xerox**.

SĂ NE CUNOAȘTEM NUMELE (IV)

NATALIA este un prenume de origine latină ce provine de la numele personal *Natalis*, având la bază cuvîntul *natalis* «de naștere». Înind cont de origine, înainte vreme acest nume era dat celor născuți în ziua Nașterii Domnului, adică în zilele Crăciunului. Diminutive și alte unități antroponimice: *Nata*, *Neta*, *Talea*, *Natalica*, *Nătăluța*, *Nătălița*, *Nătălica*, *Nătălcuța*.

NICOLAE. Originea și semnificația acestui nume extrem de răspîndit nu numai în arealul românesc, ci și în toată Europa sunt legate de numele personal gr. *Nikolaos*. *Nikólaos* este un nume compus din verbul *nikáo* «a învinge» (sau substantivul *nike* «victorie») și *laos* sau *leos* «popor». Diminutive și alte unități antroponimice: *Nicu*, *Nicolaș*, *Niculiță*, *Niculică*, *Niculuță*, *Niculăies*, *Niculăiță*, *Nicușor*, *Culiță* și a.

OCTAV, OCTAVIAN, OCTAVIANA. Este un prenume modern, de origine latină. *Otavius* era folosit cîndva în familiile numeroase pentru a desemna nașterea celui de-al optulea copil (lat. *octo* «opt»). Astăzi unii părinți din Moldova își numesc astfel copiii născuți în august, adică în luna a opta a anului.

Mai tîrziu *Octavius*, însoțit de suffixul *-anus*, a dat naștere unui nou nume *Octavian*, iar de la el a apărut și varianta feminină *Octaviana*, mai rar întîlnită la noi. Deși sunt considerate prenume noi, ele au creat deja un număr destul de mare de

diminutive, hipocoristice și alte unități antroponimice: *Octăvel*, *Octăvică*, *Octăviță*, *Octăvaș*, *Octăvuță*, *Tavel*, *Tavi*, *Tavică*, *Taveluș*, *Octuț*, *Octavuță*, *Octuță*, *Tavică* și a.

OFELIA. Este numele eroinei din «Hamlet». Prenumele *Ofeilia* e de origine greacă, tema *ophel* avînd semnificația de «fols, ajutor, cîștig».

OLIMPIA. Este ușor de determinat originea acestui prenume, mai ales de către cei care cunosc mitologia greacă. Obîrșia lui este legată de cel mai înalt munte din Grecia — Olimp. De la *Olimpia* a apărut varianta *Olimpiada*. Diminutive și forme trunchiate: *Lipa*, *Limpetica*, *Limpeduță*, *Limpedusca*, *Olimpișoara*, *Olincuță* și a.

OLIVIA face parte din sirul de prenume create din denumiri de plante și flori; se trage din substantivul latinesc *oliva* «măslin». Diminutive: *Livica*, *Olivia*, *Olina*.

OTILIA. Este un prenume feminin întrat recent în antroponimia noastră și provine de la un vechi nume personal germanic *Ottilia* sau *Odilia*. Se presupune că are la bază vechiul cuvînt germanic *auda* «avere, bogăție».

OVIDIU. Provine de la vechiul nume gentilic roman *Ovidius*. Este un prenume modern, dar are o frecvență redusă din care motiv a dat puține forme desmierdătoare: *Ovidică*, *Videl*, *Viduță*.

PATRICIA. Acest prenume modern este de asemenea rar întîlnit. El a pătruns în antroponimia noastră din Occident. La origine are cuvîntul lat. *pater* «tată».

PAVEL (PAUL, PAULA, PAULINA). Este un prenume bine cunoscut aproape la toate popoarele europene. Provine din latinescul *paulus* «mic». S-a modernizat prin varianta *Paul*.

De aici și corespondentele feminine *Paula*, *Paulina*. Aceștor prenume le sunt proprii un șir de diminutive și forme trunchiate: *Păvălaș*, *Păvelică*, *Pavelușă*, *Păvăluș* și a.; *Lina*, *Paulica* și a.

PĂUNA. Se trage probabil, de la apelativul *păun* (pasăre domestică cu pene foarte frumoase), inclusivindu-se în șirul de nume create din denumiri de animale, pasări etc., adică de la zoonime. Sperăm ca acest prenume să-și măreasă frecvența și să-și creeze, în afară de *Păunița* și *Păunică*, și alte forme desmierdătoare.

RADU. Face parte din prenumele cele mai preferate în perioada de modernizare a onomasticii noastre. Este de proveniență slavă. Au fost înregistrate diminutive și forme alintătoare. *Ducu*, *Duțu*, *Răducu*, *Rădulică*, *Rădel*, *Rădică*, *Rădișor*, *Răduleț*, *Răduț*, *Răduțu*, *Răduș*, *Rădușor* și a.

RĂZVAN. Face parte din inventarul de nume recent, de aceea are puține forme desmierdătoare: *Răzvănel*, *Răzică*, *Vănuță*, *Vănică*. Există mai multe tălmăciri în ceea ce privește etimologia lui. Una din ele e că ar însemna «rebotezat» (din slavonă *raz* «încă o dată» și *zvan* (zvati) «chemat, numit»).

REGINA. Este un prenume modern de origine latină, identic cu apelativul *regină*. Notat în acte cu forma *Reghina*, el a creat cîteva forme desmierdătoare cu gh: *Reghinuța*, *Ghinuța*.

RENATA. Are la origine cuvîntul lat. *renatus* «renăscut». În Moldova lipsește corespondentul masculin *Renat*, frecvent în antroponimia altor popoare.

RODICA. Este un prenume cu mai multe explicații etimologice. Unii consideră că provine de la denumirea fructului de rodie, alții că etimonul este

de la slav. *rod* (iti) «a da naștere», în sfîrșit există părerea că provine de la numele *Irodiон*. În Moldova *Rodica* este foarte frecvent și are mai multe forme diminutive: *Dica*, *Di-cuța*, *Rodicuța*, *Rodinel*, *Rodița*, *Roduța*.

ROMEO. În antroponimia noastră este socotit un prenume modern. Apariția lui se datează, probabil, tragediei lui Shakespeare «Romeo și Julietta». Cu toate că înregistrează o frecvență mică, are deja la «activul» său cîteva diminutive hypocoristice: *Romică*, *Romel*, *Micu*, *Melu* și a.

SABINA. Fiind de origine latină (în Italia este și o regiune cu numele Sabina), se întîlnește la mai multe popoare române. La noi a apărut în ultimele decenii și are o frecvență redusă. Acestui prenume îi corespunde masculinul *Sabin*.

SERGIU (SERGHEI). Provine din vechiul nume gentilic roman *Sérgius*. Unii cercetători îl traduc prin «îngrijitor, supraveghetor», dar deocamdată nu are o etimologie clară. Se mai presupune că este un nume etrusc. Are un șir de forme și variante antroponimice — *Sergheieș*, *Sirghieș*, *Sirghișor* — create de la corespondentul *Sirghie*, frecvent din timpuri străvechi la români. Prin influența limbii ruse sînt răspîndite de asemenea și hypocoristice formate de la rus. *Serioja* — *Seriojel*, *Seriojică* și a.

SILVIA, SILVIU. Aceste prenume se bucură de o mare popularitate în Moldova, mai cu seamă varianta feminină, căreia îi aparțin mai multe diminutive și hypocoristice: *Silvi-ca*, *Silvuța*, *Vica*, *Vicuța*, *Sil-vel*. *Silvia* e numele iubitei zeului Marte, e cea care a dat naștere lui Romulus și Remus. Conform altelui versiuni, acest nume provine din lat. *silva* «pă-

dure». *Silviu* și *Silvia* sunt înrudite cu *Silvestru*, căruia fi corespunde etimonul *silvester* «pădurean, de pădure».

SMARANDA. Un nume vechi, astăzi pe nedrept dat uitării. Se crede că provine de la denumirea pietrei prețioase *smarald* și că s-ar putea trage și de la numele grecesc *Smaragdos*, atestat la începutul epocii creștine. E un prenume la care, după părerea noastră, ar trebui să revenim: cine nu știe, bunăoară, de Smărăndița lui Ion Creangă? *Smaranda* ar putea da și multe forme diminutive și hipocoristice.

SORIN, SORINA. Aceste prenume sunt considerate creații pur românești, provenite de la apelativul *soare* și sufixul onomastic *-in(a)*. Au fost atestate și o serie de unități antroponimice: *Sorinel*, *Sorinică*, *Sorel*, *Sorică*; *Sorinuța*, *Sorinița*, *Sorinica*, *Nuța*, *Nuțica* și a.

STELA (STELIANA), STELIAN. Prenume cunoscute majorității popoarelor europene, fiind creații din vremea romanilor (de la lat. *stella* «stea»). Prenumelui *Stela* îi aparține derivatul *Steluța*, considerat drept prenume independent. A nu se confunda cu *Stelian* și *Steliana*, interpretate și ele ca nume independente, dar care din punct de vedere etimologic diferă de *Stela*, având la rădăcină etimonul gr. *stylos* «stîlp, coloană» de la care de altfel a provenit numele grecesc *Stylianós*.

ȘTEFAN, ȘTEFANA. Foarte răspândite în antroponomia moldovenească, aceste pronume provin din gr. *Stéphanos* ce are la origine apelativul *stephanos* «coroană». Datorită faimei lui Ștefan cel Mare, acest nume a avut totdeauna o largă frecvență. În perioada sovietică, perioadă de tristă amintire, a fost înlocuit prin varianta rusească *Stepan*. Azi e de datoria fiecă-

ONOMASTICĂ

rui purtător al acestui nume să revină la varianta neologică cu frumoasele-i diminutive și hipocoristice: *Ștefanel*, *Ștefanică*, *Ștefănuț*, *Fanel*, *Fănuț*, *Fănuță* și multe altele. Corespondentul feminin *Ștefana* este, cu păreare de rău, mai puțin utilizat.

TATIANA e de origine latină — *Tatianus*, *Tatiana*, provenite din numele genetice *Tatius*, *Tatia*. Acest prenume are astăzi o răspândire largă și prin filiera antroponimiei ruse. Am atestat în graiurile moldovenești varianta populară *Titiana* și un sir întreg de alte unități antroponimice destul de cunoscute tuturor.

TRAIAN. Având o puternică rezonanță istorică, acest nume ar fi trebuit să aibă o răspândire largă la noi, dar ca și multe altele a fost «stopat» pentru o perioadă destul de lungă. A reapărut în ultimii ani, înregistrând și o serie de diminutive: *Trăienel*, *Trăienică*, *Trăienuț* și a. Deși există mai multe ipoteze, etimologia acestui prenume rămîne neclară.

TUDOR (TEODOR, TOADER), TUDORA (TEODORA). Aceste prenume provin din numele grecesc *Theodoros* (*théos* și *doron* «darul lui Dumnezeu»). *Teodor* și *Teodora* sunt socotite prenume culte și sunt răspândite în toată Europa. *Toader* este o formă populară românească, însă cel mai des întlnite atât în uzul cotidian, cit și în documentele vechi istorice sunt *Tudor* și *Tudora*. În anii de după război toate aceste variante au fost unificate prin rusescul *Feodora*. De la aceste frumoase prenume au fost atestate un sir de diminutive și hipocoristice: *Toderaș*, *Tudorel*, *Tudorică*, *Tudoruț*, *Todică*, *Tică*, *Ticu*, *Ticuță*, *Dică*, *Dicu*, *Todiță*, *Doruț*, *Dorel*, *Doru*; *Tudorica*, *Tudorița*, *Doruță*, *Dorica*, *Rica*, *Ricuță* și multe altele. S-au format hipocoristice

și diminutive și de la variantele rusești *Feodor* și *Feodora*.

VERONICA este un prenume deja consacrat și apreciat în antroponimia noastră. A fost conceput ca un diminutiv pentru *Vera*, astăzi însă este utilizat ca prenume independent. La răspîndirea lui a influențat și numele *Veronicăi Micle*. Se presupune că e de origine grecească și ar fi însemnat «icoană adevărată, reală». O altă presupunere este că are la origine numele gr. *Pherenike*, compus din *pherein* «a purta, a aduce» și *nike* «victorie».

VICTOR, VICTORIA. Foarte răspîndite, aceste prenume au la origine lat. *victor* «victorios», «învingător». Au creat mai multe diminutive și hypocoristice: *Victorăș*, *Victorel*, *Victorița*, *Victora*, *Vitorița*, *Rica*, *Rița* și a.

VIOLETA. Este un prenume răspîndit și apreciat în ultimele decenii. Provine de la ital. *violetta* — nume de floare.

VIORICA, VIOREL. E de asemenea un nume cu răspîndire largă, provenit de la numele florilor — viorele. De la el s-a creat și corespondentul masculin *Viorel*.

VIRGIL. Prenume provenit din lat. *virga* «nuia, creangă tîrnără», «vargă». Apare și sub formă de *Virgiliu*. Diminutive: *Virgilică*, *Virgeluș*, *Gilică* și a.

VIRGINIA. Este un prenume feminin cu o frecvență scăzută. Provine din lat. *virginis* «ficioară».

Telenești. Bustul lui Mihai Eminescu

SINUOZITĂȚILE UNOR BALAMUCURI PSEUDO- ȘTIINȚIFICE

«...От страны начали отлаться разные ее части. В 274 г. римляне оставили завоевание Траяна — Дакию. В Дакии образовался этнос, который мы называем «румыны». Дело в том, что со временем Траяна до Аврелиана Дакия римлянам была нужна. Там было золото в рудниках, римляне его выкачали и использовали эту страну как место ссылки преступников. Преступники были со всего Ближнего Востока — и македоняне, и греки, и фригийцы, и галаты, и исавры — кто попало. Каждый имел свой язык, но чтобы понять друг друга, они говорили на общем языке — языке начальства, на латинском языке (конечно, нелитературном). И когда римляне уходили из Дакии, то они, естественно, преступников и их потомков там оставили: зачем их брать с собой? Зачем им преступники внутри страны? Своих много! И те жили в горах Карпатах, в степях, в лесах в благодатном климате.

Открыли их совершенно случайно, в конце IX в., или начале X в. Произошло это открытие из-за осла. Дело в том, что в это время болгары, которые воевали постоянно с Византией, делали набеги, брали добычу и уходили за Балканы. В горах они были недоступны. И вот после такого набега, когда византийские войска преследовали отступивших болгар, а те уходили с нагруженными добычей осла-

ми и лошадьми в горы по тропинкам, какой-то осел взял и зауростел, т. е. стал биться, скидывать выюк, кричать, вести себя недисциплинированно. И страшно перепуганный погонщик закричал ему: «Торбо, торбо, фратре!» (Успокойся, успокойся, братец!) А византийский офицер, знавший латынь, образованный человек, записал, что оказывается у этих декарей есть ромеи, т. е. потомки римлян. Таким образом вскрылось существование румын, которые служили в болгарских войсках».

(Из книги Л. Н. Гумилева «География этноса в исторический период». Ленинград, «Наука», 1990.).

«...Au început a se desprinde de țără diversele ei părți. În 274 romani părăsesc Dacia cu cerîtă de Traian. În Dacia luase naștere o etnie pe care o numim «români». Adevărul e că, de la Traian și pînă la Aurelian, romani aveau nevoie de Dacia. Aici se aflau zăcăminte de aur, romani le-au extras și au folosit această țără drept loc de exil pentru criminali. Criminalii proveneau din întreg Oriental Apropiat: macedoneni, greci, frigieni, galați etc. Fiecare cu limba sa, însă pentru a comunica unul cu altul ei vorbeau latina (desigur neliterară), care era limba administrației. Cînd romani s-au retras din Dacia, ei, firește, au lăsat acolo pe criminali și pe descendenții lor: de ce să-i ia cu dinșii? De ce să fie duși în interiorul țării? Acolo erau destui criminali autohtoni! Acei din Dacia au rămas să-și ducă traiul în munții Carpați, în păduri cu climă prielnică.

Ei au fost descoperiți absolut întimplător, pe la finele sec. IX sau la începutul sec. X. Această descoperire o datorăm unui catîr. Faptul este că în

acea perioadă bulgarii, care luptau mereu cu Bizanțul, făceau incursiuni, luau pradă și plecau peste Balcani. În munți ei nu puteau fi învinși. Și iată că după o asemenea incursiune, cînd oștile bizantine și urmăreau pe bulgarii ce se retrăgeau, iar aceștia se refugiau pe poteci de munte ducind cu sine catiri și cai încărcați cu dobinădă, un catîr s-a oprit locului, a început să se agita căutînd să dea jos povara, să tipe, să se poarte nedisciplinat. Alarma la culme, stăpinul său i-a strigat: «TORBO, TORBO, FRA-TRE!» («Calmează-te, calmează-te, frățioare!»). Iar un ofițer bizantin, om cult care știa latinește, a notat că printre acești barbari sunt ROMEI, adică descendenți ai romanilor. În acest mod s-a aflat de existența romanilor, care făceau serviciul militar în oștile bulgărești».

Reprezentînd, după cum afirmă autorul însuși, «o sinteză empirică» a 30 de articole și 4 monografii, cartea *Geografia etniei în perioada istorică* de Lev Gumiliov, din care am extras fragmentul privind etnogeneza romanilor, pretinde a fi o exegeză de referință în problemele de etnologie generală și particulară.

In prefața opului său, geograful, istoricul și etnologul Gumiliov ne asigură că «se întemeiază pe concluziile deja verificate de d-sa ori de alți cercetători», că aplică «metoda dialectică», iar în capitolul intîi formulează chiar ideea că «nu poți îndrăgi un popor dacă nu respectă strămoșii lui». Sint, desigur, niște afirmații demagogice de spătă șovină ca-

re pot fi crezute doar de persoane absolut neavizate în problemele pe care autorul le abordează tendențios și totodată superficial, ignorînd principiile elementare ale științelor umanistice.

Nu intenționăm să ne afundăm în esența etnogenezei românești și a celebrei fraze **torna, torna, fratre**. Vom publica (începînd cu numărul de față al revistei noastre) studii semnate de specialiști consacrați în aceste probleme. În rîndurile ce urmează vom enumera și comenta pe scurt doar cîteva falsuri comise de Lev Gumiliov în fragmentul citat de noi.

1. Ignorînd totalmente și chiar sfidind, cu o impertinență rar întîlnită în știință, istoriografia veche și cea modernă, falsificind faptele dobindite de-a lungul secolelor de către cunoșcuți savanți români și străini, pretinsul etnolog și istoric sovietic nu face decît să reanimeze «basna slabului de știință și de minte Simion Dascălul despre originea romanilor din tîlharii de la Roma» (Miron Costin).

2. Ca și Simion Dascălul, Lev Gumiliov «amestecă epocile» (Miron Costin), afirmînd, bunaoroă, că românii ar fi fost «descoperiți absolut întimplător, pe la finele sec. al IX-lea sau la începutul sec. al X-lea» și susținînd totodată că «această descoperire o datorăm unui catîr».

Se știe că episodul cu catîrul și cu **torna, torna, fratre** a avut loc în 587, în timpul unei ciocniri militare dintre bizantini și avari pentru stăpînirea limesului Istrului, nu dintre bizantini și bulgari, cum afirmă Gumiliov. Aceștia din urmă, cunoșcuți în istoriografie sub numele de protobulgari, s-au bătut cu oștile bizantine abia între anii 678—680 (deci aproximativ peste un secol după

consumarea episodului în cauză și s-au aşezat în regiunea de nord-est a Bulgariei de azi, fixindu-și capitala la Pliska. Iar între episodul cu catirul (sfîrșitul sec. VI) și perioada «descoperirii» românilor (sfîrșitul sec. IX — începutul sec. X) e o distanță mult mai mare: peste trei secole.

3. **Indemnul torna, torna, frațe** («întoarce-te, întoarce-te, frate») a fost adresat nu catirului, ci catirgiului care, precum relatează Teofilact Simocatta, se intîmplase să meargă înainte și nu observase «că unul dintre animalele de povară și-a scuturat sarcina de pe el». (*Fontes Historiae dacoromanæ*, II. Izvoarele istoriei României, Buc., 1970, p. 538). Gumiľiov însă afirmă că indemnul în cauză ar fi fost adresat catirului care, la un moment, a început, chipurile, a se agita, a tipă, încercând să dea jos povara de pe el, «a se purta nedisciplinat». Pentru a face, probabil, mai verosimilă această ipoteză, autorul substituie cuvîntul **torna** prin **torbo** (**Torbo, torbo, fratre!**) și traduce inventia sa prin fraza: «Uspokoisea, uspokoisea, brate!» («Calmează-te, calmează-te, frățioare!»), fapt care contravine totalmente celor relatate de Teofilact și reluate mai tîrziu de Teofan.

După acest fals, urmează concluziile lui Gumiľiov: 1) «Un ofițer bizantin, om cult care știa latinește, a notat că printre acești barbari sunt **romei**, adică descendenți ai romanilor» și 2) «În acest mod s-a aflat de existența românilor care făceau serviciul militar în ostile bulgărești».

Constatăm, vizavi de atare concluzii, același amestec de epoci, aceleași imprecizii de ordin istoric și etnologic. După cum a fost menționat deja, fraza cu **torna** (nu cu **torbo!**) a fost pronunțată la sfîrșitul

sec. al VI-lea, cînd geto-dacii, deși romanizați, încă nu formau o entitate etnică distinctă. Se știe, de asemenea, că în evul mediu erau numiți, de regulă, **romei** nu geto-dacii romanizați, ci bizantini, grecii din Imperiul roman de răsărit.

După opinia judicioasă a majorității cercetătorilor, nici în cazul frazei **torna, torna, frațe** încă nu e vorba de limba română propriu-zisă; ea a fost rostită în acea formă a latinei populare din Romania Orientală ce avea să devină mai tîrziu limba română. Pe la a. 600 e.n., populația de pe cele două maluri ale Dunării se mai afla în fază generală romanică, la fel ca și etniile romanizate din alte regiuni ale Europei, unde se vor forma popoare și limbi neolatine. (A se vedea mai detaliat: Antonie Plămădeală, **Romanitate, Continuitate, Unitate**, Sibiu, 1988, Cap. III. Argumentele lingvistice ale romanității românilor, în special notele din p. 117).

Precum se poate convinge oricine, primul alineat al aberațiilor lui Gumiľiov reprezintă o tentativă, deloc originală, de a demonstra că strămoșii românilor ar fi provenit exclusiv din criminalii («prestupnici») aduși de către romani în Dacia din întreg Orientul Apropiat. E o concepție pe cît de șovină pe atît de naivă, pe care o poate susține acum, la finele mileniului nostru, doar un diletant în istorie sau un individ lipsit de scrupule și de bun simț.

Procesul de colonizare și romanizare a Daciei a fost studiat sub toate aspectele în literatură de specialitate. În general, e un anacronism, inexplicabil din punctul de vedere al unei logici sănătoase, să reduci geneza unui popor de civilizație milenară, superioară celei aduse în Balcani și în spațiul

carpato-dunăreano-pontic de către numeroasele triburi migrațioare (avari, bulgari, goți, huni, slavi) doar la elementele etnice criminale exilate în Dacia.

Cind Lev Gumiliov afirmă că romani, părăsind Dacia, îl lăsă aici pe criminali și pe descendenții acestora, din motivul că au destule elemente criminale la Roma, el afirmă de fapt că cei născuți din criminali ar fi, obligatoriu, și ei criminali. Cei care vor citi atent opul lui Gumiliov, descendente al unor intelectuali notorii, Ana Ahmatova și Nikolai Gumiliov, au tot dreptul să-i adreseze întrebarea: cite secole, cite miliuni trebuie să treacă, după opinia pretinsului savant, pentru ca descendenților unor strămoși crimiinali să nu li se mai amintească de obîrșia lor nedemnă?

Cu regret, basnele a la Simion Dascălul, Lev Gumiliov și Co. se bucură de susținere în Republica Moldova, unde pe seama lor se face politică mare: românilor din Basarabia și Transnistria li se implantează dispoziții românofobe; generații de români privați de istoria lor adevărată sunt instigați contra aşa-zisilor românizatori, adică împotriva acelor ziariști, savanți, profesori, oameni de cultură care demască falsitatea și caracterul imperial-șovin al teoriei celor două limbi și două popoare estromanice diferite, contribuie la afirmarea în știință și în conștiință socială a ideii unității lingvistice și etnogenetice a românilor de pre-tutindeni. Să cităm un caz concret. Într-un articol publicat în ziarul de limbă rusă «Zarea Pridnestrovia» («Zarea Nistreană») din Dubăsari, O. Kondorski dășcălește un grup de studenți de la Universitate că nu e cazul să se mindrească de faptul că sunt românce, pentru că ele, vezi bine, nu ar cunoaște

OBÎRȘII

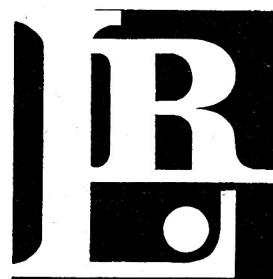
adevărata origine a românilor. În continuare tovarășa nominalizată reproduce întocmai cele două alineate din carte mult prea savantului Gumiiov, după care conchide cu o ipocrizie nemaipomenită:

«Iată că mă și încearcă îndoială: nu s-au grăbit oare domnii să înalțe la Chișinău un monument mamei-lupoaice? Înrudirea poate fi diferită. Doar și celălalt animal paricipat (catirul — I.D.) merită nu mai puțină ploconire». («Zarea Pridnestrovia» din 21 mai 1991, p. 2).

Vorba marelui cărturar Miron Costin: «De aceste basne să dea sama ei, și de această ocară» la adresa unui popor de circa 25 mln. de oameni cu o străveche civilizație de origine latină.

Dar în condițiile unei lupte acute pentru renașterea națională și supraviețuirea popoarelor mici într-o lume dominată de marile suprapuțeri sătem datori, chiar obligați să reacționăm în consecință.

I.D., N.M.

EUGENIO COSERIU —

O EXPRESIE DESĂVIRŞITĂ A GENIULUI ŞTIINȚIFIC ROMÂNESC

Devenit o autoritate în știință lingvistică a ultimelor decenii, ca «cea mai marcantă personalitate a lingvisticii europene» (după cum aprecia recent un savant japonez), Eugenio Coseriu ne înfățișează evoluția unui destin de exilat român, destul de zbuciumat în datele exterioare ale biografiei sale, dar extrem de stabil și de fertil în dimensiunile esențiale ale realizării spirituale plenare.

Eugenio Coseriu s-a născut la 27 iulie 1921 în satul Mihăileni din fostul județ Bălți, Basarabia. După liceul urmat la Bălți, studiază, între anii 1939—1940, la Universitatea din Iași, unde audiază profesori reputați precum P. Caraman, D. Găzdaru și G. Călinescu. Obținând o bursă de studii în Italia, tînărul Eugen Coșeriu va studia între anii 1940—1949 la Universitățile din Roma, Padova și Milano, obținind, în final, două doctorate, în litere și în filozofie. Nemaiputindu-se întoarce acasă din pricina ocupației sovietice și a impunerii comunismului în țara noastră, tînărul savant traversează în Italia o agitată perioadă în care, pentru a-și cîstiga traiul, în grelele condiții postbelice, va îmbina activitatea de profesor de română cu cea publicistică și literară: în 1951 se încheie această primă experiență europeană, Coseriu emigrînd în Uruguay unde, ca profesor de lingvistică generală și indo-europeană

OBÎRȘII

la Universitatea din Montevideo și director al unui Institut de Lingvistică, va intemeia o adevărată școală științifică, dovedind astfel că talentul, munca, perseverența și ingeniozitatea pot depăși handicapul de a lucra departe de «centrele științifice» consacrate. Direcția științifică originală intemeiată în depărtata Americă de Sud și-a conturat și impus individualitatea în mod definitiv odată cu întoarcerea savantului în Europa: în 1963, dintre numeroasele oferte de cadre universitare, Coseriu va alege pe cea a Universității din Tübingen, vechi și celebru centru universitar din Germania. Conducător al Seminarului de Filologie Română și Lingvistică Generală al acestei Universități, E. Coseriu a format și a impus în comunitatea științifică internațională o adevărată școală lingvistică, cu reprezentanți străluciți dintre elevii săi în multe din centrele universitare ale lumii. Deosebit de activ și de deschis contractelor academice, profesorul Coseriu a susținut cursuri și conferințe la mari universități ale lumii, precum cele din Besançon, Grenoble, Nancy, Malaga, Madrid, Anvers, Mexico, Salamanca, Montreal, Barcelona, Tampere, Alicante, San Juan, Cordoba, Bilbao, Rio de Janeiro, Pisa, Napoli, Padova, Bologna, Santiago, Caracas, Moscova, Tokio și.a. Este membru de seamă (și, de multe ori unul dintre conducătorii) al celor mai importante asociații și societăți științifice de specialitate, dintre care pot fi amintite: Société de Linguistique din Paris, Linguistic Circle din New-York, Association Phonétique Internationale, Société de Linguistique Romane, Societas Linguistica Europaea, Modern Humanities Research Association, Linguistic Society of America; este, de asemenea, membru sau membru de onoare a numeroase societăți academice naționale precum cele din America, Brazilia, Spania, Italia, Germania, Norvegia, precum și doctor honoris causa al universită-

Eugenio COSERIU, Chișinău, 1991

ților din București, Montevideo, Tampere, Cordoba, San Juan, Münster, Madrid și Bologna.

Toate acestea consacrări oficiale reprezintă o recunoaștere a faptului că Eugenio Coseriu este creatorul unei doctrine lingvistice proprii, al unui stil de cercetare și al unei școli științifice. Nu există practic un domeniu al lingvisticii teoretice care să nu fi fost abordat de savantul român din unghiuri noi și inedite. În toate abordările lui, Coseriu a dovedit mereu o calitate proprie genilor științifice: putința de a lumina teme de cercetare străvechi din unghiuri absolut noi, prin re-tematizarea unor probleme care puteau părea definitiv rezolvate. Posesor al unei memorii fenomenale, al unui spirit analitic-disociativ exersat în nuanțe dar și al necesarei capacitați de sinteză, vorbitor curent al celor mai importante limbi române, germanice și slave și adinc cunoșcător al altor cîtorva duzini de limbi clasice sau moderne, spirit atrăs de meditația filozofică și filolog riguros, stăpinit de ambiția lucrului bine făcut, om de cercetare fundamentală dar și magistru îndrăgit de discipoli și colaboratori — dovadă cele cinci volume masive de tomuri omagiale publicate sub titlul *Logos Semantikos* în anul 1981, la împlinirea vîrstei de 60 de ani — Eugenio Coseriu a fost înzestrat cu toate darurile necesare pentru a putea săvîrși o adevărată «schimbare copernicană» în lingvistica modernă (în formularea aceluiasi învățat japonez): el este și autorul unor contribuții fundamentale în romanistică și româno-românică, în germanistică, slavistică și lingvistică indo-europeană, în istoria lingvistică, lexicologie, geografia lingvistică, fonetică, gramatică și semantică, dar, înainte de toate un mare teoretician a limbajului. Doctrina lingvistică a lui Coseriu are atributele unei creații sintetice și originale, intemeiată deopotrivă pe refuzul «ortodoxismului» partizan ca și pe aplicabilitatea practi-

OBIRȘII

că a enunțurilor teoretice. Intrat în cîmpul dezbatelor teoretice la începutul anilor '50, în plină modă structuralistă, Coseriu va combate structuralismul excesiv din perspectiva filozofiei germane a limbajului, assimilîndu-i totuși realizările și virtuțile tehnice. Prin formulările sale teoretice, Coseriu oferă soluții multor probleme lingvistice și, în special, principalele probleme a structuralismului «clasic»: inaderența la dimensiunea evolutivă a limbilor. Pornind de la textecele fundamentale ale structuralismului, de la Saussure și Hjemslev, amendați dintr-o perspectivă filozofică mai largă, Coseriu dovedește că este posibilă o abordare în același timp structurală și diacronică a tuturor structurilor și nivelurilor limbii. În acest sens, Coseriu a dedicat cercetări speciale unui domeniu lingvistic considerat îndeobște ca nestructurabil, și anume cel semantic. Valoarea epistemologică a teoriilor coseriene poate fi ilustrată foarte bine prin contribuțiiile sale în acest domeniu. Calitatea argumentării și virtuțile sale metodologice impun semantica lui Coseriu drept un solid fundament al unei practici a sensului care poate interesa în egală măsură lexicologia și lexicografia, istoria și geografia lingvistică, poetică și stilistica. Într-o lucrare de sinteză în care și-a adunat studiile și articolele de semantică (*Gramatica, Semantica, Universales*, Madrid, 1978) se vede clar cum Coseriu urmează o cale de mijloc între semantică filozofică și cea lingvistică, distingând, în cadrul semanticiei limbajului, o semantică culturală de una propriu-zis lingvistică. În interiorul semanticiei lingvistice, Coseriu distinge între o semantică a discursului (semiotica literară) și o semantică a limbii. În sfera ultimei discipline, Coseriu disociază între o semantică filologică (o semantică a textului, preocupată de comentariul interfrastic) și o semantică grammaticală (care are în vedere structurile

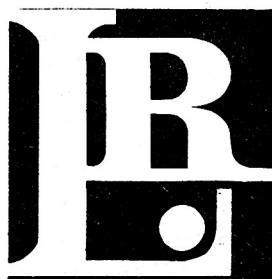
intrafrastice). În interiorul acesteia din urmă se distinge, după Cose-riu, o semantică morfologică (avind ca unitate de sens gramemul) și o semantică lexicală (a cărei unitate minimală este lexemul). Seman-tica lexicală, unde contribuțiile lui Coseriu sunt decisive, cunoaște două aspecte: unul preocupat de clasificarea categorială a cuvintelor și altul care adoptă perspectiva referențială: în cadrul căreia cercetarea semantică se orientează, pe de o parte, spre delimitarea cimpurilor lexicale ca stadii paradigmatici și, pe de altă parte, spre analiza componențială a lexemelor.

Caracterul sumar al acestei simple prezentări nu ne îngăduie să detalem și alte teorii coseriene cum ar fi cele referitoare la raportul între conceptele de sistem, normă și vorbire, între formă și substanță în sunetele limbajului, între structura logică și cea lingvistică a limbajului, nici pe cele referitoare la lingvistica diacronică sau la lingvistica textului. Să mai amintim doar că opera sa, alcătuită din zeci de volume și sute de studii și articole redactate în special în limbile spaniolă, germană și franceză, au fost traduse în numeroase limbi (engleză, italiană, portugheză, rusă, finlandeză, cehă, coreeană, japo-neză) și editate în numeroase țări din întreaga lume, începînd cu America și sfîrșind cu Japonia, Coreea și Rusia; ele au trezit un enorm interes în mediile academice, «clasicizîndu-se» în scurtă vreme.

Articolul pe care îl prezentăm în traducere în revista noastră este exemplar pentru una dintre ipostazele geniului coserian, cea polemică. Într-un text de mici dimen-

siuni dar dens, în care pot fi admirate deopotrivă temeinicia lan-tului argumentativ și exactitatea abordării filologice a izvoarelor documentare, eleganța stilului și strictețea enunțurilor teoretice, Co-seriu rezolvă definitiv una dintre «problemele homerice» ale filolo-giei românești și românice, așezînd-o în termenii săi reali. Este greu de presupus că, de acum încolo, cineva ar mai avea ceva de adăugat, interpretat, tălmăcit sau... răstălmăcit în urma acestei demonstrații științifice de cea mai înaltă clasă.

Eugen MUNTEANU
Iași

THEOPHYLACTUS,

II, 15

**O contribuție la clarificarea
lui *tópva*, *tópva*, *φράτρε****

1.1. În a sa monumentală și, în multe privințe, incitantă lucrare *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p.177-178, G.Ivănescu ia poziție și față de problema, discutată de secole, a lui *tópva*, *tópva* de la Theophylactus Simocatta (sec. al 7-lea), respectiv *tópva*, *tópva*, *φράτρε* de la Theophanes Confessor (sec. 8 — 9)¹: «armata bizantină a înțeles, într-o expediție de noapte, cuvintele torna, torna, fratre, spuse de un soldat «în limba locului» sau «în limba părintească», drept o comandă militară de întoarcere și a pornit înapoi, în loc să meargă înainte» (p.177). Acest fapt înseamnă că Ivănescu aderă în esență (și în mod expres), ca și A.Rosetti² cu douăzeci de ani mai devreme, la soluția intermeiată și susținută de P.S.Năsturel³, care admite doi de *tópva* egali sau aproximativ egali ca sonoritate, dar cu semnificație, respectiv funcție contextuală, diferite: primul este cel al soldaților participanți nemijlociți la incidentul cu animalul de povară povestit de Theophylactus și Theophanes (în continuare: *tópva*₁) iar al doilea este cel pe care ceilalți soldați l-au înțeles mai intii ca *tópva*, un termen de comandă latinesc, frequent folosit în armata bizantină a epocii (în continuare: *tópva*₂).

1.2. Este vorba, în principiu, de soluția lui N. Iorga, indicată de acesta în urmă cu aproape optzeci de ani, deși nefundamentată în mod detaliat, dar pe care, în mod surprinzător, Năsturel nu o amintește în acest context⁴: «Într-un oarecare ținut compact din Haemus, unde se găsesc nume românești precum Kalvomuntis (calvos montes), unul dintre soldații care au fost atrași din ținutul învecinat a strigat în «limba locului» (*Ἐπιχωριῶ γλώσσῃ*), către un

camarad care își pierduse povara: «returnă» sau «torna fratre»: aceasta a fost confundată, datorită asemănării, cu unul dintre cei mai obișnuiți termeni de comandă latinești și, de teama unui dușman sosit pe neașteptate, oastea s-a imprăștiat prin vâl. După părerea noastră, nu poate încăpea nici o indoială asupra faptului că doar o asemenea soluție este judicioasă și demonstrabilă, căci doar o soluție care presupune ambiguitatea termenilor în cauză se potrivește textelor grecești, în special spuselor lui Theophylactus.

2.1. Soluțiile altfel concepute, așa încât să ia în considerație cuvintul *tópva* în sine, lipsit de ambiguitate, adică aceleia care se limitează la simpla formă sonoră a cuvintului, trebuie din capul locului puse la indoială — și anume deopotrivă dacă se are în vedere în *tópva* doar un cuvint românesc (respectiv «pre-românesc» sau «latin popular»), ori doar un termen latinesc de comandă în armata bizantină —, deoarece aceste soluții nu abordează corect și fără prejudecăți tocmai conținutul celor două texte grecești.

2.2.1. În această perspectivă, o rezolvare limitată atât prin restrîngerea la simpla formă a cuvintului, cit și prin ignorarea conținutului real al textelor a fost obținută de G.Kolias⁶ și M.Gyoni⁷: pentru acești doi cercetători, *tópva* nu este nimic altceva decit «bine cunoscutul» termen latinesc de comandă. În *Le origini delle lingue neolatine*², Bologna, 1952, p. 480-481, Carlo Tagliavini se asociază acestei păreri și, după ce rezumă realizările lui Kolias și Gyoni, afirmă că acești autori au rezolvat definitiv problema (lingvistică) a lui *tópva*, *tópva*: «In tal modo la leggenda che si tratti di parole «(a)rumene» o anche «latine volgari» della Penisola Balcanica viene definitivamente distrutta» (p. 481). Dar, dacă citim contribuțiiile acestor autori și confrontăm atât cu izvoarele cit și cu literatura secundară slăbiciunile teoretico-metodologice ale lui Kolias sau raportările

neglijent-necritice și arbitrar ale lui Gyoni, am fi mai degrabă înclinați să acordăm credit «legendei», chiar dacă am avea într-adevăr de-a face cu aşa ceva.

2.2.2. Ce-i drept, Koliás formulează căcă o interesantă și originală problemă: cca a expresiei *ἐπιχωρίος γλώσσα*. El se străduiește să arate că această expresie însemnă la Theophylactus pur și simplu «latinește», ipoteză pe care încearcă să o susțină cu dovezi din Dion Cassius și din împăratul Iulian. Acest cercetător amestecă însă mereu semnificația cu desemnarea (conținutul exprimat în mod specific de fiecare limbă cu referință obiectivă) și, de aceea, și rezultatele sale sint, din punct de vedere, inutilizabile. Expressia *ἐπιχωρίος* semnifică doar «indigen, apartinător de un anumit ținut» și nu poate identifica prin sine o anumită limbă: ea poate însă desemna o anumită limbă — latina nu mai puțin decât, de exemplu, araba —, conform ținutului despre care se vorbește. Această expresie poate desigur să desemneze și fără altă adăugire o anumită limbă, dacă discuția se poartă în legătură cu o anumită țară, despre obiecte sau persoane din această țară, despre cuvinte concrete ale limbii respective: altfel, ar trebui să apară o completare identificatoare. La Dion Cassius se vorbește despre Imperiul Roman (opera sa este o istorie a Romei!) și, atât la Dion cit și la împăratul Iulian *ἐπιχωρίος* (respectiv adverbul *ἐπιχωρίως*) califică cuvinte latinești indicate în mod expres, eventual chiar contrapuse în mod special unor greciști (de exemplu Dion, 38, 13: καὶ τὰ ἔταιρικά κολλήγια, *ἐπιχωρίως καλούμενα* «asociațiile, numite în limba locului collegia»); în alte contexte trebuie desigur să apară «un identificator» și pentru latină (de exemplu, sintagma *τῶν Ρωμαίων*), ca în diferite locuri la Theophylactus. Acolo, însă unde Theophylactus folosește *ἐπιχωρίος γλώσσα* fără o completare, expresia se referă în mod necesar doar la limba

ținutului sau a persoanelor despre care este vorba în contextul respectiv. Această limbă poate fi, desigur, și latina, deși nu «în abstractio» (ca ne-localizată), ci doar ca limbă a ținutului sau a persoanelor despre care se vorbește.

2.2.3. În cazul lui Gyoni nu se poate nicidecum ridica pretenția unei originale formulări a problemei: articolul său nu este decât o comunicare lacunară și refractară (în mare parte un rezumat al contribuției lui Koliás), cu o serie de opțiuni arbitrale⁸.

2.2.4. Cei doi autori au în comun faptul că nu pătrund în nici un fel în problematica lui *τόρνα₂* susținut de ei și că pun de-a-ndoasea problema limbii căreia îi aparțin cuvintele *τόρνα*, *τόρνα*: în realitate ei formulează altă întrebări («Cărei limbi îi aparțin *τόρνα₂*?», «La ce limbă se gindește Theophylactus?»), care nu se potrivesc de fel cu problema și referitoare la apartenența lingvistică a lui *τόρνα*, *τόρνα*: ei cred totuși că au rezolvat chiar această ultimă problemă prin soluționarea acelor întrebări. Problema apartenenței lingvistice nu are nevoie de fapt nici să fie pusă (se știe oricum că limba în cauză era latina): problema trebuie formulată nu referitor la un general și nedeterminat *τόρνα*, ci la un *τόρνα₁* (ca și la un eventual *τόρνα₃*, cf. infra). Pe de altă parte, această problemă nu este una filologică («La ce limbă se ginea Theophylactus?») ci una lingvistică (Care a fost, în perspectivă obiectiv-istorică, limba la care se referea Theophylactus, prin al său *ἐπιχωρίος*?). Este deci fără indoială posibil și chiar verosimil ca Theophylactus să identifice limba soldaților, pe care o numește *ἐπιχωρίος*, cu latina. Problema lingvistică nu este însă rezolvată doar spunând ce înțelege Theophylactus prin această limbă: căci acest fapt ar însemna să admitem că identificarea lingvistică a lui Theophylactus are un caracter avizat și obligatoriu inclusiv pentru știința lingvistică. Dacă un italian

utilizează pur și simplu cuvintul «slavo» pentru a denumi slovena și sirbocroata laolaltă, acest fapt nu înseamnă nicidcum că, pentru lingvistică, aceste limbi trebuie încă să se mai afle în faza de slavă comună. Contraș părerii exprimate de Tagliavini, Klias și Gyoni nu numai că nu au rezolvat problema limbii lui *tóρνα*, *tóρνα* dar nici măcar nu au formulat-o.

2.3. De altfel, tocmai pentru că nu poate fi raportată la un nediferențiat *tóρνα*, această problemă trebuie abordată numai într-un mod judicios, pe temeiul unei exakte analize și interpretări a textelor corespunzătoare. De aceea, nu vom formula aici această problemă ca atare: dreptul de a o dezbată în inteleșul ei propriu și cu toate fațetele sale ni-l rezervăm pentru altă dată. Ca premiză în acest scop, să explicităm mai întii semnificațiile textului lui Theophylactus (singurul de care ne vom ocupa deocamdată). Năsturel a făcut, fără indoială, începutul în direcția cea bună; credem însă că din textul lui Theophylactus se poate scoate lucruri mult mai amănunte decât i-au reușit învățătului român. Mai dorim ca, în relație cu acest aspect, să tratăm pe scurt și problematica specială a lui *tóρνα₂*, care nu a mai fost luată în considerare de către cercetători.

3.1. Să examinăm deci încă o dată textul lui Theophylactus (*Historiae*, 11, 15, 6-9, ediția de Boor, Leipzig, 1887, p.100): «Ἐν τι τῶν ὑποξυγίων τὸν ἐπικείμενον πάραπερριψε φόρτον, συνέτυχε δὲ τὸν κεκτημένον ἐις τὸ πρόσω βαδίζειν οἱ δὲ παρεπόμενοι καὶ ορῶντες τὸ γνωφόρον ξῶν τὰ ἐπικείμενά πῶς αὐτῷ ἐπιουρόμενον ἀκοσμούτερον εἰς τούπισιν τραπέσθαι, τὸν δεσπότην ἐκελευνον, τὸ τε σκευοφόρον ξῶν ἐπανορθοῦνται τὸν πλημμελῆματος τούτο τοι τῆς ἀταξίας γέγονεν αἴτιον καὶ τὴν εἰς τούπισιν παλιρροιαν αὐτοματίζεται παρηχεῖται γάρ τοῖς πολλοῖς ή φωνῇ, καὶ παράσημον ἥν το λεγομένον, καὶ φυγὴν ἔδοκει

δηλοῦν, ὡς οἷα τῶν πολεμίων ἐπιφανέντων ἀδρόον αὐτοῖς καὶ παρακλεψάντων τὴν δόκησιν, μεγίστου δὲ τιμπεσόντος τῷ στρατεύματι θρύλλον, θροῦν παρ' αὐτῶν πολὺς ἐπανίσταται, παλινούστεν τε ἐβόᾳ πᾶς γεγωνὼς διαπρύσιον, ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ εἰς τούπισιν τραπέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττεν, «τόρνα, τόρνα» μετὰ μεγίστου ταραχοῦ φθεγγόμενοι, οἷα νυκτουμαχίας τινὸς ἐνδημούσης ἀδοκήτως αὐτοῖς».

3.2 Că privește sensul global al acestui text, este limpede că este vorba aici, după cum, pe bună dreptate, s-a observat de către Iorga și Năsturel, despre descrierea unei neințelegeri legate de conținutul cuvintelor⁹ și a urmărilor sale: un cuvînt este rostit cu un anumit conținut («εἰς τούπισιν τραπέσθαι «să se întoarcă înapoi») și este înțeles cu un alt conținut (φυγὴν ἔδοκει δηλοῦν. «părea să semnifice fuga»). Mai mult încă, Theophylactus ne oferă și motivul schimbării survenite: παρηχεῖται γάρ τοῖς πολλοῖς ή φωνῇ, καὶ παράσημον ἥν το λεγομένον, καὶ φυγὴν ἔδοκει δηλοῦν («sonoritatea cuvintului și apărea mulțimii familiară, căci ceea ce a fost rostit era și un semnal și părea să semnifice fuga»). Năsturel este de părere că, prin παρηχεῖσαι autorul face aluzie la termenul de comandă *tóρνα*, care ne este cunoscut din Mauricius. *Strategicon*, III, 5,8 (καὶ πάλιν κράζει «torna, mina!» Καὶ ἀνύποστρέφοντιν ὀντανεῖ κατὰ τῶν ἐναντίων — «și strigă din nou: torna, mina! Si se reintorc spre adversari.»)¹⁰. Pasajul citat permite, după părerea noastră, o interpretare literală, în virtutea căreia faptul în discuție nu este doar indicat în general ci exprimat în mod clar. Pe de altă parte, neințelegereea evocată de Theophylactus nu ar fi abordată în integralitatea sa dacă am reduce-o la inversarea între *tóρνa₁* strigat de către soldați, și formula de comandă *tóρνa₂*.

3.3.1. În realitate, Theophylac-

3.3.1. În realitate, Theophylactus se raportează nu doar la două ci la trei expresii: a) cuvintul strigat căprazilor lor de către *παρεπόμενοι καὶ δρῶντες* «acei care urmau și vedea (animalul de povară)» (=A₁); b) cuvintul recunoscut și înțeles prima dată de către *πόλλοι* «cei mulți» (=A₂) și c) cuvintul pe care soldații și-l strigau *ἄλλος ἄλλῳ* «unul către altul» (=A₃). Despre A₁ autorul nu spune care era corpul său sonor, ci doar că această expresie după părerea sa, însemna «să se întoarcă înapoi» (*εἰς τούπιτω τραπέτθαι*). Aici vom insera pe *tóρνα* (*tóρνας*), pe baza lui Theophanes Confessor, *Chronographia*, care povestește aceeași intimplare, și la care acest cuvint se găsește chiar în acest moment al povestirii¹¹, ca și pe baza lui A₂, căruia i se circumscrise aceeași semnificație. Despre A₂ autorul nu spune nici ce cuvint era nici ce însemna el exact, ci doar că suna asemănător cu A₁ (*παρηχεῖται ...ἡ φωνὴ*) și părea să fie un indemn la fugă. Din punct de vedere al conținutului: aici vine inserat din nou *tóρνα* (*tóρνας*₂), pe baza formulei de comandă pe care o cunoaștem de la Mauricius. Abia în cazul celei de-a treia expresii, apare indicată forma *tóρνα* (*tóρνας*₃): despre aceasta autorul spune că ea corespunde cu *ἐπιχώριον γλῶσσα* «limba locului» (a soldaților), căreia ii circumscrise aceeași semnificație, ca și lui A₁ (*εἰς τούπιτω τραπέτθαι ...προσέταττεν* — «să se întoarcă înapoi... strigind»). Astfel, neînțelegerea infățișată de Theophylactus în întreaga sa desfășurare, de la apelul către stăpinul animalului care va cauza dezordinea și pînă la ceea ce declanșează acest apel, se produce în două faze, adică prin intermediul unui dublu transfer semantic: de la *tóρνα*₁ către *tóρνα*₂ și de la *tóρνα*₂ către *tóρνα*₃.

3.3.2. Prima fază este descrisă într-un pasaj anterior, *παρηχεῖται ... ἐδόκει δῆλον* «sună asemănător ... părea să semnifice», în cadrul căruia

OBISU

cuvintele cheie sunt *παρηχεῖται* și *πάραπάθμον*. Cuvîntul *παρηχεῖται* semnifică «a suna asemănător», «to resemble in sound» și este exprimat de corpul sonor (*ἡ φωνὴ*) al lui A₁. Prima propoziție ar putea fi, deci, tradusă astfel: «Sonoritatea cuvîntului îi părea multimii soldaților (*τοῖς πολλοῖς*) familiară («celor mai mulți le părea cunoscut»). La rîndul său, *παρασημὸν* poate fi luat ca substantiv sau ca adjecтив. Ca substantiv el înseamnă «marginal mark, note, distinguishing mark (ensign, sign, emblem, characteristic mark, indication), password» (Liddell-Scott), adică «semn, semnal» în general (sau chiar «lozincă: parolă», dacă este vorba despre un «semnal lingvistic»); această semnificație se potrivește în contextul relatării lui Theophylactus mult mai bine decit cea adjecțivală. Interpretând deci pe *παρασημὸν* ca substantiv, ajuncii propozițiile coordonate *παρασημὸν ... δῆλον* «sună asemănător... părea» apar ca o intercalare explicativă (pentru *παρηχεῖται*). Chiar și schimbările de timp verbală între *παρηχεῖται* și *γν—ἐδόκει* sprijină această interpretare: primul timp (prezentul) constituie stabilirea unui fapt care-i privește pe soldați și aparține deci povestirii; al doilea timp (imperfectul) sustine o explicație și un comentariu al autorului (se explică de ce corpul sonor părea cunoscut *τοῖς πολλοῖς* «tuturor»). Traducerea literală a celor două propoziții este deci următoarea: «(căci) ceea ce a fost rostit era și un semnal și părea să semnifice fugă». Întocmai astfel apare transpus acest pasaj în vechea traducere latinească a lui I.Pontanus, Ingolstadt, 1604¹²: «et quod dicebatur signum aliquod erat fugamque indicere videbatur»¹³. Despre ce fel de «semnal» bine cunoscut și familiar soldaților poate fi vorba aici? Evident, doar despre o formulă de comandă, *tóρνα*, obișnuită în armata bizantină¹⁴. În consecință, putem interpreta întregul pasaj în felul următor (în măsura în care adaptăm și

tipul verbal al lui *παρηχεῖται*): Corpul sonor (material) al strigătului sună familiar celor mai mulți dintre soldați; și ceea ce s-a rostit era (adică) un termen de comandă (cunoscut) și (în acest caz) a părut să fie un îndemn la fugă».

3.3.3. Este deci limpede că *tópva₁*, al cărui corp sonor «era și un semnal» pentru Theophylactus — tocmai pentru că putea fi înlocuit și cu seminalul *tópva₂*, nu „era” însuși acel semnal: *παράσημον* nu poate «să fie asemănător» cu el însuși în privința corpului sonor, material, și nici să fie înlocuit cu sine însuși! Împrejurarea, pe de altă parte, autorul rostește corpul sonor *tópva* doar o singură dată (în cadrul lui A₃) și că redă semnificația acestui *tópva₃*, rostit în mod expres, întocmai cu aceeași parafrază ca și în cazul lui A₁ (*εἰς τούπισω τραπέσθαι* «să se întoarcă înapoi») evidențiază faptul că, pentru el, A₁ era identic cu acel *tópva₃* din limbajul colocecial *ἐπιχώριος γλῶσσα* al soldaților. Prima fază a neîntelegerii constă deci pentru Theophylactus în reducerea unui cuvânt din limbajul colocecial al soldaților la o expresie de specialitate din terminologia militară bizantină, indiferent dacă cele două limbaje sunt sau nu reciproc echivalente.

3.3.4. Mai puțin satisfăcătoare este, în perspectivă filologică, interpretarea adjecțională a lui *παράσημον*. Ca adjecтив, *παράσημον* înseamnă «neveritabil, fals, înșelător, confuz, echivoc, incilicit»: traducerea pasajului nostru ar fi deci următoarea: «Corpul sonor îl era cunoscut multimii de soldați, dar ceea ce s-a rostit era confuz (echivoc) și părea să îndemne la fugă». Sensul pasajului rămîne și acum același, rezolvarea prin *tópva₁* a confuziei este și ea reliefată, reducerea la termenul de comandă este doar sugerată: această înseamnă că nu se spune cu cine se potrivește ca sonoritate *ἡ φωνή* «cuvintul (sonor)», din ce cauză el le era familiar soldaților, iar această motivare ar trebui introdusă ca ceva acceptat

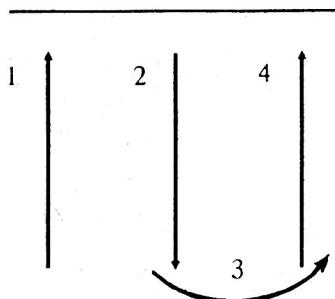
in mod tacit: traducerea ar arăta aproximativ astfel: «corpul sonor le apare cunoscut soldaților [căci *tópva* era și un termen de comandă], iar ceea ce s-a rostit era confuz și.a.m.d.». Ce-i drept, interpretarea adjecțională ar fi sprînjinită și de definiția din Lexiconul Suidas, unde, sub cuvintul *παράσημος* (lămurit drept *ἀδόκιμος* «de puțină valoare»), este citată tocmai această atestare din Theophylactus¹⁵: acest fapt trebuie explicitat prin aceea că autorii acestui lexicon nu au avut la îndemnă nici o referire la vechiul și atât de rar atestatul termen de comandă *tópva*; limbajul militar latinesc fusese de multă vreme înlocuit în armata bizantină prin limba greacă¹⁶.

3.4.1. Non-identitatea de conținut între *tópva₁* și *tópva₂* (aceasta înseamnă că vorba strigată de soldați către camaradul lor tocmai termenul de comandă nu era) este confirmată și prin statutul lui *tópva₂*, neluat în seamă pînă acum.

3.4.2. În mod obișnuit, pe temeiul lui *εἰς τούπισω τραπέσθαι* «să se întoarcă înapoi» de la Theophylactus, se admite că termenul de comandă *tópva* corespunde aproximativ germ. Kehrt!, it. dietro front, rom. stinge-mprejur și.a.m.d.¹⁷ Nu acesta este însă cazul aici. Cît privește textul nostru, Theophylactus nu spune deloc că corespunde lui *εἰς τούπισω τραπέσθαι* «să se întoarcă înapoi», ci doar că, (în acest caz), *tópva* corespunde lui *φυγὴν ἐδόκει δῆλον* «părea să semnifice fuga». De ce? Fiindcă autenticul termen de comandă tocmai *εἰς τούπισω τραπέσθαι* «să se întoarcă înapoi» nu înseamnă, iar pentru situația descrisă (chiar dacă un ofițer ar fi vrut să ordone întoarcerea) el era absolut inadecvat. La Mauricius, *tópva* are o semnificație tehnică foarte precisă. Mai intii că este vorba despre un termen de comandă în cavalerie și nu la pedestre. Apoi, acest termen nu înseamnă «a se întoarce înapoi» (această

comandă era cede: Mauricius, III, 5, 8), nici «a se întoarce pe loc, a se răsuci» (pentru aceasta există transformă: III, 5, 10, XII, 8, 16 și 8, 24), și nici chiar «a reveni către același loc» (acest ordin era revertă sau redi: XII, 8 și 16), ci exclusiv «a schimba direcția de mărș (pentru a se îndrepta din nou către dușman)»:

Să se observe, de asemenea,

Misările cavaleriei bizantine
1=mina; 2=cede; 3=torna; 4=mina

că *tópva* apare constant doar în relația torna, mina: (aproximativ: «Călărește din nou înainte, către adversar!»). Ce ar putea reprezenta în lumina acestor disocieri, un *tópva* izolat, în situația descrisă la Theophylactus (adică în timpul unei înaintări contra dușmanilor)? Evident, doar un ordin de retragere formulat eronat (*φυγὴν ἔδοκει δηλοῦν* «părea să semnifice fuga»), căci altfel ar fi fost de așteptat cede! De aceea nici soldații nu rămân multă vreme în confuzie cu acest termen de comandă (cf. infra, 4.2.).

3.4.3. Chiar în cadrul explicației traditionale, neîntemeiate, a termenilor de comandă *tópva*, identificarea lui *tópva₁* cu acest termen de comandă ne apare acum foarte neverosimilă. De ce ar fi strigat un soldat către un camarad formula unui ordin militar înloc de «Vino înapoi!»? Într-o asemenea situație se folosește totuși limbajul coločvial. Utilizarea unei formule de ordin militar ar putea fi concepută doar ca o glumă: nu ne putem însă deloc imagina că mai

multor soldați (toti acci παρε—πόμενοι καὶ ὅρῶντες «acei care-l urmău și vedea (animalul de povară)») le-a trecut prin minte, în același timp, intocmai aceeași glumă! Dar, dacă ținem seamă de semnificația reală a lui *tópva₂* («Schimbă direcția de mars [ca să înaintezi din nou]»), atunci o asemenea identificare este pur și simplu absurdă, căci ar trebui să acceptăm că mai mulți soldați receptează simultan aceeași falsă formulă de comandă. S-ar putea accepta, desigur (cum au făcut-o Iorga și Năsturel), această identificare doar pentru *tópva₃* (în acest caz ar fi vorba, după confundarea lui *tópva₁* cu *tópva₂*, de retransmiterea spontană a unui ordin); dar *tópva₁* nu semnifică *eἰς τούπισμα τραπέσθαι* «a se întoarce înapoi», iar *tópva₃* nu este pentru Theophylactus identic cu termenul de comandă *tópva* ei tocmai cu *tópva₁*. Cu aceasta, absurdă legendă conform căreia în sevența *tópva*, *tópva* de la Theophylactus ar putea fi vorba pur și simplu de termenul de comandă militară *tópva* poate fi considerată ca fiind «definitivamente distrutta».

4.1. Am văzut că, la Theophylactus, în cazul primei faze a debandadei, este vorba de o confuzie între un cuvint din limbajul coločvial (*tópva₁*) și o expresie de specialitate a limbajului militar bizantino-latinesc (*tópva₂*). Aceia care admit doar un cuvint din limbajul coločvial al soldaților nu iau în seamă confuzia cu termenul de comandă, clar prezentă în text: iar aceia care admit doar un termen militar de comandă nescotesc faptul că textul lui Theophylactus descrie o invâlmășeală cauzată de confuzia, datorată ambiguității, între cel puțin două forme ale lui *tópva* și renunță anticipat să mai explică de ce ar fi fost utilizat termenul de comandă la începutul incidentului.

4.2. Trebuie însă de remarcat că Theophylactus însuși concordă mai degrabă cu cei dintii cercetători, căci formula de comandă apare la el doar într-o fază

medie, de tranziție, a învălmășelii, și chiar și atunci doar ca un cuvint în primul rind înțeles, și nu ca unul rostit în fapt. Pentru o clipă, soldații recunosc în *tóρνα₁* termenul de comandă *tóρνα* și sunt nedumeriți, căci acesta nu-i potrivit cu situația dată. Imediat după aceea, ei își dau seama că nu poate fi acel termen militar de comandă, că este vorba de o expresie din limbajul coločvial, și își strigă ἄλλος ἄλλω «unul altuia» — contrar accepției lui Iorga și Năsturel — nu termenul de comandă, ci *tóρνα, téρνα*, cu înțelesul εἰς τούπισθα τραπέσθαι «să se întoarcă înapoi», iar astă o fac ἐπιχωρίω γλώσσῃ «în limba locului».

4.3. Confuzia reală se produce deci, după incurcătura momentană cauzată de trimiterea la termenul de comandă *tóρνα*, nu între *tóρνα₁* și *tóρνα₂*, ci între *tóρνα₁* și *tóρνα₃*. Această confuzie privește nu semnificația (aceste cuvinte semnifică pentru Theophylactus în mod expres același lucru), ci sensul¹⁸ acutului de vorbire corespunzător: o chemare adresată unui soldat și spre un anume scop («Vino înapoi, că să aranjezi povara animalului»¹⁹) este înțeleasă greșit ca un indemn către toți soldații și spre un alt scop (fuga), este preluată în această formă («Înapoi!, Înapoi!») și transmisă mai departe.

Traducere din limba germană și adaptare de Eugen MUNTEANU

NOTE:

* Cu titlul Theophylactus, II,15, Ein Beitrag zur Deutung von *tóρνα*, *tóρνα*, φτέρε lucrarea a fost publicată de autor, în limba germană, în «Analele științifice ale Universității Al.I.Cuza din Iași» tom. XXVIII/XXIX, secția III, c. Lingvistică, 1982/1983 (număr omagial dedicat profesorului Gh.Ivănescu la a 70-a aniversare), p. 21-27 (n.tr.)

¹⁸ Cf. excelenta privire de ansamblu a lui G.C.Lepchy, Giusto Lipsio e il volgare nel VI secolo, în «Italia Medioevale a Ummanistica», VIII (1965), p. 295-303, unde poate fi găsită și o foarte cuprinzătoare bibliografie relativă la această temă (inclusiv la puncte de vedere ale lui Justus

Lipsius, B.Aldrete, J.Rutgers, Goet, Menage, O.Ferrari, Du Cange, Muratori, S.Maffei, G.B.Federici, Raynouard și A.W.Schlegel, menionate în seamă sau rămase necunoscute cercetărilor mai recente).

¹⁹ Despre torna, torna fratre, în Omagiu lui Constantin Daicoviciu, București, 1960, p. 467-468.

²⁰ Torna, torna, fratre. O problemă de istorie și de lingvistică, în «Studii și cercetări de istorie veche», VII, 1-2, 1956, p. 1-10.

²¹ Ba dimpotrivă: în, de altfel, excelentul său articol, numele lui Iorga apare chiar într-un context în care este vorba despre cercetătorii români «care nu și-au dat seama de această dualitate și care au încercat să tăgăduiască sensul militar al vorbei torna» (p.182).

²² Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, 1, Gotha, 1905, p.106.

²³ *tóρνα-ἐπιχώριος γλῶσσα*, în Ἑπετηρίδιον Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 14, 1938, p. 295-299.

²⁴ Az allitolagos legregibb roman nyelvemlek, în «Egyetemes philologiai Kozlony (Archivum Philologicum)», 66, 1942, p.1-11.

²⁵ Tagliavini, op.cit., p.480-481, serie, ce-i drept: «M.Gyoni ... riprende invece in esame i testi dal punto di vista filologico». Însă aceasta este tocmai ce Gyoni nu face, dacă acceptăm că «il punto di visto filologico» ar trebui să privească nu doar corpul sonor al cuvintelor, ci și sensul din texte. Gyoni se limitează în principiu la a prelua lecturile lui C. de Boor, cu argumentația acestuia.

²⁶ ** Pentru o mai largă informare a cititorului, reproducem aici în extenso două dintre cele mai recente versiuni românești integrale ale textului lui Theophylactus:

a) ... unul dintre animalele de povară și-a scuturat sarcina de pe el. Se întimplase însă ca stăpinul lui să meargă înainte. Dar cei care veneau în urmă și vedea animalul de povară tirind în dezordine sarcina după el, strigă să stăpinul să se întoarcă și să îndreppte povara de pe animal. Ei bine, acest lucru a fost pricina tulburării ordinei în știință și a facut să înceapă fuga înapoi: căci mulțimea auzea glasul și cele spuse erau luate greșit drept un semnal care se parea că era pentru fugă, că și cum dușmanii s-ar fi ivit în apropiere de ei mai repede decât orice închijuire. S-a produs o foarte mare învălmășeală în armată și mult zgomot; fiecare strigă-tare să se întoarcă și se îndemna unul pe altul în limba băstinașă, să se întoarcă înapoi, grăind cu foarte mare tulburare tornă, torna „întoarce-te, întoarce-te”, că și cum li s-ar fi ivit pe neașteptate o luptă în timpul nopții” (traducere de Virgil C.Popescu, în *Fontes historiae Dacoromanae*, II, *Scriptores*, București, 1970, p. 539).

b) ... unul din animalele de povară a scuturat și aruncat într-o parte acima de pe dinisui. Se întimplă că și până mergea înainte, iar cei ce îl urmau și

vedea cum animalul își țiriiă povara în dezordine au strigat stâpinului să se întoarcă și să îndrepte greșeala animalului. Faptul acesta a ajuns pricină de nerinduială și i-a făcut să fugă îndărât, căci cuvintul s-a răspândit în multime, însă răstălmăcît, și părea un indemn la fugă, ca și cum ar fi apărut o mare mulțime de dușmani și i-ar fi înfruntat pe neașteptate. În rindurile oștirii s-a născut un vacanț de nedescris, care a produs panică; toți tipau cu țuteau și-si poruncneau înmul altuia în limba jării să se întoarcă îndărât, strigind în gura mare torna, torna (întoarce-te, întoarce-te), ca și cum ar fi fost atrași pe neașteptate într-o incăierare nocturnă (traducere de H.Mihăescu, în Teofilact Simocata Istorie bizantină. Domnia împăratului Mauricius (582-602), traducere, introducere și indice de H.Mihăescu, București, 1985, p. 54 (nota trad.)

⁹ Primul care a admis aici ideea unei neînțelgeri cauzate de ambiguitatea termenilor — ce-i drept, pe temeiul limbii italiene: torna (a caricare) intelese ca torna (îndietro) — a fost O.Ferrari, în anul 1676; cf. G.Lepschy, art. cit., p. 301.

¹⁰ Tagliavini, op. cit., p.481, rezumind articoului lui Gyoni, susține că termenul bizantin de comandă *tópva* ar fi «largamente attestato nei manuali di tattica». Ne-am putut referi la ce «manuali di tattica» se poate el referi. După cite îmi dau seama, acest termen de comandă nu a fost atestat pînă acum decit la Mauricius și doar într-un singur loc. Atil Koliaș cit și Gyoni se referă exclusiv la acest unic loc din Mauricius.

¹¹ Ediția de Boor, I, Leipzig, 1883, p.258, rindul 16. Este poate momentul să atragem atenția, în special acelor care nu au acces direct la text, asupra unei greșeli tipografice care s-a strecurat în noile ediții ale amintitei lucrări a lui Tagliavini (începînd cu ediția a 3-a, Bologna, 1962, p.478, nota 167): La imprimarea textului lui Theophylactus, care este redat aici după ediția Clossen-Bekker din 1839, în pasajul *Ἐταῖρος τὸν δεσπότιον τὸν Σῶον* (reprodus corect în ediția a 2-a, p.479, nota 2), au fost sărite cuvintele *τοῦ δεσπότιον*, aşa încît «prietenul stâpinului animalului» devine «prietenul animalului». Pasajul a fost preluat în această formă greșită și în traducerea germană (Einführung in der romänische Philologie, München, 1973, p.425), ca și în cea românească (Originile limbilor românice, București, 1977, p.453), evident fără ca textul să mai fie verificat.

¹² Theophylacti Simocattae ... Historiae, Lib. VIII, p. 124; reînăpat în ediția Bekker. Theophylacti Simocattae Historiarum libri octo, Bonn, 1834, p.99.

¹³ Alte traduceri sunt tocmai în acest loc mult prea libere. Astfel, ea a lui A.Philippide, Originea Românilor, Iași, 1923, p.505: «pentru că vorbele strigate cu o astă ociază li s-au parut celor mai mulți a fi un semnal de fugă», și ea a lui

H.Mihăescu, în Fontes historiae Dacoromanae, II, p. 539: «căci mulțimea auzea glasul și cele spuse erau luate greșit drept un semnal care se părea că era pentru fugă». [Semnalăm aici o mică scăpare bibliografică. În realitate, traducerea din Fohtes, II, p. 539, aparține lui Virgil C.Popescu, după cum este indicat în mod expres în Cuprinsul ediției citate, p.768. Vezi și supra, nota**. (Nota trad.)] Aceste traduceri păstrează, ce-i drept, cuvintul «semnal», nu însă și contextul în care παράσημον se află în textul lui Theophylactus. Nici Năsturel, art. cit., p. 3, nu acordă atenție legăturilor contextuale ale lui παράσημον: «li s-a părut a fi un semnal de fugă».

¹⁴ Poate părea surprinzător să aflăm că primul care s-a referit la termenul militar de comandă bizantino-latîn în relație cu problematica lui *tópva*, *tópva*, *γράπτε* a fost nu Jirecek, ci A.W.Schlegel, Observations sur la langue et la littérature provençales, Paris, 1818. Vezi re-tipărirea, inițiată de mine, a acestor Observations Tübingen, 1971, p.103: «Les mots d'ordre dans l'armée byzantine ne se donnaient pas en grec, mais en latin: et, parmi ces termes de commandement, se trouve le mot TORMA». De altfel, termenul de comandă a fost recunoscut ca atare încă și mai devreme; cf. G.Lepschy, art. cit., p. 298, 299, 303.

¹⁵ Suidas—ediția Bernhardy, Halle și Braunschweig, 1853, s.v. La această interpretare aderă și De Boor, care trimite, în aparatul critic al ediției sale, la Suidas iar în Index, p. 414, arată: «παράσημος metaphor. falsus». Traducerea lui Mihăescu [corect: V.C. Popescu, vezi supra, nota 13 (nota trad.)], reproducă mai sus la nota 13, combină semnificații substantivale cu cea adjecțională a lui παράσημον: păstrează, e drept, «semnal», dar adăugă și «greșit».

¹⁶ Cf. H.Zilliacus, Zum Kampf der Weltsprachen im ostromischen Reich, Helsinki, p.935, p.133-134.

¹⁷ Cf. la Tagliavini, op. cit., p.479: «un ordine di dietro front». La fel și la G.Lepschy, art. cit., p.299: «un ordine di dietro-front»; ba chiar și la Năsturel: art. cit., p.3 : «această expresie, cum eu același înțeles» (interpretare atribuită în mod greșit lui Theophylactus).

¹⁸ Pentru discuția între semnificație și sens, cf. E. Coseriu, Die Lage in der Linguistik, Innsbruck, 1973, p.9.

¹⁹ Prin această nu vrem să spunem că acceptăm «traducerea» lui Theophylactus pentru *tópva* («εἰς τὸν πλοῖον πρατεόδου»). Sintem, cu alte cuvinte, de părere că, pe baza expunerii același incident la Theophanes, am putea afirma că stâpinului animalului de povară nu i s-a strigat «Vino inapoi!» ci altceva, cu totul diferit, aici ne interesează însă exclusiv interpretarea exactă a textului lui Theophylactus.

EMINESCU, «UN RE-ZIDITOR LA MODUL DEMIURGIC»

Dialog Mihai CIMPOI —
Constantin CIOPRAGA

— Stimate domnule profesor Constantin Ciopraga, cred că nu exagerez deloc spunând că sănătății singurul printre istoricii și criticii literari de azi preocupat să contureze o ontologie aplicată a culturii românești. Firește, nu putem trece sub tăcere contribuțiile prețioase ale lui C. Noica la definirea și punerea în lumină filozofică a sentimentului românesc al ființei. Or, Dumneavoastră urmăriți modul de manifestare a acestui sentiment în contextul viu al literaturii, în structurile intime și în substraturile ei abia perceptibile, despre care aduc mărturii indirecte nuanțele tragicului, culorilor preferate, simbioza dintre solar și nocturn, tipurile epice, felul original de a cultiva romanticismul și clasicismul. Conștient că între scrierii distanțate în timp circulă un fluid spiritual mai mult sau mai puțin sesizabil, Dumneavoastră căutați să surprindeți constantele și variabilele, stilurile individuale și personalitatea-sinteză ca realități complementare. «Nu prin ceea ce am preluat, ca oricare alt popor, de la clasicii Heladei sau de la românci, ne putem verifica profilul; ne putem însă afirma prin fondul autohton, acela care a asimilat și transformat imprumuturile, făcind să rămânem, dincolo de

EMINESCIANA

evoluțiile necesare, noi însine». Deci, suntem noi însine prin faptul că ne alimentăm continuu din chiar fondul nostru autohton: am urmat legi firești ale evoluției, aplicind pe port-altoiul libertății și eroismului dacic altoiul lucidității și clarității gîndirii romane, am exclus din romanticism și classicism notele doctrinare, accentele macabre, nuanțele oculte, am avut cultul naturii și firescului, al echilibrului (de unde lipsa exceselor și extremelor), am transformat tragicul istoriei într-o melancolie a istoriei, în «jale», iar moartea în nuntă cosmică, am trăit prin dor întreaga scară a experiențelor ontologice, am preferat un timp narativ rotund de la Negulce pînă la Sadoveanu, prozatorii moldoveni fiind povestitori prin excelență; «Dominantă este, spuneți în concluzie, aspirația rotundului». Structurile individuale ale moldovenilor, transilvănenilor, muntenilor, completindu-se reciproc, iar Eminescu fiind, pentru noi, «o personalitate rezumativă: unul în toți». Schimbă ceva esențial în conturul general al personalității literaturii române cele două decenii care au trecut de la apariția cărții **Personalitatea literaturii române?** Ce se cere reactualizat în ea?

— Distanțarea de lucruri condiționează, se știe, acea privire filtrantă care, asociindu-și distanțe în timp, lasă deoparte operele de orizont mic, monologurile fără aripi, pentru a se opri la valorile cu destin vertical. Mișcare și expresie, aglutinate, constituie în planul creației — cum iarăși e știut — un neincetat proces fuzional, motiv pentru care orice moment trecut obligă la redefiniri periodice, mereu reactualizate. Altfel spus, toa-

te valorile clasice ale umanității sănt testate perpetuu, drept care putem spune că trecutul și prezentul constituie orizonturi spirituale ce se luminează reciproc, neconitenit. Cum de la apariția lucrării mele, la care cu amabilitate v-ați referit, s-au scurs aproape două decenii, cum de curind am fost părtașii unei revoluții de mare anvergură — cu urmări și în domeniul culturii — unele punctări sau întrebări devin obligatorii. Așadar, dacă structurile și argumentele studiului meu rămîn în picioare, simt nevoiea unor completări și actualizări. Am adunat neîntrerupt noi idei, note și fapte pentru o ediție îmbogățită — și aş fi foarte bucuros ca aceasta să apară și sub emblema unei edituri din Chișinăul anilor ce vin. Înaintași precum Cântemir, Hasdeu și Iorga vor fi invocați pentru a sublinia mai apăsat ideea de monumentalitate — un vădit **continuum**, extins pe trei secole; de cite un capitol aparte vor beneficia doi dintre contemporanii de excepție, Marin Preda și Nichita Stănescu. Mai reliefat vor apărea, în cadrul sintezelor respective — consacrate poeziei, prozei și dramei — scriitorii ale căror profiluri au dobândit cu timpul o notorietate verificată; li se vor alătura alții, din generațiile 1970 și 1980. De indiscutabilă urgență e incorporarea scriitorilor reprezentativi de limbă română de pretutindeni, deci și a celor dintre Prut și Nistru, care aparțin practic, **de facto**, literaturii române.

— Ca personalitate rezumativă, Eminescu a fost receptat în mod diferit, după cum menționați în prefata la volumul de poezii, apărut în colecția *Scrieri* (Junimea, 1990): îndată după moartea lui s-a impus personalitatea romantică, în anii 50

EMINESCUA

în prim plan apărea tribunul, moralistul, patriotul; altora, pe parcursul secolului, le-a vorbit mai cu seamă reflexivul, excedat de antinomiile ființei; «Astăzi, conchideți, privirile converg spre personalitatea totalizantă, singura în măsură să-i releve dimensiunile de excepție». Considerați că a bătut ceasul receptării în toată amploarea a poetului **ființial** care este Eminescu? Dintre toți «mulți Eminești» ce se frămîntă sub bolta unui timp interior pare-se că cel mai important este astăzi cel frămînat de recuperarea identității sale (noi i-am zis «narcisică»), fiindcă, așa cum observați cu multă subtilitate, «efemeră, iluzorie, topirea părții în întregul cosmic devine din **stare de existență** — de aparentă pierdere a identității — **stare de spirit**».

— Dispunem, începînd de anul trecut, de integrala Eminescu, ediție academică în șaisprezece volume, încît opera sa poate fi privită acum în monumentalitatea ei reală, în unitatea și originalitatea ei. De dorit e ca bibliografia critică totală, însumată în alte două, trei volume, să formeze obiectul cercetărilor viitoare. Cred că există astăzi suficiente condiții pentru receptarea în toate sensurile a poetului **ființei**, la care «narcisismul» e un punct de plecare — cel mai la îndemînă — pentru a ajunge de la **îns** la ființă, adică la miezul de foc al gîndirii demiurgului. Preocupările de filozofie a istoriei, caracteristice unui Eminescu raționalist, lasă loc tentațiilor abisale, mitice, rostirii cu funcție inițiatică, apropierii de ceea ce astăzi se înțelege prin **inconștientul colectiv**. Intercalată o dată în **Pe lîngă popii fără soț...**, aluzia la moștenirea transmisă poetului de către înaintași («Ce suflet trist mi-au

dăruit / Părinții din părinți...») duce desigur la ceea ce dumneavoastră indicați prin «narcisism». Un «narcisism» totalizant, dacă se poate spune. Cu cît se delimitizează, cu atât poetul pare a-și pierde identitatea. Adormirea lină a conștiinței, sustragerea de «sub raza gîndului etern», uitarea de sine pînă la ignorarea curgerii timpului, acestea și altele configurații rezolvă o stare de grație, căreia el îi zice **dulce pace**. Drama lui, pe de altă parte, e drama condiției umane în genere. Dezbaterea despre Eminescu poet **ființial** ar necesita, fără îndoială, sute de pagini.

— Dumneavoastră abordați în mod energetic propensiunea spre lumea originilor și **sacralitatea** eminesciană. Unul dintre golarile evidente ale eminescologiei: mai vechea carte a Rosei del Conte Eminescu sau **despre absolut** (1962) rămîne o întreprindere singulără remarcabilă atât prin proporții, cât și prin adincimea analizei. Scolii care a absolutizat anumite accente ateiste din opera sa («Religia? o frază de dinșii inventată...») îi este acum greu să identifice în Eminescu un **homo religiosus**. Dumneavoastră susțineți, fără să văire, că în viziunile poetului, «sacrul, asociat deopotrivă miticului și sublimului, e principiu de coerentă cu universul, iar profanul un mod al aplativării». Sub semnul sacralității stă întotdeauna «la origine» cultul omului adamic, confundat cu dacul. Osmoza sacrului cosmic cu sacrul ca stare interioară, a sfînteniei elementelor și lucrurilor (apa, spuneti inspirat, e chiar «o modalitate a ecumenismului») cu sacrul cugetării și spiritului, determină orientarea spre omul adamic care fraternizează cu pădurile, apele și stelele. Însăși întoarcerea **in illo tempore**

EMINESCIANA

sacralizează viziunea. Într-adevăr, experiența sacrului este capitală, dînd spiritului uman certitudinea că poate identifica valori în activitatea lui și că își poate însuși mai profund noțiunile de Ființă, semnificație și adevăr. Sacrul ne alienă deosebită convingerea că ceva ireductibil real (și valoric) există în lume: «Conștiința unei lumi reale și semnificațive este strîns legată de descoperirea sacrului. Prin experiența sacrului, spiritul uman a sesizat diferența între ceea ce se relevă ca fiind real, puternic, bogat și semnificativ, și ceea ce este lipsit de aceste calități; adică surgerea haotică și periculoasă a lucrurilor, aparițiile și disparațiiile lor — fortuite și vide de sens» (M. Eliade. *La Nostalgie des origines*). Așa cum spune și Heidegger cu referire la Hölderlin, citoria Ființei este legată de semnele zeilor, cuvîntul poetic nefiind decît o interpretare a «voici poporului». «Dumnezul geniului m-a sorbit din popor...», spune în același sens Eminescu. Nu putem, deci, contesta sacralitatea lui Eminescu astfel înțeleasă. Totuși e, la el, nu atât o sacralitate de esență creștină, ci mai degrabă ceea ce Mircea Eliade numea **creștinism cosmic**: universul este transfigurat prin conceperea unui cosmos liturgic, dominat de Mistere, acestea constituind sectorul sacralizant. Ca și ciobanul **Mioriței**, Eminescu proiectează misterul cristic asupra naturii întregi și trece peste elementele istorice ale creștinismului, spre a releva cu deosebire dimensiunea liturgică a existenței omului în lume. În continuarea acestei penetrante observații a mitografului am putea oare vorbi despre o vagă creștinizare a vizuinilor eminesciene, mereu scufundate în adîncurile păgâne ale sensibilității?

— Consider necesară o observație introductivă: negarea vehementă a religiei în poemul **Impărat și proletar** («Religia? o frază de dinșii inventată...») aparține «proletarului» răzvrătit nu poetului. Dacă atributul de **homo religiosus** se aplică fără ezitări unor personalități supreme, ca Dante, Novalis, romanticului Alfred de Vigny, modernilor Rainer Maria Rilke, Paul Claudel și altora, nu avem motive să vedem în Eminescu — adincit în lungul drum spre sine — ceva diferit, atâtă vreme cît dezbatările de ordin metafizic îl preocupă neînterupt. Pe scurt, experiențele lui lăuntrice, cu momente de flux și reflux, probează, dincolo de relativitățile lor perpetue, o încordată căutare a **sacrului**. Fiind vorba de o personalitate fundamental-intrebătoare, năzuind nu o dată spre starea divină, dar trezindu-se la nivelul existenței plate, nu e de mirare că sublimitățile eminesciene lasă loc tristeții, antonomiilor de tot felul. Ar însemna să contravenim flagrant adevărului, dacă am flutura ideea unui aşa-zis ateism eminescian. Lucrurile se vor văzute în contextul întregii opere în înlănțuirile lor cauzale și temporale. La optspreece ani, romanticul îndrăgostit izbucnește în accente retorice («De ce nu sunt Satana, de ce nu-s Dumnezeu»), deplinând neputința amorului de a clinti răceala unei marmure. Apelind la termenul de **sacru**, în una din primele poezii tipărite (**Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie?**), debutantul își afirma — instincțiv atunci — solidaritatea cu înaintașii, izvoditori de «gînduri sînte». Ca simbolizări ale duratei eterne, marea, rîul, luna și celealte generează momente de **farmec sfînt**; componente ale naturii, ele sunt realități consubstanțiale sacrului.

EMINESCIANA

Vraja și sfînțenia înnobilează și sublimul erotic; în **Luceafărul** sau — la alt nivel — în **Pe lin-gă plopii fără soț**, «farmec îl», cu rezonanțele lui tandre, alătură «sfînțeniei» și exțazului o umană căldură.

În diverse alte poeme, în afară de Joe și Zamolxe se pîrndă, în funcție de timp și spațiu, Iehova, Adonai, Ormuz, Brahma, inclusiv tot felul de titani — embleme ale sacru-lui —, toți configurînd ideea de divinitate. Dar dacă scepticismul își are alteori partea lui, bunăoară în **Demonism**, ori în **Preot și filosof**, acestora li se opun accente derivate din sacru creștin instituționalizat: **Colinde, colinde, Învierea, Dum-nezeu și om, Răsai asupra mea** și altele, cu vibrații curat psalmice. Un fragment dintr-o inspirată **Rugăciune**, care se cîntă în unele biserici catolice din România, merită, desigur, să fie reprobus: «Rugămu-ne-ndurărilor, / Luceafărului mărilor; / Ascultă-a plîngerii, / Regină peste îngeri, / Din neguri te arată, / Lumină dulce clară, / O, maică prea curată, / și pururea fecioară, / Marie...». De amintit că o variantă a acestui psalm se găsește în poemul cu titlul sanscrit **Ta twam asi**.

— Dacă înțeleg bine, Dumneavastră puneți un semn de identitate între Sacru și Ordine (în sens platonician): «mitul eminescian duce, tipic, la o paradigmă a armoniei», la perpetua **harmonia mundi** care topește într-un tot antinomiile și conjugă relativul cu absolutul. Nostalgia arhetipurilor înseamnă, esențialmente, nostalgia formelor matriciale, a structurilor străvechi ale spiritualității ce marchează propria noastră identitate etnică. De aceea poetul coboară înfrigurat la o mie patru sute (adică în Evul mediu românesc) sau în paradisul preistoric al

Daciei. «Față cu arhetipurile — istorice, naturiste, spirituale — întrebările eminesciene viziază necontentit, sistematic înfățișarea internă, acel **endon eidos** al etnosului — între Orient și Occident, între substratul thraco-dacic și arhetipul latin, modelator prin mijlocirea limbii». Cred că nostalgia arhetipurilor are și o rațiune polemică la Eminescu: este o replică dată veacului de fier, «morții zeului Pan» (Blaga),adică a vieții elementare. Așa este?

— Exegeți și biografi au demonstrat, din unghiuri variate, că structura întâiei virste a Poetului era a unui solar, etapă explicând ulterior nostalgia spațiului de la Ipotești, de la care pornind — privirile vor cuprinde, cu știuta senzație de prospetime, spațiul românesc în totul. Compunindu-și mitul estetic și existențial, la douăzeci de ani EL își armoniza Eul-creator cu pământul, cu natura atașantă, cu sufletul comunității etnice. De acum încolo, tot ce contravine idealului eminescian de organicitate stîrnește accente polemice — atât în poezie cât și în fulminantele riposte ale gazetarului. Nu împotriva instrumentelor civilizației moderne se pronunță observatorul lumii contemporane, ci în contra dereglarilor în moravuri, datorate — cum ați observat exact, scumpe Mihai Cimpoi, — **veacului de fier**. Ceea ce în ordine materială era pozitiv, avea în ordine morală consecințe nefaste. Nu e oare identică, la Baudelaire, reacția amară din celebrele **Tablouri pariziene**? Nu se închide el în spațiul odăii «pentru a construi în noapte», imaginar, «palate feerice»? Și nu se aud — întocmai ca la Lucian Blaga, citat de dumneavoastră, — vocile unor Al. Philippide și Ion Vinea, contemporanii noștri?

Întorcindu-ne la Eminescu, în concepția sa insul, ajuns la starea de armonie cu sine și cu lumea, intră în vibrație cu Sufletul Universal, cu Frumusețea Totului. Până la urmă, conceptul de armonie e aproape cu neputință de definit altfel decât prin însumarea componentelor: vrăjă, farmec, liniște, pace, lumină, plenitudine și celealte. ...E o trăire în lumea profundă a ființei, dincolo de contradicții, deasupra tristelor dezagregări și fatalități, o stare fără rememorări stînjentoare. Dar și știința e în măsură să atingă stări similare, de îndată ce «armonia și ordinea intră în locul haosului».

— Aș vrea să vă întreb în mod deschis, iubite profesor, dacă ați putea să-mi răspundeți cine dintre cei doi mari — Eminescu și Sadoveanu — v-a fascinat mai mult. Înaltele umbre ale celor doi titani formează, în scrisul Dumneavoastră, o boltă ce înscrie, în fond, **aceeași** univers. Oriunde, în analizele Dumneavoastră, se insinuează că ceva absolut firesc și logic, o paralelă între ei: eminesciana «noapte a amintirilor» va trimite la sadovenianul «cîntec al amintirii»; prin modelul Eminescu, ziceți altădată, **șoapta, aurul, amintirea, codrul, bolta, blindul, dulcele** și altele se vor încorona în poetica sadoveniană; analizând, apoi, «nocturnul», observați că întocmai ca la Eminescu (dar ca și în basmul popular), la Sadoveanu totul e concret și totul ireal. În sfîrșit nu lipsește în eseurile Dumneavoastră stabilirea amănuntită a unei filiații Eminescu — Sadoveanu. Similitudinile structurale, ca și cele de nuanță, sint uluitoare: **aceeași** confruntare a infinitului mare cu cele lumesti și trecătoare, **aceeași** mișcare și melancolie provocate de trecerea timpului, **aceeași** elegiac invadator, **ace-**

eași regresiune spre primitivism și adînc. Poate că la Sadoveanu simțul monumentalului este mai potolit, iar unitatea între om și natură mai adîncă? Greu de spus. Cred că nici măcar în nuanțe Eminescu și Sadoveanu nu se despart. E un caz unic în literatura universală cind o descendență atât de lăptede nu presupune existența vreo unei note de epigonism.

— În termeni biblici — la **început a fost Cuvîntul**; în termeni istorici — în literatura noastră modernă la **început stă Eminescu**. Spun stă, la timpul prezent, fiindcă autorul **Luceafărului** constituie pentru noi nu numai un început și o sineză monumentală, dar și **un prezent continuu**. Pe mari întinderi poet în proză, Sadoveanu e **un eminescian**, fără ca prin aceasta să-i diminuă cumva dimensiunile, el însuși fiind o personalitate columnară, unul dintre marii clasici români. Pe deasupra operelor altora, scriitorii de prima mărime, a trecut în diferite moduri suflul geniului eminescian, remișnicente fiind detectabile la Argezi și Blaga, la G. Bacovia, la Al. Philippide, la atiția alții. Apropierile făcute de Dumneavoastră între Eminescu și Sadoveanu sunt întru totul convingătoare. Că am balansat între ei, era explicabil. Ce aş mai putea adăuga? În opera demiurgului, prozatorul descoperise, de timpuriu, ritmuri și perspective pe care avea să le savureze pentru unicitatea lor, dar și pentru că anticipau propriile sale viziuni. Il simțea al său și pentru icomparabila strălucire a verbului, și pentru intima consonanță cu poporul. În dimensiunile lui finite, codrul eminescian materializează natura imensă, însă poetul aparține acestei naturi altfel decât creatorul **Codrului** și al **Dumbrăvii minunate**. În

plină natură, Eminescu se distanțează de ea, dacă se poate spune astfel, își ia o perspectivă, o înălțime, din care privește lucrurile cu detașarea unui filozof mereu preocupat de obiectul contemplației. Între arbori, îl găsim dialogind, văzind în codrul personificat o individualitate: «Ce te legeni, codrule, / Fără ploaie, fără vînt, / Cu crengile la pămînt?» Pentru Sadoveanu natura e ceva intern, optica lui fiind totușa cu a stejarului, cu a căprioarei — cu care de altminteri comunică prin toate fibrele: pînă la fuziune, pînă la echivalență. Pe amîndoi poeții îi leagă fire nenumărate de omul de la Carpați și de la Pontul Euxin. Istoria acestor pămînturi îi apropie, îndrumîndu-i spre popor, realitate fundamentală. Revenit din spații intersiderale, Eminescu se lasă captivat de ritmurile terestre și naționale. Sadoveanu, la rîndul lui, se regăsește mereu tînăr, cercetînd realitățile naționale în structurile cele mai profunde.

Nereprezentînd o direcție analitică, nici la Eminescu, nici la Sadoveanu, istoria nu implică neapărat preocupările de exactitate. Nici unul, nici altul nu sunt temperamente vitaliste, de aceea laturile viforoase ale istoriei și vîrsările de singe nu se bucură de dezvoltări ample. Ritmul liniștit de contemplație și limbajul cu elemente decorative solicită mai ales sensibilitatea. În improvizările eminesciene (**Inchinare lui Ștefan-vodă, Ștefan cel Mare**) natura vorbește în felul ei: vîntul îndoie crengile, prin codri umblă bouri, se aud clopote și buciume. Grandiosul e sobru, fixat în cîteva convenții romantice și legat de cadrul stabil al peisajului. Tot așa, Sadoveanu e un neîntrecut creator de atmosferă, cu un mai reținut simț al

monumentalului, urmărind în-să cu încintare paralelismele dintre om și natură.

— În **Orizonturi ale artei** propuneați cîteva versiuni în măsură să ne configureze **Sentimentul Eminescu**:

«Unde ești copilărie, / Cu pădurea ta cu tot?»
 «Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii...».
 «Argint e pe ape și aur în aer...».
 «Lună... luna iese-ntreagă, se înalt-așa bălaie...».
 «Lună tu, stăpînă a mării, pe a lumii boltă luneci...».
 «Floare-albastră! floare-albastră...».
 «Prea mult un înger mi-ai părut...».
 «Un demon sufletul tău este / Cu chip de marmură frumos...».
 «Dulci cuvinte ne-nțelese, însă pline de-nțeleș...».
 «Femeie între stele și stea între femei»...
 «Să plutim cuprinși de farmec / Sub lumina blîndei lune»...
 «Adormi-vom, troieni-va / Teiul floare peste noi»...
 «Singuratice izvoare»...
 «Atîta murmur de izvor»...
 «Lacul codrului albastru»...
 «Visul codrului de fagi»...
 «Cerbi cu coarne rămuroase»...
 «Sara pe deal buciumul sună cu jale»...
 «Iară cornul plin de jale / Sună dulce, sună greu»...
 «Porni Luceafărul. Creșteau / în cer a lui aripe»...
 «Setea liniștei eterne care-mi sună în urechi»...
 «Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămînță de lumină»...
 «Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă»...
 «Eu? Îmi apăr săracia și nevoie și neamul»...
 «Vreme trece, vreme vine»...
 «Peste toate o lopată de țărină se depune»...
 «M-or troieni cu drag / Aduceri aminte»...

E o simplă intîmplare aci covîrșitorul număr de citate din antume?

— Intenția mea a fost să selectez — în vederea unui **autoportret** al lui Eminescu — reliefurile lirice de maximă rezonanță, versurile care, intrate definitiv în memorie, ne urmăresc, ne însoțesc destinul, ne modeleză chiar. Ingenuitatea copilăriei, iubirea, istoria, orizonturile cosmice, curgerea spre neființă — acestea nu aparțin exclusiv antumelor. Oricât am umbla după alte reliefuri, în postume, autoportretul nu-și va modifica prea mult liniile. Iată doar cîteva mostre:

«Noi suntem buni — pînă suntem copii».
 «Tu ești o noapte, eu sunt o stea — Iubita mea».
 «Prin bolta ferestrei înguste / Mă uit într-al văilor rai».
 «Turma visurilor mele eu le pasc ca oi de aur».
 «La nimic reduce moartea cifra vieții cea obscură».

— Născut în Pașcanii lui Sadoveanu, școlit la Sorbona, reîntors pentru totdeauna în dulcele tîrg al Ieșilor, înzestrat și cu vocație literară «pură» (volumul de poezii **Ecran interior**, 1975, romanul **Nisipul**, 1990), ați fost și rămîneți unul din «Atlașii» acestui mare centru cultural, adevărată «Masă a umbrelor spiritelor titaniice... Nu aveți sentimentul că sunteți ultimul din mohicanii culturii românești? În ce măsură aparțineți, aşa cum spuneți în **Viața ca panoramă** «nouă în sine?» Ce reprezintă astăzi Iașul cultural pe fundalul gloriei sale trecute? Cum apare Basarabia din turnul lui Sadoveanu? Cu această întrebare mult prea etajată, finalizez dialogul nostru, pentru care vă mulțumesc.

— Caldele Dumneavoastră

cuvinte mă obligă la modestie în toate sensurile. Aș releva doar că oricine ar fi cel care ține în mînă un condei, are nevoie — după fiecare nouă luceare — de certitudine, de confirmări venite din afără.

Vă referiți la raporturile dintre Iașul cultural de odinioară și cel de astăzi. **Tempora mutantur et nos cum illis...** Un remarcabil arhitect și eseist, G. M. Cantacuzino, anticipa de mult răspunsul la întrebarea Dumneavoasră: «Din Iașul de altădată a râmas esențialul: o structură latină a gîndului românesc, o temă gata de a lua orice dezvoltare măiastră, un potențial imens de energie și de imagine, un templu al gîndului și al artei noastre, care își așteaptă credincioșii înainte de a se răci cenușa caldă a tradiției...». Scriitorii ieșeni și impreună cu ei artiștii plastici, muzicienii, actorii și ceilalți, receptivi la experiențele europene, pot imprima prezentului, în libertate o strălucire nouă, la nivelul marilor momente anterioare. Cît despre Basarabia, văzută din turnul casei lui Sadoveanu, ea este eterna Basarabie voievodală, cea pe care altminteri o văd necontentit cu ochii sufletului și pe care o port neîncetat în inimă. Afectuoasa mea recunoștință merge către toți cei care scriu acolo paginile unei noi istorii.

Tuturor — o cordială, fraternală îmbrățișare...

Iași
aprilie-mai '90

EMINESCIANA

Petru URSACHE
Prof.dr., Iași

FICȚIUNI THANATICE LA EMINESCU

Există mai multe ficțiuni mitice asupra morții la Eminescu, în proză sau în versuri. Ele sunt prezente în toate etapele creației, adesea se amestecă ori apar fragmentar însă, ca și în cazul ficțiunilor cosmogonice, pot fi identificate originile arhaice și urmărite în aspectele lor constitutive. Poetul și-a permis să le combine ori să le separe, în funcție de strategiile de moment ale poetizărilor, dar avea conștiința existenței individuale a fiecărui tip de ficțiune thanatică în parte. În versul: «Fu prăpastie, genune, fu noian întins de apă», din **Scrișoarea III**, receptat adesea nediferențiat în analizele noastre, sănt contaminate, de fapt, două formule genezice a «hăului căscat» și gestant și a oceanului cosmogonic. Cumulate, acestea proiectează mai pregnant în imaginea ideea de primordialitate. Poetul le separă cu bună știință în **Luceafărul**, în primele două imersiuni ale acestuia, intrucît trebuia valorificat potențialul creator al fiecărei formule genezice în parte. Situații asemănătoare se petrec și în legătură cu ficțiunile thanatice.

Varietatea lor este atât de mare încît se poate vorbi de o adevărată tipologie, pe care Eminescu, fără să fi urmărit programatic și-a extras-o din bogatele sale lecturi de texte mitice, aparținind unor culturi de prestigioasă tradiție. Astfel poate fi identificată **moartea euthanasică**. În **Insula lui Euth-**

anasius sint contaminate două mituri, ambele thanatice, unul al extincției pancosmice, celălalt al «**insulei**», unde sunt transportați «fericiții» (eroii homericici, din mitologiile nordice ori indiene), adică oamenii aleși care au cunoscut o viață terestră plină de aventuri miraculoase, comparabile cu ale zeilor. Eminescu este preocupat de mitul insulei nu numai în naratiunea fantastică amintită. În poemul **Sarmis** el monteaază un decor tipic viziunilor sale romantic-onirice dominate de întinderea apelor amniotice și sublunare: «O insulă departe s-a fost ivind din valuri. / Părea că s-apropie mai mare, tot mai mare. / Sub blindul disc al lunii, stăpînitor de mare». Insula din Sarmis nu are «un punct fix» ca în mitologii tradiționale. Ea apare spontan din valuri, vagabondează și asemenea palatelor fantastice din adincurile oceanurilor, cu reverberații în nouri, sau navelor, grădinilor mirifice, zinelor etc. aparține unei familii de simboluri dintr-o mitologie inventată de poet, în stările de somn și de trezie. În poemul dramatic **Mureșanu** experiența onerică a eroului îl transformă în **călugăr** și chiar indeplinește acest rol sub magia Regelui Somn. Este aceeași stare ascetică pregătitoare din **Insula lui Euthanasius**, pentru ca Mureșanu — Călugărul să poată străbate întinderea selenară a apelor amniotice și să ajungă la «insula fericiților», care este gata să-l întimpine din valuri. Extincția bătrînului din **Insula lui Euthanasius** se delimită față de cea din **Mal am un singur dor**. În nuvelă ființa se mineralizează (G. Călinescu), adică se integreză în circuitul cosmic. Această întoarcere «la origini» se săvîrșește după un anume rit al transsubstanțializării. În poezie nici nu

este vorba de extincție, ci de altfel de moarte. Eul se întoarce în pămînt: «Ci eu voi fi pămînt», continuîndu-și existența «în somn». Mai curînd se încorporează, devine asemenea pămîntului, mai precis a Titanului. Astfel își păstrează individualitatea, iar «moartea» nu este decit consacrarea în cosmicitate, în vecinătatea luceferilor, a teiului sfînt și a lunii. Este moartea Titanului, în spiritul poemului **Demonism**: «Este un ce măret în firea noastră, / Dar acel ceva nu din noi răsare. / O moștenim de la Titanul mort, / De la pămînt în care ne nutrim». În ultimă instanță ficitiunile thanatice reprezintă tot atîtea tipologii ale geniilor romantice. Preluind motivul extincției euthanasice Eminescu îl circumscrie într-o nouă simbolică, aceea a insulei. Această operație pune în lumină semantica morții resurrecționale. Ca și în **Mal am un singur dor**, poezie testamentară, unde motivul apei nu lipsește («Să mă lăsați să mor / La marginea mării») reapare credința în postexistență prin moartea creatoare.

Moartea justițiară este un alt exemplu de ficțiune thanatică eminesciană și cunoaște mai multe prelucrări, îndeosebi în postume. În această ordine de idei sint de reținut două aspecte ale problemei. În primul rînd poetul a intentionat să inventeze cu instrumente proprii o mitologie originală a morții, fără imprumuturi ca în cazul de mai sus. Poemul **Demonism** începe cu un peisaj mitic ilustrativ în acest sens: «O raclă mare-i lumea. Stelele-s cuie / Bătute-n ea și soarele-i fereastră / La temnița vieții. Prin el trece / Lumina frîntă numai dintr-o lume, / Unde în loc de aer e un aur, / Topit și transparent, miroitor / Si cald. Cimpii albastre se în-

tind. / A cerurilor cimpuri potolind / Vinăta lor dulceață sub suflarea / Acelui aer aurit». Eroii acestui decor fabulos sint titanii inconjurați de ingerii cintăreți și serafici, iar saga lor o constituie străvechea înfruntare cu cerul, după care au căzut în dizgrație și dezolare. Titanul suprem, Pămîntul, zace și astăzi într-un fel de sicriu cosmic, fiind jelit de îngerime și de umanitate. Spiritul său însă, totdeauna treaz, naște mereu opinii revoltate (Sarmis, Arald, Mureșanu etc.) o stare generală de «demonism», însă protagoniștii cunosc și ei amara infrângere după modelul primordial al Titanului.

De aici Eminescu dezvoltă cel de al doilea aspect al gindirii sale thanatice, care îmbracă o formă filozofică. Aceasta își are pretextul într-o presupusă defecțiune în rînduiala cosmică, de care s-ar face înovați, zeii celești, explicindu-se astfel destinul tragic al Titanului. Așa ne apare **Demonism**, poem care poate fi considerat, împotriva formei brûionare, pivot al acestui tip de ficțiune thanatică: «Viața noastră e o ironie, / Minciună-i rădăcina ei. / În van pămîntul mort ne-aspiră citeodată / Din sîntul suc al stinsei sale viețe. / Gindiri de-o nobilă, naltă răscoală: / Întoarcerea la **fire și dreptate**». Sau mai departe: «Pașii istoriei, acesta e... **răul**. / Să nu ne înșelăm. Impulsul prim / La orice gînd, la orișice voință, / La orice faptă-i **răul**. **Firea și dreptatea** sunt attributele Titanului. Numai el este bun, generos și capabil de sacrificiu, spre deosebire de adversarul său ceresc al cărui egoism îl face rău și autocrat. Tragedia omenirii ar fi că urmașii Titanului, în afara geniilor, nu se comportă asemenea Părintelui lor, Pămîntul. El se ambiționează să fie unici,

EMINESCU

adică fiecare în parte să domine, în stilul autocratorului ceresc. Dar acesta nu dorește nici imitație, nici concurență, de aceea îi zdobește pe revoltați. Reținînd numai partea morală a problemei să reținem că Eminescu deduce **răul** din egoismul ce i-ar caracteriza deopotrivă pe oameni și pe zei. El a ajuns la această concluzie încă nestructurată bine, mult înainte ca Maiorescu să fi afirmat că **egoismul este rădăcina oricărui rău**, principiu răstălmăcit în mod simplist de Gherea.

În poemul dramatic **Andrei Mureșanu** ca și în **Mureșanu** răul este ridicat la rangul de lege universală, simbure și impuls al oricărei fenomenologii. De aceea eroul invocă **moartea justițiară** și atotbiruitoare: «O, Satan! geniu al desperării! / Acum pricep eu gîndu-ți, căci zvircolirea mării / Trăiește acum în mine. Pricep gîndiri rebele / Cind ai smuncit infernul ca să-l arunci în stele. / Dezrădăcinașă marea ca s-o improsti în soare, / Ai vrut să-arunci în caos sistemele solare. — / Da, ai știut că-n ceruri răul, nedreptul tronă, / Că secole nătinge l-adoră, l-ncoronă, / Știai că-așa cum este **nu poate** a fi bine / Că nu poate nedreptul etern ca să domine, [...] / Căci dacă ești arhanghel al morții cei bătrîne, / Atunci ești drept — căci numai ea este dreaptă-n lume, / Si cei ce o servesc — căci contra orice-n lume / Învinge răutatea — dar contra morții nu».

Nu este un elogiu al morții, ci o vacaliză pe tema **fortunei labilis**, topoi multisecular, care revenise în conștiința europeană, în special în școala germană, fiind stimulat de apriorismul kantian. Dacă răul are o cauză identificabilă în timpul mitic ori istoric, moartea apare mai presus de existență și de experiență. Răul reprezintă

semnul unei defecțiuni în ordinea cosmică (ambiția autocratorului ceresc de a fi unic, îndepărându-l pe colaboratorul său de la opera de zidire și de conducere a universului), sau socială (autocratorul pămintean, imitator al celui de sus). Este vorba de experiențe ratate pe care moartea justițiară și «visternic de vieții» le anulează. Titanul s-a revoltat întrucât «...nu poate nedreptul etern ca să domine». Moartea ar fi prin urmare stimulatoare de revoltă, chiar dacă experiența Titanului ori a demonilor (Sarmis, Arald, Mureșanu) s-a dovedit a fi tragică. Mai mult decit atât, poemul **Andrei Mureșanu** inscrie și o perspectivă reconfortantă, vitalistă: «Văd cerul lan albastru sădit cu griu de stele / El imi arată planul adinței întocmele / Cu care-și mișcă sorii. — În simboul de ghindă / E un stejar. — Cum dinsul din proprii rădăcini, / Din planul vieții sale ascuns în colțu-obscur / Își crește trunchiul aspru — aşa poporul meu, / În tine e puterea-ți, nălțarea-ți și pieirea-ți».

Fire vizionară, cu ochii aținții către ieroglifele mitului și cosmosului, Eminescu mai adaugă o ieroglifă pe care o incifrează în această ficțiune: este aceea a mitologiei etnicului. De la «simburile de ghindă», metaforă goetheană, întrezărit în vechile întocmeli ale lumii, va elabora mitul dacic (**Memento mori**) și mai departe liniile directoare ale unei filozofii a culturii autohtone, ilustrată în articolele politice ori în poezii justițiare ca **Scrisoarea III și Doina**.

Poetul inventează o ideologie mitică, nu numai simboluri și fantome. Iubitor de contraste el pune în opozиie **moartea și răul**, idealizind-o pe prima sau găsindu-i echivalente s-o umanizeze: **moartea-somn, moartea-vis**, acestea avindu-și

EMINESCIANA

rădăcini în folclorul mitologic românesc ori în tradiția altor popoare de mare cultură. Ele apar ca ficțiuni thanatice independente sau ca fragmente risipite în diverse compartimente ale creației poetice eminesciene. Sintetizate însă, se întruchipează într-un mit grandios avind ca protagonist **îngerul morții** sau **moartea cu chip serafic**. Moartea cu chip de inger era de asemenea un motiv mitic foarte răspândit în romantica germană a secolului trecut, fiind preluat direct din mitologia greacă, sub forma metaforei «facela întoarsă». Maiorescu o utilizează pentru explicarea fenomenului creației, pururea viu și neîncheiat. Într-adevăr, grecii aveau alt mod de a-și reprezenta moartea, și asemenea lor a poetizat-o și Eminescu, fără să rămână la o simplă imitație. Antichitatea nu echivală răul cu moartea, cum a făcut-o creștinismul, iar binele cu Dumnezeu. Pentru cei vechi principiile morale nu-și găseau suport ferm și unic în religie. Binele și răul se bucurau de oarecare autonomie față de religie, și numai poetii alegoriști, în permanent conflict cu filozofii și exegetai își permiteau, în fanteziile lor, corespondențe mitologice. Zeus era și rău și bun, ca și Prozerpina, de aceea grecii au dezvoltat mai curind o geografie a lui Hades, a Intunericului, decit o tipologie infernală. Nici moartea ca personaj mitic nu cumula în exclusivitate principii negative, fiind lipsită totodată de atribute sataniene. Ea apărea ca un adolescent frumos, purtind în mînă o faclă întoarsă: grecii citeau simbolul faclei, cu arderea ei nefirească, apusă, și nu chipul, senin asemenea oricărei zeități. Creștinismul nu acceptă astfel de ambiguități.

Memento mori este o elaborare strict onirică. Visul ii re-

levă poetului o lume miraculoasă dar apusă, stăpinită de îngerul morții. Împărația acestuia apare plină de strălucire și de încintare, opusă hadesului anticilor ori infernului creștin. Firește, montajul imagistic al acestei geografii mitice este cu totul original: «Mergi, tu, luntre a vieții mele, pe-a visării lucii valuri, / Pînă unde-n ape sfinte se ridică mîndre maluri, / Cu dumbrăvi de laur verde și cu lunci de chiparos, / Unde-n ramurile negre o cintare-n veci suspină, / Unde sfintii se preîmplă în lungi haine de lumină, / Unde-i moartea cu-aripi negre și cu chipul ei frumos». Sau un alt pasaj asemănător cu descrierile luxuriante din **Miradoniz**: «Peste podul cel ușure, zina Dochia frumoasă / Trece impletindu-și părul cel de auree mătasă, / Albă-i ca zăpadă noaptea, corpu-i nalt e mlădiet, / Aurul pletelor strecoară prin minuțele-i de ceară / Și prin haine argintoase străbat membrele-i usoare, / Abia podul îl atinge mici picioarele-i de-omăt. // Trece rîul și usoară nalte scări de stinci ea suie: / La ivirea-i zi se face în spelunci de cetăuie, / Ca o zi ea intră mîndră în palatul ei de stinci; / Luna e plină de raze — sub căldura-i — argintoase, / Orice stea e-o piatră scumpă — iară florile focoase, / Giuvaeruri umezite cu luminiile adînci». Și Luceafărul o îmbie pe Fata de împărat tot într-un decor de natură thanatică, de unde rezultă că poetul pune în circulație aceleași categorii de imagini în diverse aspecte ale creației, dacă nu cumva tocmai thanatismul constituie nota caracteristică a peisajelor eminesciene: «Colo-n palate de mărgean / Te-o i duce veacuri multe, / Și toată lumea din ocean / De tine o să-asculte». În **Mureșanu** moartea reapare sub chip de inger

și copilă («personajul» Chipul). Ea se arată înduioșată de soarta tragică a geniilor și-i transportă cu o barcă misterioasă, trasă de lebede, către «insula fericitilor». Este iarăși o imagine inedită față de cea a bârcagiului Caron, răutăios și intunecat, mesager al hadesului. Cind î se arată lui Mureșanu, iar acesta se întreabă dacă în față lui se află o muză ori îngerul de pază, ea îl invăluie într-o glăsuire ce presupune avea efecte amniotice, asemenea apelor primordiale: «Nu cerceta zădarnic, nefericite... Taină / E frumusețea vieți-mi și-a sufletului haină. / În taină e amoru-ți... și-n veșnic intuneric / Va rămine ființa-mi pentru-al tău ochi himeric. / Urmează-mă în luntre ce dusă e de lebezi / Pe undele oceanici, ce furtunoase, repezi / Ne-or duce-n depărtare... N-a-uzi un jalnic tipet? / Răsună lung din noaptea străvechiului Egipet».

Dar încă din epoca vieneză, în **Mortua est** asemănă împărația morții cu mixturi de peisaje celesto-acvatice: «Dar poate acolo să fie castele...» Ele însoțesc totdeauna personajele suprafirești sau devenite nefință, ca îngerul morții, prototipuri ale fetei iubite, adică ingeri ca Miradoniz, Madona (în **Venere și Madonă**: «Căci femeia-i prototipul ingerilor din senin») ori eroine idealizate din insula fericitilor asemenea Dochiei. Revenind aproape obsedant cu aceleasi monturi și familii de simboluri, peisajele eminesciene mitico-thanatice devin aproape șabloane. Irealismul lor apare cu totul firesc, datorită circulației, poetul mixind în felul următor: «Mari cireși cu boabe negre, cu frunza lor verde, / Crengile-ndoai de greul dulcilor boabe, / Meri cu merele roșii ca față cea dulce — Au-

rorei...» Cireșe negre și mere roșii pot coexista numai în peisajele mitice din **Dacă treci rîul Selenet**.

Moartea ca inger și copil a prilejuit o nouă prelucrare în cadrul acestei ficțiuni thanatice, în spiritul complexului tematic Moarte-Eros. Cea mai mare parte a poeziei erotice eminesciene dezvoltă această bi-unitate imagistică. Poetul inventează simboluri care își dovedesc înrudirea semantică: somn-moarte-vis-eros și fată-inger-demon-moarte. Acești termeni circulă deopotrivă și în lirica erotică și în cea thanatică. Le-am numit «simboluri» pentru că, în funcție de context, se comportă, intr-adevăr aşa. **Înger** poate să însemne **copilă** sau **moarte** și invers. Eminescu a intuit perfect topica freudiană Eros-Thanatos, de altfel un arhetip cu largă răspindire, pe care i l-a putut dezvălui cu prisosință bogata sa lectură de texte mitice. Printre ingerii de pe Scara lui Iacob, chiar la picioarele Fecioarei, sta iubita transfigurată de lumina mistică a paradisului: «La picioarele Mariei / Geniunchiat pe-un nor de-argint, / Alb ca lebăda pustiei, / Blind ca glasul poeziei, / Sta un inger cugetind; / Și-a luat arpa-i de aur / Și trecind mină pe ea / A-nceput a răsună / Raiul... luncile de laur / De-un blind **Ave Maria**». Intruziunea iubitei nu alterează imaginea celestă, plină de lumină și de slavă, aşa cum apare și în scrierea patriotică. Eminescu a realizat aici o replică la chipul paradișiac al Beatricei lui Dante, cuprinsă și ea de eclerajul mistic. Dacă poetul român a dovedit pînă acum o bună orientare în diferite mitologii păgine, nu-i scapă nici literatura creștină, astfel că unele poetizări din **Dumnezeu și om, Înviere, Rugăciune, Răsal asupra mea** etc. elaborate cu de-

EMINESCIANA

plină pioșenie sint convingătoare. În perioada șederii la Mănăstirea Neamț era văzut adesea la slujbe printre frații călugări. Probabil și cinta, cu vocea lui baritonala, impresionantă ca și poezia. Se știe că-i plăcea **Lumină liniă**, una dintre capodoperele muzicii de cult și chiar a scris o poezie în care este evocată această fascinantă litanie. Este adevărat că la dinsul predomină ateismul, ca unul ce s-a format la școala antropologismului religios a lui Feuerbach, fiind pe lingă aceasta și adorator al titanilor. Iubind contrastele însă, nu a exclus totdeauna cerul creștin din peisajele sale fantastice și nici amintirea faptelor dumnezeiști, descifrate din pilde și icoane.

Poetizările de chipuri ingești sunt tot atîtea încercări de depoziitate a lui Thanatos de caracterul lui real, angoasant și terific. Poetul inventează substitute nu ca subterfugii, ci din dorința de a-și face cunoscută sieși această experiență ultimă și fundamentală: moartea. Formele simbolice au menirea să ne oblige la o gîndire lucidă, la înțelegerea că moartea este o realitate concretă și iminentă. Moartea este experimentată în plan imaginar și modelată după chipul și asemănarea eului, devenit conștient de propria sa putere de rezistență morală. Păstorul mioritic o întîmpină «împăcat și tare», prin urmare a găsit și el un reazim în propria-i fizică. El se arată preocupat de moartea fizică întrucît a devenit imediată, cealaltă, spirituală, perpetuindu-se de la sine, datorită credinței tradiționale în postexistență. Sufletul său se integrează în totalitate, deci nu-i este cunoscută moartea spirituală, pentru că această problemă se reglementează de la sine la nivelul cosmic-

tății. Moartea fizică însă îl angoasează în mod sigur, dat fiind că ființa divizându-se prin extincție, în existență fizică și existență spirituală, eul nu mai poate să le asigure unitatea firească. De aceea existența spirituală și infinită își împlinesc destul prin integrare, cealaltă, finită și trupească, poate căpăta chipul strigoilui. Trupul continuă să ducă o viață independentă față de duhul său, adică față de spirit, cind normal este ca primul să dispară cu desăvîrșire in humus.

Aceasta este **moartea angoasă**. Ea își are geneza în folclor și a găsit o mare dezvoltare în romantism, supraviețuind pînă în timpurile moderne. Hoffmann și Dostoievski o ilustrează cu strălucire. Este vorba de o serie de opere reputate, pe tema dublului, cărora Otto Rank, cunoscutul adept al lui Freud, le-a consacrat o amplă cercetare psihanalitică (**Dubbul**) și alta în care este urmărită aventura erotică și thanaticeă a lui Don Juan (În varianța franceză ambele publicate sub titlul **Don Juan. Une étude sur le double**. Paris, «Denoël et Steele», 1932, 269 p.). Păcat că autorul german n-a avut la dispoziție și unele dintre scrierile lui Mihai Eminescu. Poezia **Vis**, de pildă, este o perfectă ilustrare a dublului, confirmînd întru totul ipotezele lui Otto Rank susținute în legătură cu alți autori. Poetul se vede cum în somn traversează un peisaj selenar, cu o luntre pentru a ajunge, firește, pe o insulă. Apoi pătrunde într-o biserică unde-l întîmpină chipuri misterioase de sfinti zugrăviți pe iconostas, și o muzică funerară infioară aerul de sub bolta intunecoasă și rece: «Prin tristul zgomot se arată, / Încet, sub vîl, un chip, ca-n somn, / Cu o făclie în mina-i slabă — / În albă mantie de domn. // Si ochii mei în cap în-

EMINESCIANA

gheață / Si spaima-mi seacă glasul meu. / Eu ii rup vălul de pe față... / Tresar-incremenesc — sunt eu». Mai interesantă însă este **Povestea faraonului Tlă**, acel pasaj în care Don se duelează cu dublul său după ce-l înfruntase în oglindă. Aici este prezentă întreaga recuzită a dublului: aventura galantă, substituirea de personaje (Don cu dublul său din oglindă), oglinda, duelul, moartea pe rînd și fatală a amindurora. Atât în **Vis** cît și în naratiune starea angoasă este provocată de îngrijorarea eroului de a nu fi substituit de dublul său în timpul somnului. În felul acesta, dublul, existență finită, totdeauna gelos pe celălalt, își poate asigura nemurirea. Don adoarme înainte de duel, prin urmare, cine a ucis și pe cine? Mihai Eminescu a cumulat aici două teme thanatice, metempsicoza și rivalitatea dintre dublu și celălalt, ambele tratind aceeași idee a nemuririi.

Și totuși **moartea experimentală** încheie la Eminescu ciclul ficțiunilor thanatice, mai precis prin **Oda** (în metru antic). De ce tocmai oda? Pentru că mai înainte scrisese un blesistem sub formă de rugăciune și care este **Rugăciunea unui dac**. Oda, rugăciunea și blestemul sănătării substituibile în psihologia angoasei, și de aceea ambele poezii trebuie luate împreună. Două aspecte să reținem în legătură cu **Rugăciunea unui dac**. Mai întîi faptul că angoasa nu are o cauză explicită ca în alte creații: eros, revolta esuată, obsesia răului etc. Kierkegaard ar spune că angoasa a devenit la Eminescu, prin **Rugăciunea unui dac**, o stare de spirit. Cine declară că nu cunoaște angoasa, nu înseamnă însă că nu o are; el o recunoaște numai cînd moartea î se relevă ca imediată, dar

atunci îl îngrijorează doar pierderea existenței fizice, finite, trupești. Eminescu și-a tradus-o în conștiință, prin urmare, la dinsul, cum am mai văzut, angoasa s-a declarat permanentă, ca maladie a eului, fiind obsedat de pierderea existenței spirituale și eterne. În al doilea rînd, autoflagelarea care începe cu versul «Să blestem pe-oricine — de mine-o avea milă», exprimă teama de a nu putea muri trupește, de a nu putea fi despicate existența fizică, finită, de cea eternă. Și Kierkegaard vorbește despre dorința de distrugere în finitudine, aşa cum Otto Rank, adăugăm noi, observă rivalitatea de moarte dintre dublu și celestial. Fiecare aspect al autoflagelării care urmează versului citat, pînă la «Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțumesc», vizează dispariția «fără de urmă» în noaptea uitării. Poetul trece de la rugăciune la blestemul titanian intrucît dezvăluindu-și adversitatea față de stăpinul ceresc speră mai curind în indeplinirea dorinței. Este și aceasta o intenție de «deslegare» de «greul negrei veșniciei» din *Luceafărul*.

Însă «stingerea fără de urmă» nu se realizează niciodată în cazul dublei structuri a eului și ca sinteză a ființei. Angoasa este o suferință a eului. Cine realizează că existența concretă este finită, a reușit să experimenteze, în imaginar, această moarte, asemenea păstorului mioritic. Dar el continuă să fie angoasat de cealaltă existență, infinită, pe care se pregătește să-o transforme în moarte continuă: «În această ultimă accepțiune, disperarea este deci o maladie mortală, acest supliciu contradictoriu, această boală a eului: a mări la nesfîrșit, a muri fără a muri totuși, a muri moarte. Căci moartea vrea să în-

semne că totul este terminat, dar a muri moartea înseamnă a-ți trăi moartea; a o trăi o singură clipă este a o trăi sără incetare» (Søren Kierkegaard, *Traité du désespoir*, Paris, Gallimard, 1931, p. 71). Ultimul vers din *Rugăciunea unui dac* rămîne deocamdată ambiguu: ori este concordant cu teza lui Kierkegaard, ori eul poetului, în revolta lui titaniană, prefigurată și de elementele de blesitem, vizează nu numai propria-i extincție, ci și pe a totalității cosmice: «Și-n stingerea eternă...». În acest caz considerațiile filozofului danez, construite pe temeuri psihologice și metafizice, își află o replică directă în gîndirea cosmonomică eminesciană.

Mai fructificabilă ni se pare aplicarea conceptului de angoasă ca suferință a eului în legătură cu *Odă* (în metru antic). Aici suferința apare pură, fiind transformată în subiect fără nici un echivoc: «Suferință tu...». Teoria lui Kierkegaard se confirmă din primul vers: «Nu credeam să-nvăț a muri vreodată». Motivul angoasei îl cunoaștem, este moartea, dar o moarte «invățată», adică trăită și transformată într-o anume suferință, mai precis, «du-reros de dulce». Iată un oxymoron, destinat să definească aspectul modern, existențial, cum n-a bănuit-o nici autorul *Tratatului disperării*, al maladii eului. Căci nimic nu ni se pare mai convingător în creația eminesciană și nu numai, decât acest vers rostit ex abrupto, mărturisind o experiență tragică, învălită în adincurile de nepătruns ale ființei și devenită în cele din urmă simplă și firească. Acel «Nu credeam...» exprimă dimensiunea conflictului interior și starea inițială de angoasă. Dovada că moartea a fost transformată în experiență vie, adică i s-a dat

o formă voită, o constituie ultimul vers: «Ca să pot muri liniștit...». Ambele își corespund semantic asemenea tonului major din terțină cu varianta sa din quintă, asigurind poeziei perfectă unitate și rotunjime. Dar pentru că tonul din quintă nu poate fi identic celui din terță, ci apare ca variantă, nici valorile din primul vers nu se repetă în ultimul. Starea de angoasă, temperată vag încă de la început, se transformă ulterior într-o stare de liniște, intr-o împăcare sisifică. Kierkegaard vorbea despre o angoasă continuă, datorită dialecticii resurrecționale a eului. Eminescu transformă nu numai moartea în experiență trăită, dar și starea de angoasă, împlinindu-și în ficțiune idealul thanatic: «Ca să pot muri liniștit...» Este aceeași senină pace din **Mai am un singur dor**.

Ca eul să ajungă la această stare de împăcare a trebuit să-și inscrie mai multe puncte conflictuale. În versurile doi și trei din prima terțină eul își proiectază propria-i imagine sensibilă pe care și-ar fi dorit-o nealterată în eternitate: «Pururi tînăr infășurat în mantă-mi, / Ochii mei nălțam visători la steaua / Singurătății». Este o infățișare statuară invitată din sublimitatea romantică și amintind de Luceafărul însuși, care asemenea își aruncase o mantie pe umeri, ca un însemnal nemuririi. A doua terțină are mai multă greutate în înțelegerea conflictului dintre starea de angoasă și cea de înseinare. În primul rînd că introduce oximoronul din versul al doilea. Apoi, versul, cu emi-stihul său: «Pină-n fund băui voluptatea morții / Ne-ndurătoare», reia ideea oximoronică («voluptatea morții»), reactualizând și angoasa ca maladie a eului. A treia terțină trebuie luată împreună cu următoarea.

EMINESCIANA

Evocarea lui Nessus și a lui Hercule este destinată să arate, prin comparație, grandoarea în suferință a eului. Se spune despre un personaj tragic și sublim că este mareț în suferință. Dar comparațiile ar fi rămas simple referințe mitologice dacă n-ar fi reformate în terțina a patra, corespondentă. Eroii antici invocați sunt supuși supliciilor pentru fapte concrete, bine cunoscute. În schimb, la poetul român: «De-al meu propriu vis, mistuit mă vaet / Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări...». Iată că visul este la fel de intensiv și necurmat în suferință ca și jăraticul legendarului Nessus. Dar cine oare a mai avut ideea colossală să transforme visul într-un adevărat rug al eului? Greu de crezut că a făcut-o vreun romantic. Totdeauna angoasa eului a avut o cauză mortală concretă, dar să fie pușă pe seama visului înseamnă să ne mișcăm în marginile absurdului. Nu mai este vorba deci despre pierderea existenței finite, ca în **Rugăciunea unui dac**, ci de imponderabilele asemenea suferinței pure. Ce păcat că regretatul C. Noica nu s-a oprit și asupra poeziei **Odă** (în metru antic). Cu siguranță că ar fi scos în evidență, cu înțelegerea necesară, prefigurările surprinzătoare de moderne ale gîndirii poetico-filosofice eminesciene, cum a făcut-o atât de convingător în micul eseu: **Marginalii la un vers** (versul fiind: «Ca o spaimă împietrită, ca un vis incremenit»), din volumul **Eminescu sau gînduri despre omul deplin al culturii românești**. Citim în acel eseu: «Existentialismul întreg se lasă regindit, într-un sens, prin formularea unei jumătăți din versul lui Eminescu». Iar în alt sens mai poate fi regindit, cel puțin prin analizata **Odă** a poetului.

Mihai DRĂGAN
Prof.dr., Iași

FLOARE ALBASTRĂ

1. Evoluția poeziei eminesciene de la debut și prima tineretă (așa numita etapă a «Familiei») și pînă la afirmarea hotărîtă în paginile revistei «Convorbiri literare», unde debutează, în 1870, cu *Venere și Madonă*, și după aceea, coincide cu un proces organic de continuă și incordată desubiectivizare a liricii sale, de intrupare a sentimentului în forme poetice noi (în comparație cu acele din perioada pașoptistă) care cresc natural una din alta și se amplifică arborescent într-o structură romantică și modernă totodată.

S-a întipat ca Eminescu să ajungă deodată, în chip predestinat parcă, la conștiința puterii sale creațoare prin două motive ce vor traversa, ca un fulger orbitor, întreaga lui poezie: *iubirea și moartea*. Prin femeie, imaginată ca un arhetip al inocenței și al pasiunii paradiziace, dar și ca un imbold cu puteri miraculoase spre creație, romanticul ajunge la conștiința de sine, a locului pe care îl ocupă în univers și, totodată, prin aspirațiile lui suprafirești, la o insingurare dramatică în propriul vis erotic. Moartea iubitei, venită ca o lovitură implacabilă a destinului, răscolește eul intim eminescian pînă la o incordare teribilă și aceasta amplifică, desigur, nefericirea în plan uman, dar deschide și marea fereastră a mintuirii spiritului prin instalarea lui în spațiile imaginarii poetic.

Imaginea obsedantă a morții iubitei duce la mitizarea ei în

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

fantasia poetică (drama *Mira* și, în continuarea ei, poezia *Mortua est!*) și, în cele din urmă, la vindecarea de singurătatea omenească și de vremelnicie prin creație. Lumea lirică eminesciană este, de la începuturile ei, una tragică înlăuntrul căreia poetul romantic ancorează cu conștiință deplină că este un insingurat cosmic, dar care, uitind de sine, cheamă lumea cu lira sa magică la o nouă intemeiere a ființei umane și la salvarea ei, prin spirit și participare la spirit, de la acțiunea măcinătoare a timpului profan.

2. Lirica pașoptistă, cu puține excepții, era o lirică a inimii, violent sentimentală, pînă a se situa la periferia romanticismului. Eminescu o devansează chiar în perioada de tinerețe cind pare a-i urma structurile, inutilizînd-o, de fapt, în ceea ce ea nu mai corespunde adevărătei și profundei conștiințe romantice, destul de rezervate față de limbajul inimii.

În procesul creator, Eminescu parcurge, de regulă, într-un proces devenit cu vremea de o rigoare neobișnuită, un drum ce cuprinde, într-o primă fază (corespunzătoare celor dintii tipare sau virste ale unui text), o rotire frenetică în sfera sentimentelor umane interpretate lîric în accepția lor psihologică, după care urmează, la lumina contemplației, o desprindere treptată, prin prefaceri și metamorfoze succesive, de simțirea nemijlocită, de freămătușul contagios al senzației și al pasiunii, al emoției sufletești, întotdeauna importante ca element originar al poeziei sale.

Scăpat din strînsoarea acestui spațiu intim, convertindu-l, prin folosirea cuvintului cu alte conotații, într-o formă nouă, spre a crea o altă ordine ală-

turi de aceea a realului, sentimentul ajunge să aibă o tensiune proprie, o viață poetică independentă. Purificat de accidentele vieții omenești, de efermerul cotidian, sentimentul se transformă într-o stare lirică, trece sublimat în spațiul imaginari, în lumea imperială a fantaziei, devenind un vis poetic, o posibilitate de integrare în ordinea misterioasă a universului.

Afectivitatea, mișcările psihice nu mai formează poezia însăși, ci doar materie pentru ea. Drepturile absolute sunt, la Eminescu, ale eului poetic, și nu ale aceluia intim. Puterea poetului de a merge la desubiectivizarea liricii, prin găsirea unui alt raport între ini-mă și actul imaginației, căruia i se asociază, ca un element decisiv, conștiința reflexivă, este nu numai sesizabilă, dar adeseori excepțională, chiar în perioada de tinerețe. Prin aceasta creatorul se impotrivează deodată modului liric tradițional (o comparație elocventă s-ar putea face între poezia **Mortua est!** și **O fată tânără pe patul morții** a lui Bolintineanu), în sensul că orientează resursele limbii spre o destinație cu totul nouă.

3. Eminescu are, deopotrivă, un instinct extraordinar al vieții, cu toată mișcarea frenetică a simțurilor, și al existenței spirituale profunde în trăirea căreia se poate elibera din cătușa senzațiilor ca să păsească purificat în spațiile celeste. O poezie ca **Floare albastră**, publicată în «Con vorbiri literare» (1873), reprezintă, în chip plenar, fuziunea planului gîndirii poetice, ca expresie a absolutului cunoașterii și compensației în transcendent, cu acela al vieții cu promisiunea deliciilor ei, alături de ființa iubită, în spațiul originar și etern al pădurii.

EMINESCU

Este, în fond, aici o sinteză hotăritoare a lirismului metafizic, misterios proiectat pe crestele înalte ale transcendentului, cu acela inefabil, al sentimentului vital, izvorit din zonele profunde ale ființei, purificat, în consecință, de zgura senzorialului efemer. Aceasta reprezintă prima doavadă că poezia nu mai este realitate psihologică, ci un univers imaginat de la o mare altitudine, de unde creatorul poate comunica fără nici un fel de greutate cu spiritul ce visează la veșnicie.

Aflat încă în spațiul de neliniște metafizică provocat de moartea iubitei (**Mortua est!**), poetul încearcă să se regăsească înăuntru ființei sale în care proiectează, de fapt, ca elemente ocrotitoare, imagini ale eternității: «stele», «norii», «ceruri nalte». «Gîndirea», tot una aici cu **imaginea**, adună, într-un plan ascensional, «flurile în soare», «piramidele-nvechite» ce «urcă-n cer vîrful lor mare», sugerind puterea demurgică a poetului de a depăși, prin fantazie, limitele și de a participa vizionar la viața cosmică.

Eul se dilată într-o mișcare solemnă spre infinit, dar în același timp adâncul ființei poetului este tulburat pentru că în imagine se «grămadesc» «cîmpile astre / și intunecata mare», simboluri ale civilizațiilor surpăte totuși, cu toată măreția lor, sub valurile necruțătoare ale timpului. Dușmanul ființei este «intunericul» cu toate capcanele lui imprevizibile. Viața lăuntrică e populată de visele gîndirii și ale eternității, dar o poartă este mereu deschisă spre suferință și în cele din urmă spre moarte.

Imaginea creată în monologul ei de către femeia iubită este total opusă locuirii poetului numai înăuntru ființei sa-

le. În locul visării dar și al gîndirii reci, descurajante în perspectiva viitorului, esențială este viața cu dogoarea și deliciile ei ce țin de simțire, deoarece numai ea alungă priveliștile intunecate și gîndul morții. Viața nu poate fi compensată numai cu plăcerile gîndirii (=imaginea), ci și cu trăirea plenară a sentimentului în mijlocul naturii originare.

Perspectiva iubirii în «**codrul cu verdeață**», acompaniată de murmurul «**izvoarelor**» (simbol al vieții) ce «**pînă în vale**», nu este numai o chemare la trăirea voluptății, promisă în chipul cel mai natural de femeie, ci și un mod de participare, prin chiar intensitatea ei de o clipă, la permanență în spațiul naturii eterne vegheată de lumina melancolică a lunii în «**noaptea cea de vară**». Este în această chemare exuberantă la viață care, din pudoare, nu este rostită de poet (reversul, venit ca un corolar, în aceeași viziune prospectivă, îl găsim, în 1876, în poezia **Dorința**), dorul nemărturisit de a ieși din unica stare de contemplare a eternității și a legilor morții spre a se întoarce la izvoarele vieții, la unitatea originară pierdută, atunci cînd gîndirea se îngemăna armonios cu sentimentul, omul trăind într-o umără și libertate totală a spiritului.

În definitiv, se sugerează, în această poezie, (socotită prea adeseori «misterioasă» și greu de descifrat), suferința resimțită de poetul romantic obsedat să ajungă prin gîndire (=imaginea) la certitudinea metafizică a eternității. Numai că el este cuprins și de neliniștea că eul, neimplicat în trăirea vieții ca totalitate, n-ar putea atinge arcul descris de bătaia gîndului cîtezător.

Este drent să spunem că **floarea albastră** nu-i doar numai un mit al iubirii pierdute, ci și

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

un simbol al femeii ca promisiune a fericirii viitoare, proiectată în veșnicia naturii. Cînd poetul ascultă chemările făpturii iubite el ascultă, de fapt, detașat în reveria lui, vocea unei realități mai profunde decît acea pe care o poate cuprinde visul său de o clipă. Este realitatea vieții originare, assimilată unui ținut paradisiac al cărui simbol îl reprezintă floarea albastră, semn magic pentru a sugera infinitul.

Drama ascunsă este aceea că poetul nu se poate identifica total cu trăirile iubitei exuberante, iar ea nu-i în stare să înțeleagă taina poetului, bătăile metafizice ale inimii sale care sunt totuna cu dorința de creație și cunoaștere demurgică într-un mare elan contemplativ. De aici fericirea parțială, potențată de melancolie, iubirea ce trebuia să moară («**Și te-ai dus, dulce minune, / S-a murit iubirea noastră**») ca spiritul să se trezească din beatitudinea (amăgitoare) a erosului și să revină lucid în realitatea crudă a vieții și deznădejdi. Cu toată fericirea pe care î-au dat-o (sau ar putea să i-o mai dea) poetului gingăsiile dragostei în mijlocul naturii, viața e totuși tristă («**Totuși este trist în lume**»), de unde perspectiva meditației cu inflexiuni tragicе. Aceasta ar fi una din explicațiile posibile ale versului enigmatic în jurul căruia critica a glosat atât de mult, mergind chiar pînă la supozitia că ar fi o greșală de tipar, forma adevărată fiind «**Totul este trist în lume**», ceea ce ar fi însemnat o inadmisibilă explicație dată de Eminescu.

Conștiința nu s-a putut uni într-un tot indestructibil cu sentimentul, deși o clipă s-a lăsat toropită de focul simfiriei erotice. Tînguirea romantică este înlocuită cu afirmarea într-o perspectivă cosmică a con-

științei visătoare, contemplative, în sensul că, simbolic, ea sprijină chiar imensitatea cerului: «**Ca un stlp eu stam în lună!**»

Neputind realiza, prin iubire, intoarcerea definitivă în marele Tot, în absolut, eul rămine scindat între gîndire (imaginea) și simțire. Momentul despărțirii, sub clar de lună, centru misterios al visului, de «nebuna» și «dulcea» floare albastră naște ambiguitatea. Aștrul nocturn este, după părerea lui Mircea Eliade, un «**simbol al morții și al refnvierii, al obscurității și al luminii, al făgăduiellii și al tenebrelor**». La Eminescu, atât iubirea cu ritualul și euforiile ei («Cind prin crengi s-a fi ivit / Luna-n noaptea cea de vară, / Mi-i ținea de subsură, / Te-oi ținea de după git»), cât și despărțirea și dezamăgiriile care îi urmează se desfășoară sub semnul luminii de lună. Aceasta nu semnifică numai durata, devenirea (luna este «**măsura timpului**», spune Gilbert Durand), dar în primul rînd un anotimp al comuniunii sufletești, al reveriei (transfiguratoare a realului), al contemplației creațoare, al poeziei. Iubirea și despărțirea de făptura nebunatică a iubitei este tot una cu lumina lunii; lumina este un principiu al vieții dar și un simbol al morții, realități originare ale poeziei eminesciene, proiectate într-o viziune simplă și profundă în Floare albastră.

4. Despre motivul florii albastre, ca reminiscență la poetul nostru, din romanul lui Novalis **Heinrich von Ofterdingen**, s-a vorbit adesea, ca în ultima vreme să se pună mai mult preț pe deosebiri (Cf. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Viorica Nișcov). Al. Philippide afirma însă, în chip categoric, într-un articol publicat în anul 1975, că «**presupunerea** că între floarea albastră din visul ero-

ului novalisian și poezia eminesciană «ar fi o legătură de fond nu se întemeiază pe nimic».

Gîndindu-ne la faptul că româncii au fost stăpiniți de «sentimentul infinitului», caracteristic, după Victor Hugo, omului modern cu aspirațiile lui titaniene, mult mai potrivit ar fi să vedem în **floare albastră** dorul eminescian de absolut, posibil în visul poetic, imposibil în realitate, o tensiune maximă a spiritului în vedere totalizării, la nivel cosmic, a eternului cu efemerul. Tocmai acest dialog, observase într-un studiu profund Vladimir Streinu, formează în **Floare albastră** un «nucleu de virtualități» pe care îl va actualiza la alte dimensiuni opera viitoare a poetului, în primul rînd **Luceafărul**, capodopera creației sale.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Poate mai mult decît oriunde astăzi, pe teritoriul limbii române, mitul eminescian lucrează mai adinc și mai tulburător în Basarabia tuturor pătimirilor și a dorului nestins, aproape tragic. Există o dimensiune eminesciană în această literatură a românității profunde și ireductibile, în această lume de cuvinte, de amintiri și de imagini ce ne poate legitima și chiar ne legitimează ca popor. Eminescu rămîne nu doar o componentă sufletească, nu doar un sentiment, el este doctrina ce ne unește pe deasupra vremurilor și a geografiei.

Artur SILVESTRI

SĂRMANUL DIONIS

La vîrsta de douăzeci de ani, Mihai Eminescu, datorită talentului său artistic și faptului că era «un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturii europene de astăzi», scrisese deja, în afară de poezie, și romanul *Geniu pustiu și narățiunea Umbra mea*. Următoarea creație în proză este *Sărmanul Dionis*, cîtă, după mărturiile lui Iacob Negruzzì, la o ședință a Junimii de la 1 septembrie 1872; nuvela este publicată în «Convorbiri Literare» în decembrie 1872 și ianuarie 1873.

Cele trei opere aparțin aceleiași perioade de creație și acest lucru nu e întimplător, deoarece ele sunt legate prin fire profunde, nutrindu-se din lecturile eminesciene de atunci și mai ales din cunoașterea filozofiei clasice germane, spre care îl îndrepta ceva mai adinc decât setea de a ști: propria lui rezonanță sufletească.

De altfel, orice mare poet nu scrie decât pornind de la un unic Poem, spune Martin Heidegger. Acest Poem al poetului rămîne neexprimat, dar el se ramifică latent în întreaga operă: «Nici una dintre creațiile poetice luate separat și nici ansamblul lor nu spune tot. Cu toate acestea, fiecare creație poetică în parte vorbește pornind de la întregul acelui unic Poem și îl rostește pe acesta de fiecare dată»². Așadar fiecare text, în proză sau în versuri, e definiitorul pentru înțelegerea filozofică, metafizică, afectivă, românească a poetului (deoarece, chiar atunci cînd scrie în

proză, Eminescu rămîne Poetul, acela care «trece peste nemărginirea timpului», indiferent de forma în care comunică și se comunică).

Faptele din *Sărmanul Dionis*, dezgolite de fiorul metafizic și de atmosfera onică plină de latențe, par simple în aparență: Dionis, acel ateu superstitios ce răsfoiește un bizantin «manuscript cu zodii», simte deodată puterea de a se întoarce în timp, intrupindu-se într-un călugăr din vremea lui Alexandru cel Bun, pe nume Dan. Maestrul lui este înțeleptul Ruben care, atunci cînd Dan va redeveni Dionis, se va transforma și el, analog, în vinzătorul de cărți rare, cabalistică, Riven (asemănarea fonica a numelor e grăitoare). Transgresind timpul — prin întoarcerea în acea vreme apusă — și spațiul — prin călătoria făcută în lună, Dionis-Dan, cu prototipul Zoroastru, e îndrăgostit de Maria (și acest nume se arată simbolic prin rezonanță biblică); ea rămîne același înger cu plete blonde, miini albe și chip serafic, indiferent de saluturile temporale.

Întreaga nuvelă este un univers onic: Dionis visează că ajunge în timpul lui Alexandru cel Bun și află taine cutremurătoare de la bătrînul Ruben, apoi se desprinde de umbra sa și zboară cu Maria în lună; acolo ei visează amindoi același vis, cu imaginea porții inchise și a ochiului de foc; redevenit Dionis, visează îar, desprins de lumea concretă, iar visul și realitatea se amestecă într-un mozaic de forme, desen complicate de linii întrelătiate.

Pentru romantic (și Dionis, asemenea lui Toma Nour din *Geniu pustiu*, este reprezentarea eroului romantic pur) visul constituia un nou tărîm al libertății și semnificațiilor superioare, unde imaginația îndî-

viduală se întilnește cu cea colectivă într-un joc plin de mistere și umbre. Dar visul e și o formă de cunoaștere, el stăpînește lumea cu fantasia și cu întregul curcubeu al posibilului. «Visul are o densitate existențială chiar mai mare decit a veghei», spune Roger Caillois³ — în universul lui fantastic romanticul își poate regăsi sinele.

Dincolo de desfășurarea epică, înveșmântată în «straiul de purpură și aur» al prozei poetice eminesciene, două sunt direcțiile unei posibile analize: conținutul conceptual care stă la baza nuvelei și simbolurile ei fundamentale, ținând și de un substrat mitic.

Exgeza s-a opri cu precădere asupra fondului conceptual; încercind să stabilească posibile interferențe prin fragmentarea textului și raportarea lui la diverse sisteme, idei filozofice, uneori s-a pierdut din vedere ansamblul, opera deplin incheiată în totală ei frumusețe.

Iată cum începe nuvela: «...și tot astfel, dacă închid un ochi văd mina mea mai mică decit cu amindoi. De aş avea trei ochi aş vedea-o și mai mare, și cu cît mai mulți ochi aş avea cu atita lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, **născut** cu mii de ochi în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrindu-și proporțiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum imi par azi. ...Și, într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui,oricit de mare și oricât de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea? Asemenea, în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricât de mare sau oricât de mică, numai o clipă suspendată?»⁴.

Punind punctele de suspensie ca prag de intrare spre text,

Eminescu sugerează sirul neîntrerupt al acestor cugetări în mintea lui Dionis — și, de fapt, într-un plan mai profund, ele nu aparțin unui om, unei forme trecătoare, ci unei conștiințe universale, gîndirii umane ca dat absolut.

În ceea ce privește izvorul filozofic, e o idee unanim acceptată că acesta e Immanuel Kant, cu **Critica rațiunii pure**. Argumentele sunt valabile în textul eminescian putind fi găsite, în amalgam, și teoria transcendentalității formelor intuiției și cea a timpului și spațiului ca elemente secunde ale conștiinței. Se gîndește Dionis: «...În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un simbure de ghindă, și infinitul asemene, ca reflectarea cerului instelat într-un bob de rouă»⁵.

Lumea este aşadar visul sufletului nostru (gîndul, formulat mai intii de Calderon de la Barca și preluat apoi de romântici germani, străbate întregul **Weltanschauung** eminescian); timpul și spațiul, trecutul și viitorul, nu sunt decit forme ale subiectivității, ele n-au existență obiectivă — ideea are o clară descendență kantiană.

Ajungind aici cu meditația, Dionis, răsfoind cartea magică, poate transgresă finitul ființei sale și se poate întoarce în timp sub înfățișarea călugărului Dan ori poate zbura în lună, experiență condiționată de eros. Omul de geniu (iar Dionis e tipicul erou romantic de condiție superioară) resimte tragic limitele propriului eu și natura lui îl determină să încearcă să depășești, ca reflex al dorinței de a trăi în etern și nemărginire, implinindu-se astfel. Dionis răsfoiește neîncetat filele manuscrisului spre a găsi modalitatea de a se elibera de forma lui trecătoare, de a se transpu-

ne în alta, căutind consistență ontologică prin conștiința acestui lung sir de oameni căre se află într-unul singur.

În acest sens vorbea Rosa Del Conte despre cele două tipuri de timp existente în concepția eminesciană: un timp «vital», cel al rotirii astrilor și al armoniei universale, și timpul «muritor» căruia îi sunt supuși oamenii, perisibili și sortiți trecerii nerodnice prin lume. De acest timp muritor, dezintegrator, vrea să se elibereze Dionis, ajungînd la certitudinea că «Nu există nici timp, nici spațiu — ele sunt numai în sufletul nostru».

Așadar înlăuntrul fiecărui muritor sălășluiesc cele două feluri de timp: «Dan văzu clar despărțirea ființei lui într-o parte eternă și una trecătoare». Pentru a se purifica (**catarsis**) de trecătorul lăuntric trebuie căutat acel mod de regenerare spirituală, de întinere a timpului «plin», destinal, de la începuturi (concepția e tipică pentru omul de tip sacră de care vorbea Mircea Eliade⁸.

În neconenitul drum oneric spre prototipul ființei, spre armonia ontologică existentă **în illo tempore**, Dionis capătă o altă identitate, a călugărului Dan, iar arhetipul lor e Zoroastru, primul posesor al cărții magice.

Ajungînd la teoria metempsihoziei, putem afirma, odată cu G. Călinescu, următoarea idee: e adevărat că Eminescu pleacă de la apriorismul kantian, putînd fi stabilită corespondență cu gîndirea unui Fichte, Schelling, Spinoza ori Leibnitz — dar el accede în final la concepția schopenhaueriană a «lumii ca voință și reprezentare».

În primul rînd întreaga navelă poate fi interpretată ca o meditație palingenetică — a amintirii momentelor trecute

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

ale unei existențe spirituale (căci lumea concretă, palpabilă, e iluzorie, iar cea interioară, a lui **animus și anima**, e singura «reală», adică sacră și adînc ontologică). Conceptul de metempsihoză apare des la Schopenhauer, numai că filozoful face distincția cerută de etimologie între metempsihoză și palingenezie. Provenind din grecescul **metempsychosis** — «deplasarea sufletului», metempsihoză înseamnă transmigrarea sufletului în alte corpuri, iar palingenezia, cu etimonul **palingenesis** — «renaștere» este risipirea și refacerea neîntreruptă a individului în virtutea principiului imuabil al spiritului care dăinuie, pasăre Phoenix renăscind din propria cenușă.

În monumentală lui exegeză **Opera lui Mihai Eminescu** G. Călinescu observă distincția schopenhaueriană ce poate fi regăsită și în textul eminescian: «De palingenezie vorbește în general Eminescu, pentru că sufletul determinat individual nu trece mai departe, ci doar caracterul lui inteligibil însoțit de un vag sentiment de identitate metafizică»⁹ — acel sentiment pe care îl trăiește faraonul supus incarnărilor succeseive din **Avatarii faraonului** Tlă.

Dar mai există încă un argument esențial pentru faptul că similitudinile conceptuale pot fi făcute mai ales cu gîndirea lui Arthur Schopenhauer: întrebarea pe care și-o pune Dionis-Dan aflat în raiul selenar împreună cu Maria.

După ce se eliberează de greutatea trupului și-și lasă pe pămînt umbra («Un nume ești... o umbră! Ce numești tu pulbere? Pulberea e ceea ce există intotdeauna... tu nu ești decit o formă prin care pulberea trece...»¹⁰, îndrăgostitii ajung într-un spațiu edenic. Imaginea haosului, a informalului îl chinuie pe Dionis: prin iubire și

prin creație el vrea să ordeneze pulsăriile descentrate ale materiei. Omul de tip religios, sacru transformă dezordinea în ordine prin repetarea cosmogoniei: Dionis făurește o lume de o frumusețe adamică, desăvîrșită.

Dincolo de frumusețe el vrea însă cunoaștere, vrea să vadă chipul lui Dumnezeu. Interogațiile lui sint tipic schopenhaueriene: «Oare nu cintă ei (ingeri, n. n.) ceea ce gîndesc eu? Oare nu se mișcă lumea cum voi eu», deoarece Dionis își dă seama că universul întreg e «voiță și reprezentarea» lui.

Întrebarea ivită în minte și care-i aduce căderea luciferică în lumea reală (acel tip de întrebare despre care Constantin Noica spunea că «reface lumea și o încarcă cu posibil»¹² este: «Oare nu sint eu insumi Dumne...?». Îndrăznind să pună întrebarea, să pătrundă ultima taină, cunoașterea absolută (trecind de «censura transcedentă» de care vorbea Lucian Blaga) Dionis este pedepsit, căzind în lumea profană, pierzind raiul, trezindu-se din visul extatic pe care nu și-l mai amintește.

Dar întrebarea lui este firească, deoarece creind lumea, raiul selenar, el este deja Dumnezeu, iar acest rai îl face de altfel după chipul și asemănarea visurilor lui: șiruri de munți scăldăți în lumina a doi sori și trei lune, palatul de stinci, valea cu fluviul scăldind insulele acoperite de dumbrave — imagine mandalică, arhetipală în fantezia eminesciană.

Raiul din lună e o lume dublă, oglindită: luna întreagă stă sub lumina celor trei lune și doi sori, stelele se răsfring în fluviu, iar tot edenul pare a fi o uriașă imagine care se privește pe sine, reflectat în fiecare parte a lui. Valurile sint

oglinzi lucii în care se răsfring stelele, sorii și lunele străjuiesc șirurile de munți, cireșii își scutură în troiene floarea cea bogată — toate elementele stau sub semnul unei continue creșteri. Pluralul «insule», destul de rar în proza eminesciană, are aceeași funcție de a-l depăși pe Unu, de a multiplica lucrurile lumii, într-o imagine «urieșească», dind măsura întregului surplus de substanță ontologică de care dispune creatorul.

Căutarea divinității, dincolo de poarta închisă și de semnul de foc, înseamnă căutarea de sine pentru că în concepția eminesciană singurul Dumnezeu este în om, în spiritul lui. Dumnezeu nu e în cer, nu e pe pămînt, e în inima noastră:

«Dar în noi este un cer care adinc samână ţie
Ca și tine al lui spațiu se intinde-n vecinicie

Și în marginile noastre el icoană este a ta — Sufletul»¹³.

Într-adevăr, divinitatea nu poate trăi decit în noi și, cum spunea Vintilă Horia într-o superbă metaforă, Dumnezeu nu se poate naște decit în exil. Trebuie să fii separat de oameni, în insula propriei tale ființe, desfăcut de iluzii și de imensul mecanism al minciunii cotidiene, spre a-ți regăsi sinele. Numai cei ce refac existența adamică, numai cei ce sint alungați din «paradis», precum Ovidiu pe țarmul Tomisului, ori pătrund în lumea tainică a visului, pot descoperi unicul spațiu esențial, acela al sufletului.

Concentrind în substanță ei «nemargini de gîndire» era firesc ca nuvela **Sărmanul Dionis** să fie relaționată la un nivel intertextual cu opere fundamentale ale filozofiei, avînd în vedere și volumul imens de cunoștințe asimilat de Eminescu încă de la douăzeci de ani.

Multe paraleisme sint viabile deoarece textul e bogat in sugestii si semnificații, in implicații filozofice; dar nu trebuie uitate acele adevărate vorbe ale lui Titu Maiorescu: «Acel cuprins ideal al culturii omenesti nu era la Eminescu un simplu material de erudiție străină, ci era primit si asimilat in chiar individualitatea lui intelectuală»¹⁴. Între toate operele valoroase ale artei universale se pot stabili corespondențe; putem spune că ideea zborului oniric o preluase Eminescu de la Dante ori de la Novalis, Chamisso, Hoffmann sau Shelley, putem asocia gîndurile eminesciene cu atîtea alte meditații filozofice — dar aceste izvoare, în măsura in care ele l-au influențat, au fost topite toate in arderea demiurgică a geniului lui poetic, transfigurate intr-o sinteză artistică proprie, inegalabilă.

Pe lîngă posibilele trimiteri la largul domeniu al cunoașterii spirituale, textul se dovedește încărcat de simboluri (s-a vorbit uneori și de ocultism, magie) dintre care două merită măcar amintite: cel al Cărții și cel al Insulei.

Eminescu trăiește, prin toate personajele prozei sale, o adevărată fascinație a cărții, pentru că prin ea poate accede în universul cunoașterii. Toma Nour și Dionis stau în camere cu tomuri innegrite de vreme, inconjurați de cărți ca de niște ziduri; Euthanasius din **Cezara** îi lasă lui Ieronim o scrisoare (iar pagină scrisă, text) în care se dizolvă întreg, în moarte euthanatică.

În **Sărmanul Dionis** cartea magică, astrologică, este cea care condiționează toate intimplările, ea conține tainele învăluite în semne magice, ea a apărținut intuii lui Zoroastru, apoi lui Dan și lui Dionis — ei sunt intruchipări, arhei ai

unei Ființe primordiale (în sens heideggerian), numai Cartea e aceeași. Oamenii, forme lumeniști se trec și se petrec, sint doar umbre; Cartea își păstrează neatinsă substanță, ca obiect care fascinează și ca semnificație — esență a înțelepciunii umane, monument mai durabil decit bronzul, cum spune versul horațian.

Cartea este cea care conține cheia simbolică a depășirii limitelor de timp și spațiu; ciind tot la a șaptea filă, o «limpezime dumnezeiască» se arată ochilor însetați de cunoaștere. Prin adincimile de știință cuprinse în carte, ființa eternă se poate elibera de forma pieritoare: «Apropindu-ți prin vrăjă ființa mea și dindu-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rînd, uitind cu desăvîrsire trecutul meu; iar tu vei deveni ca mine, etern, atotștiutor și, cu ajutorul cărții, atotputernic» (s. n.) Dionis intilnește, prin magia și forța cărții, acea «matrice» arhetipală, veșnică, atotștiutoare și atotputernică — atinge, deci, dumnezeirea (nu trebuie uitat faptul că **Biblia** înseamnă «carte»).

Un alt simbol fundamental este cel al insulei, invariantă mentală a întregii poezii și proze eminesciene. Modul în care imaginea insulei, avind multiple valențe mitice, apare în **Sărmanul Dionis**, îndreptățește afirmația că prozele eminesciene sint unite prin punți subterane, în arhitectura acelui Poem de care vorbea Heidegger. Mitul insulei, cu tradiții în literatura lumii, — mit al singurătății, al izolării, al refugiu, al excepției, al regăsirii de sine, — reinterpretat permanent din alt unghi, capătă aceleași semnificații în **Cezara**, **Genul pustiu** și **Sărmanul Dionis**: insula e spațiul edenic.

În **Cezara** scrisoarea bătrânlui sihastru cuprinde, fără în-

dioială, «cea mai desăvîrșită vizuire paradisiacă din literatură românească»¹⁶. Acest «rai pămîntesc e stăpinit de Euthanasius, un fel de zeu Pan al insulei, și alcătuiește un spațiu inchis, securizant, în care pătrunderea se face inițiatic. Ieronim, după renunțarea la călugărie, rânirea lui Castelmare și pasiunea agresivă a Cezarei, găsește raiul descris de Euthanasius într-o scrisoare, cu senzația adamică de participare la viața inceputului (la acel timp primordial care apare atât de viu în gîndirea eminesciană).

Grădina edenică e plină de un murmur necontenit; vegetalul și animalul fuzionează într-o **pax mythica** ce aparține virstei de aur, bucuriei solare de a fi a naturii, în proliferare gigantică. Individul se pierde în mișcarea totului: florile cresc în snopi, în iarbă înaltă și mirosoitoare n-a pătruns coasa niciodată, iar miile de albini, de fluturi, de bondari umplu aerul de «sărbători murmuritoare». Flora și fauna sint euforice în dorința lor de înmulțire universală a moleculelor. Stăpin pe acest univers grandios geologic al insulei, Ieronim își dorește pierderea în purul automatism al naturii, sete tipic eminesciană, regăsită și la Euthanasius (prin moarte) și la Cezara (prin instinctul erotic mecanic, nesublimat).

În *Geniu pustiu* insula apare într-o imagine paradisiacă văzută de Toma Nour într-una din lungile lui pierderi de realitate. Locul visat de Toma are toate atrabilele spațiului edenic: rîul are unde de argint, în mijlocul lui plutește insula înconjurată de ape, păduri și grădini, cu biserică făcută totă în aur gravat, încit strălucește orbitor; pe valuri plutește o barcă de aur... Sub soarele curat și lumina lui sfînțită,

Toma are curajul de a rupe vraja imobilității lacului, de a ajunge la malul insulei și de a intra în biserică unde se găsește umbra palidă a lui Poesis.

Din lumea aurită a visului edenic, insular, Toma va cădea nu pentru că a pus întrebarea, ci pentru că a vrut să vadă, Ofeu renăscut, fața Poeziei, a Creației, aşa cum Dionis voia să vadă chipul lui Dumnezeu. Sub ambele ipostaze ale acestui **hybris** stăruie credința nestrămutată a lui Eminescu în puterea demiurgică, în forța artistului de a zămisli din spiritul său un alt univers. Pentru poet omul nu este Om decit în măsura în care e după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, adică în măsura în care e Creator.

Tot sub semnul creației stă și raiul lunar din *Sărmanul Dion's*, făurit de arheul care s-a dezbrăcat de umbră. Insulele aparțin și aici aceleiași geografii mitice care se proiectează în majoritatea prozelor eminesciene: «Insulele se înălțau cu scorburi de tămiie și cu prund de ambră. Dumbrăvele lor intunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului cît părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înălță în lumenă zorilor, altul se adințește în fundul apei. Siruri de cireși scutură greu omătul trandafiriu al inflorirei lor bogate, pe care vîntul îl grămădește în troiene; flori cîntau în aer cu frunze îngreuiate de gindaci ca pietre scumpe, și murmurul lor implea lumea de un cutremur voluptos»¹⁷. Luxurianța insulei, bogăția ei de forme, culori și lumini se înscriu în aceeași imagine paradizică pe care am putea-o numi, cu un termen al lui Giambattista Vico, o «metaforă obsedantă» a gîndirii eminesciene.

Odată configurate aceste elemente prin care s-a încercat o

abordare de tip hermeneutic a nuvelei, încă o referință se dovedește necesară: aceea la titlu. Acest «vestibul», cum îl numea Borges, a fost foarte mult discutat în teoriile moderne asupra textului. Una dintre lucrările cele mai interesante și mai bine informate este cea a lui Gérard Genette, *Seuils*¹, unde titlul e văzut ca un «prag» al textului, punctul prim al comunicării cu lecto-rul, poarta de intrare în labi-rint.

De ce oare Eminescu și-a intitulat nuvela tocmai **Sărmanul Dionis**? În primul rind ar trebui să luăm în considerație posibilele paralelisme cu alte titluri din literatura română. Datorită inversiunii care pune accent pe adjecțiv și nu pe nume, l-am putea compara cu *Bielul Ioanide* al lui G. Călinescu, tot o narătivă despre soarta omului de geniu care nu poate fi decit nefericit în lumea terestră. Dacă centrăm atenția asupra numelui, acesta trimite imediat gîndul la proza **In curte la Dionis** a lui Mircea Eliade unde, în aceeași atmosferă fantastică, încărcată de sugestii mitice, reîntîlnim simbolul orific și căutarea veșnică a Poe-ziei, a Artei.

Titlul **Sărmanul Dionis** conține toate aceste semnificații, dar, raportat și la text, înseamnă chiar mai mult: inversiunea («sărmanul Dionis» și nu «Dionis sărmanul» ori «Dionis cel sărman») transfigurează stilistic un gînd adinc al poetului. Încercind să se desprindă de zădănicie prin puterea cărții și a cunoașterii, Dionis rupe limitele de timp și spațiu, ajunge în edenul lunar, dar acolo revelația supremă îi este interzisă: el se prăbușește după ce pune întrebarea, căzind în lumea profană, luind iar forma muritoare a corpului omenesc și uitînd ceea ce trăise.

În contingent nu-i râmine ca formă de împlinire decit dragostea, și el se pierde în iubirea fără sfîrșit pentru Maria, acel inger ce n-a cunoscut îndoială, dobîndind astfel singura modalitate de a înfringe trecerea vană — pentru că iubirea este și ea un mod de cunoaștere, împlinire și înveșnicire. Dar Dionis râmine «sărman» deoarece el n-a putut ajunge la esența ultimă a lucrurilor, la principiul divin, acea gîndire care se gîndește pe sine ca gîndire.

Nuvela se încheie cu imaginea schopenhaueriană a regizorului care hotărăște din culise toate zbaterile susfletului omenesc și cu citatul din Gautier care se oprește la aceeași idee a amintirii unor momente ale existenței trecute, poate o reîntîlnire prin forma inițiatică a visului cu acea Ființă arhetipală care sălășluiește în fiecare.

În Dionis, ca și în multe alte personaje ale prozei sale, Eminescu a proiectat propria lui structură lăuntrică iar viața lui de om de condiție superioară, căutînd în vis și mit ceea ce nu găsea în realitatea zadarnică, se rostește de fiecare dată, chiar «repovestită de o străină gură». O asemenea rostire e nuvela **Sărmanul Dionis**, care râmine una dintre cele mai frumoase pagini de gîndire și simțire românească, un text care nu va înceta să ne mai spună ceva despre sine.

NOTE :

¹ Titu Maiorescu, **Eminescu și poezile lui**, în **Critice**, II, E. P. L., Buc., 1967, p. 335

² Martin Heidegger, **Originea operelor de artă**, Ed. Univers, Buc., 1982, p. 268

³ Roger Caillois, **Eseuri despre imaginație**, Ed. Univers, Buc., 1975, p. 326

⁴ Mihai Eminescu, **Sărmanul Dionis**, în **Poezii. Proză literară**, II, Edi-

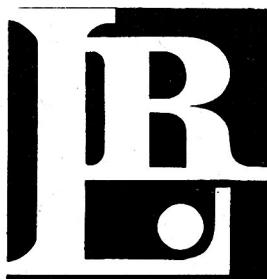
- tie de Petru Creția, Ed. Cartea Românească, Buc., 1978, p. 280. Toate citatele din proza eminesciană au fost reproduse după această ediție
- ⁵ Mihai Eminescu, *op. cit.*, p. 281
- ⁶ Rosa Del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, Ed. Dacia, Cluj, 1990
- ⁷ Mihai Eminescu, *op. cit.*, p. 299
- ⁸ Mircea Eliade, *Le Sacré et le Profane*, Ed. Gallimard, Paris, 1964
- ⁹ G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, II, Ed. Minerva, Buc., 1970, p. 48
- ¹⁰ Mihai Eminescu, *op. cit.*, p. 451
- ¹¹ **Ibidem**, p. 305
- ¹² Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, Ed. Eminescu, Buc., 1978, p. 22
- ¹³ Mihai Eminescu, varianta b) 2290, 47–48 din *Scrierea I*, în *Opere*, VI, Ediție îngrijită de Aurelia Rusu, Ed. Minerva, Buc., 1982
- ¹⁴ Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 336
- ¹⁵ Mihai Eminescu, *Sărmanul Dionis*, p. 299
- ¹⁶ Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, în *Despre Eminescu și Hasdeu*, Ed. Junimea, Iași, 1987, p. 12
- ¹⁷ Mihai Eminescu, *op. cit.*, p. 303
- ¹⁸ Gérard Genette, *Seuils*, Ed. du Seuil, Paris, 1987

ANTOLOGIA «L. R.»**Veronica MICLE****LUI**

Din valurile vremii apară să dai
lumină
Cugetător budist născut în altă
lume,
Credința lor e moartă, nimenei
nu se închină,
Zadarnic mai grăiești versete
fără nume.

Sublimul niciodată pigmeii no
să-l știe,
În proza-amară a vieții
rămfi uitat, hulit,
Că le vorbești de aștri, ei zic
că-i nebunie,
De spui cum e femeia, ei zic că
n-ai iubit.

Nu-ți rătăci simțirea, căci
viața-i schimbătoare;
Rămfi în cadrul sfînt poet în
altă lume,
Ce-ți pasă dacăi fost o fire
trecătoare...
În carteia Nemuririi se va mai
trece-un nume!

*"Ş-apoi scopul şcoalei este şi
şial — de a învăţa şi de a păstra
cu cea mai mare sfîntenie
limba naţională de care se leagă
tot trecutul unui popor, cu
datinile străbune, jocurile, cimiliturile,
proverbele, legendele
şi cîntecele populare cele pline
de dulceaţă."*

Mihai EMINESCU

Pavel FLOREA
Dr., Iaşi

METODICA PREDĂRII LIMBII ŞI LITERATURII ROMÂNE (II) *

Obiectivele urmărite de metodicieni (toți profesorii sunt sau trebuie să fie și metodicieni), în spațiul vast al studierii limbii și literaturii naționale în școală, vizează dezvoltarea gîndirii creațoare, a exprimării corecte a elevilor și cultivarea aptitudinilor necesare receptării literaturii ca fenomen artistic. Astfel, se ajunge, pe diferitele trepte ale învățării, la armonizarea dimensiunilor intelectuale și intensificarea trăirilor spirituale ale elevilor, la continua întregire a orizontului lor științific și la modelarea personalității în cadrele normelor morale ale civilizației moderne. Dacă studiul literaturii are ca finalitate formarea unui cititor avizat, capabil să recepteze o operă, să discearnă între valoare și non-valoare, prin supunerea operei unei judecăți critice estetice,

studiu limbii se adresează, cu precădere, compartimentelor gîndirii, determinînd formarea deprinderilor de vorbire și scriere corectă, de înțelegere a sensurilor și semnificațiilor adînci ale limbajului, iar prin însușirea cunoștințelor despre originea limbii și poporului român elevii nu numai că își îmbogățesc orizontul de cunoaștere, ci se și conving de rolul culturii noastre, de legăturile ei, prin evoluție directă, cu civilizația romană și dacică, trăirile de ordin patriotic fiind de mare intensitate. Între orele de literatură și cele de limbă română există o unitate strinsă. La orele de limbă profesorul utilizează texte din operele literare, iar la cele de literatură apelează mereu la cunoștințele lingvistice, fără de care nu se poate pătrunde literatura ca artă a cuvîntului.

Metodica, în simplitatea ei aparentă, este o disciplină complexă. Pentru a-și atinge obiectivele, ea apelează la concepte din critica și istoria literară, estetică, teoria literaturii, precum și la idei și norme din domeniul disciplinelor ce formează sistemul științelor pedagogice, adică de pedagogie generală, psihologie, didactică, pedagogie comparată și altele. În interiorul **Metodicii predării limbii și literaturii române** se poate vorbi de metodologia predării literaturii, metodologia predării gramaticii sau de metodologia predării compunerilor. Această arie vastă de discipline cu care intră în relație **Metodica** îl determină pe profesor să se transforme mereu, studiind continuu pentru a putea răspunde calității de slujitor al școlii, capabil să instruască și să educe generații de elevi, aflați ei însiși într-un permanent proces evolutiv, determinat de factori mulți de ordin psihologic și moral asu-

* Continuare, Vezi nr. 2, 1991.

pră cărora exercită o influență deloc de neglijat modificările vieții economice, sociale și politice contemporane. În contextul celor enunțate mai înainte este greu de definit **Metodica**. Încercind o sinteză și completarea definițiilor date pînă acum, putem afirma că **Metodica predării limbii și literaturii române** este o disciplină de învățămînt, componentă a sistemului științelor pedagogice; obiectul ei este metodologia dobândirii de către elevi a cunoștințelor de limbă și literatură română prevăzute de programele școlare, avînd ca finalitate întregirea orizontului lor intelectual, formarea și dezvoltarea gustului estetic și a sensibilității umane necesare receptării literaturii ca artă. În acest scop, profesorul studiază programele analitice, manualele școlare, stabilește tipurile de lecții, metodele, procedeele și principiile pentru atingerea obiectivului lecțiilor de predare-invățare.

Planificarea materiei pe ani de învățămînt și pe trimestre pleacă de la cerințele programelor școlare, dar profesorul are libertatea să interpreteze și să adapteze programele la situația specifică a școlii și a clasei, ținînd seama de capacitatea elevilor de a asimila temele repartizate. Programele se întocmesc deobicei după unele norme standard, impuse de un nivel de asimilare al elevilor ce poate fi generalizat, însă, cum profesorul este singurul în măsură să afirme că el își cunoaște cel mai bine clasa pentru care face planificarea, atunci poate modifica numărul de ore prevăzute pentru o anumită temă în favoarea alteia mai dificilă sau, știut fiind faptul că **programa analitică** prevede un număr de ore la dispoziția profesorului, el recurge la acestea și sporeș-

te numărul de ore la anumite teme, acolo unde crede că programe nu răspunde situației specifice a clasei. **Programa analitică** și, deci, implicit planificarea trimestrială și anuală trebuie să aibă în vedere repartizarea echilibrată a numărului total de ore pe ore de predare-invățare, ore de dezbatere pe marginea lecturilor elevilor, ore pentru temele de recapitulare și sinteză, ore pentru compuneră și pentru diverse forme de control, de evaluare (formativă, cea care se realizează curent, oră de oră, deci în mod continuu și sumativă, gîndită și efectuată de profesor periodic, urmărind un scop final, de cunoaștere cît mai exactă a stadiului atins de fiecare elev, cu alte cuvinte, acum, profesorul va afla mai precis dacă nivelul instruirii se apropiie sau este corespunzător cu performanțele prevăzute de obiective, unde se situează elevii în raport cu «performanța-standard», cu «minimum-acceptabil» de cunoștințe). Un număr important de ore trebuie consacrat formării deprinderilor de vorbire și scriere corectă; insușirea perfectă a limbii materne (în cazul nostru a limbii române) presupune o muncă indelungată, perseverentă și se realizează nu numai prin vorbire, ci și prin lectură și scriere. Iată ce afirma în această privință, cu mulți ani în urmă, părintele didactică modernă, J. F. Herbart (al căruia sistem formalist a dominat secolul al XIX, dar avea să fie criticat mai tîrziu de reprezentanții curentelor noi): «Limba trebuie, de asemenea, să fie citită și scrisă. Prin aceasta devine ea însăși obiect permanent de observare și pune în încurcătură pe aceea care nu o cunoaște suficient» (**Prelegeri pedagogice**, Edi-

tura Didactică și Pedagogică, București, 1976, p. 96).

Toate aspectele, pînă aici amintite, formează cadrul general de pregătire a profesorului, ce se plasează în timp la început de an școlar și de trimestru. Plecind de la aceste cerințe, ce și le impune sîsești, profesorul trece la dispunerea temelor, a materiei pentru fiecare lecție de predare-învățare, pe activități zilnice. Pregătirea pentru lecție, efectuată zi de zi, este indisolubil legată de prevederile programei școlare, de cunoașterea exactă a conținutului manualului și a bibliografiei de specialitate. Avind în minte imaginea clasei sale, știind totul sau aproape totul despre capacitatea de asimilare a fiecărui elev, profesorul își fixează cu precizie obiectivele operaționale (în cazul literaturii, **în plan cognitiv** și **în plan afectiv**), sau, după metodicele tradiționale, fixează scopul lecției, care vizează două laturi esențiale, cea instructivă și cea educativă — în funcție de acestea își pregătește lecția prevăzind totul, din primul pînă în ultimul minut al orei, are în vedere fiecare moment al lecției, cum va folosi materialul didactic necesar (opera scriitorului, studii critice, manuscrise, dacă este posibil, planșe, mijloace audio-vizuale și. a.), stabilește metoda principală și metodele ajutătoare (într-o lecție pot fi combinate metodele de invățămînt) în vederea reușitei depinîne a scopului. Pentru orele de literatură va gîndi, cu prioritate, cum să călăuzească pe elevi în universul operei, spre a ajunge la receptarea artistică a acesteia, adică să creze atmosferă emoțională proprie perceperei estetice a operei. Nu este vorba de emoție psihologică, ci de emoție estetică. Emoția psihologică este un proces afectiv

PRO DIDACTICA

«care reflectă sub formă de trăiri interne viu colorate poziția subiectivă a omului față de stimulii biologici și sociali din mediul ambiant» (**Dicționar de pedagogie**, București, 1979). Emoția estetică cuprinde viața psihică numai în măsura în care «este transmisă experiența contemplației obiectului estetic». Între altele, satisfacția produsă de obiectul estetic (de opera literară) îmbogățește trăirea noastră, determinînd o vie activitate a imaginariului, prin unitatea ce se stabilește între opera estetică și sensibilitatea umană. Emoția estetică este expresie a satisfacției prilejuite de întîlnirea cu opera de artă. (Vezi **Dicționar de estetică generală**, București, 1972). Diferența dintre cele două stări ale sufletului este esențială. G. Călinescu constată că emoția psihologică ne situează în afara procesului de creație a operei de artă, nu determină starea ce admite opera «ca un produs posibil al proprietiei mele activități creatoare», în timp ce emoția estetică, declanșată de opera de artă «deșteaptă în fantasia noastră elanul creator, provocind astfel o idee creatoare ce se recunoaște într-o formă străină ca intr-o expresie proprie» (**Tehnica criticii și a istoriei literare**).

Pentru a putea crea atmosferă emoțională proprie orelor de literatură, profesorul se bazează pe cunoașterea profundă a operei și pe cultura sa estetică; astfel el și elevii săi vor ajunge să valorifice trăirea estetică în sens creator, tinzînd la crearea unor valori noi sau, cel puțin, își vor îmbogăti formația estetică. Înțelegerea mesajului operei, a idealului sugerat, prin urmare perceperea creatoare a unei lucrări literare are ca finalitate înfrumusețarea vieții și formarea perso-

nalității intelectuale. Receptarea estetică a operei produce o bucurie de un fel deosebit, o înălțare în lumea ficțiunii理想的 (T. Maiorescu) prin contemplarea semnificației și reușitei artistice. Profesorul percepce el mai intii, prin studiul ce-l face înainte de a intra în clasă, semnificațiile limbajului artistic, aşa va fi în măsură să-i facă pe elevi să-l urmeze pe calea receptării operei literare, descifrând straturile ei (sonor, semantic, al obiectelor reprezentate, al lumii și al calităților metafizice de care vorbesc René Wellek și Austin Warren în **Teoria literaturii**).

*

Opera este o construcție **imaginată**, cum este definită în unele tratate de estetică, o construcție în care elementele componente formează un tot unitar și armonis. Făcind apel la variantele operei, profesorul dezvăluie elevilor ceva din laboratorul de creație al autorului. În partea intii a articolului nostru (nr. 2, 1991, al revistei) citam variantele la strofa intii din **Luceafărul** de Mihai Eminescu și arătam că poetul a renunțat la forma «Fecioară prea — curată» pentru cea de «O prea frumoasă fată». Aici adăugăm că gindul înalt eminescian s-a oprit o dată și la ideea de «O luminoasă fată» («A fost odată ca-n povești, / A fost ca niciodată, / Din rude mari impărațești, / **O luminoasă fată**», (Opere, II, ed. Perpessicus, 1943, p. 374) — și a renunțat. În postuma **Rugăciune** (poezie desprinsă de T. Maiorescu, din poemul **Tat twam asi** și publicată în ediția a VI-a a poezilor lui Eminescu, 1892) eul poetic (eul creator) are în prim plan imaginea Fecioarei Maria, care se suprapune peste cea a **Luceafărului mărilor**:

«Crăiasă alegindu-te
Ingenunchem rugindu-te
Înălță-ne, ne mintuire
Din valul ce ne bîntuie
Fii scut de întărire
Si zid de mintuire,
Privirea-ți adorată
Asupră-ne coboară
O, maică prea curată
Si pururea fecioară,

Marie! .

Noi, ce din mila sfintului
Umbră facem pământului
Rugămu-ne-ndurărilor
Luceafărului mărilor;
Ascultă-a noastre

plingeri,

Regină peste ingeri,
Din neguri te arată
Lumină dulce clară,
O, maică prea curată
Si pururea fecioară,

Marie! »

Eminescu a reținut, pentru caracterizarea fetei de împărat, doar superlativul absolut **prea** («O prea frumoasă fată»). Dacă ar fi păstrat în varianta definitivă a **Luceafărului** versul «Fecioară prea curată» (strofa intii: «A fost odată ca-n povești, / A fost ca niciodată, / Din rude mari impărațești, / Fecioară prea curată» Opere, II, p. 392), construcția poemului ar fi suferit cu siguranță modificări de substanță, prin dispariția antitezei dintre cele două lumi (a ființelor terestre, muritoare și a ființelor celeste, eterne). Fecioara din **Rugăciune**, «Lumină dulce clară» este foarte aproape de cel ivit din **forma cea dintii** («Tu ești din forma cea dintii, / Ești vecinică minune», ii spune Demiurgul lui Hyperion). Apelind la alte variante ale poemului, remarcăm că Hyperion se identifică fie cu lumina, fie cu puterea divină (lumină din lumină-puterea divină). La ruga Luceafărului de a i se lua nemurirea, Demiurgul ii răspunde:

«Tu din eternul meu
intreg
Te-ai smuls o stea senină
Cum vrei puterea mea
s-o neg
Lumină din lumină!»

sau

«De-ai cere universul tot
L-aș da cu tot ce-ai cere
Dar ești puterea mea,
nu pot
Să neg acea putere».

*
Pregătindu-se pentru lecție, profesorul observă că în procesul rezolvării unei probleme se ivesc altele. În astfel de situații, el trebuie să clarifice toate chestiunile. Exemplul lui de noi, variantele la strofa întâi a poemului **Luceafărul**, ne-a determinat să cităm versurile «Tu ești din forma cea dintâi / Ești vecinică minune». Aici se impune o discuție (fie și sumară, în funcție de nivelul clasei) pe marginea celor două variante de bază ale poemului **Luceafărul**, cea apărută în **Almanahul Societății Academice Social-Literare «România Jună»**, Viena, aprilie 1883 și «Con vorbiri literare», Iași, august 1883 și cea din ediția Maiorescu, București, decembrie 1883. În **Almanah**, după versul 304 urmează strofa:

«Ei numai doar durează-n
vînt
Deșerte idealuri —
Cind valuri află un
mormint,
Răsar în urmă valuri».

O altă deosebire față de ediția Maiorescu o intilnim la versurile 319—320 și următoarele trei strofe, pe care le reproducem:

«Cere-mi cuvîntul meu
dintâi —
Să-ți dau înțelepciune?

Vrei să dau glas acelei
guri,
Ca după ei cîntare
Să se ia munții cu păduri
Și insulele-n mare?

Vrei poate-n faptă să
arăți
Dreptate și tărie?
Ti-ăs da pămîntul în bucăți
Să-l faci împărătie.

Îți dau catarg lingă
catarg,
Oștiri spre a străbate
Pămîntu-n lung și marea-n
lărg
Dar moartea nu se
poâte...»

Opiniile cu privire la cele două variante definitive sunt împărățite. Unii critici și istorici literari cred că T. Maiorescu a intervenit în textul Eminescian, a eliminat patru strofe și a «ticlit» versurile de legătură (v. 319-320 «Tu ești din forma cea dintâi / Ești vecinică minune»). Această părere nu rezistă în față unei minuțioase analize a tuturor variantelor publicate de Perpessicius. Fără îndoială că în casa lui Maiorescu, unde a fost citit **Luceafărul** pe parcursul elaborării lui, au apărut cele două variante de bază ale poemului. Eminescu a ținut probabil mai mult la prima, pentru echilibrul construcției poemului, ca triumf al conștiinței creațoare eminesciene asupra împlinirilor proprii lumii obișnuite. Arhitectura poemului se bazează în principal pe antiteză dintre cele două iubiri, dar pentru detașarea deplină a menirii creațoare a omului de geniu de faptele lumii obișnuite. Eminescu alătură ideii de renunțare la iubire și pe aceea de refuz al puterii politice asupra lumii («Vrei poate în faptă să arăți / Dreptate și tărie? /

Ți-aș da pămintul în bucăți / Să-l faci împărătie»). Maiorescu a preferat, se vede, pe cea de a doua variantă, eliminând strofele menționate mai sus, probabil pentru unitatea simbolului. Ambele variante insă poartă însemnele voinței poetului. Modificările făcute în ediția Maiorescu aparțin poetului, criticul n-ar fi putut face versurile: «Tu ești în forma cea dintii / Ești vecinică minune». Maiorescu ținea prea mult la Eminescu și nu putea să-l mișnească în momentele cele mai grele ale vieții lui, cind era bolnav (se știe că ediția a fost realizată în lipsa poetului din țară; era internat într-un sanatoriu din Viena). În susținerea ideii că Maiorescu n-a intervenit în textul eminescian vine criticul însuși, prin cele afirmate în studiul **Eminescu și poezile lui**, publicat în anul morții poetului, 1889: «Volumul în care sunt adunate poezile sale nu este publicat de el însuși din cauza împrejurărilor cunoscute și atinse în prefața noastră la ediția I de la 1883. Dacă, în starea în care se află Eminescu atunci, am putut lua asupră-mi datoria de a publica culegerea poezilor lui, nu aveam dreptul nici de a le modifica, nici de a lăsa pe unele la o parte».

Istoria literaturii păstrează și alte mărturii despre atitudinea lui T. Maiorescu față de poezile lui Eminescu. Scrisoarea din 6/18 decembrie 1876, adresată de îndrumătorul Junimii, lui N. Gane, dezvăluie rezerva criticului față de versul 137 din **Strigoi**. El remarcă: «Foarte frumoasă și admirată de toți este poezia lui Eminescu «Strigoi». Îl rog însă să facă **neaparat** o schimbare: la pag. 341, col. 2-a a doua strofă de acolo, vine versul «*Și stinci în temelie clătindu-se vedem*». Aceast «vedem» este cu

PRO DIDACTICA

neputință și strică tot. Dacă în acea groaznică peșteră sau «dom» nu este numai magul și Arald, ci mai «vedem» și noi cititorii cu țigara aprinsă, apoi unde mai rămine groaza fantastică? — Fără această eroare însă poezia este puternică în efectul ei și are, ca toate lucrările lui Eminescu, nu știu ce lucrare mareată» (I. E. Torouțiu, **Studii și documente literare**, Institutul de Arte Grafice «Bucovina», București, 1932, p. 180). După cîte se observă, Maiorescu concretiza sensul verbului **vedem** și aprecia că oamenii (cititorii) au acces la spectacolul miraculos al stihilor sugerat de poet în strofa:

«Se zguduie tot domul, de
păre-a și fi de scinduri,
Și stinci în temelie
clătindu-se vedem,
Plinsori sfîșietoare
împinse de blestem,
Se urmăresc prin bolte,
se cheamă, fulger, gem
Și cresc tumultuoase în
valuri, rinduri, rinduri...».

Eminescu n-a acceptat sugestia criticului, dovedă că în ediția Maiorescu versul a rămas în forma dată de poet. Este, credem, un argument în favoarea ideii că modificările făcute în **Luceafărul** sint ale creatorului poemului. Dacă Maiorescu nu și-a îngăduit, la alcătuirea volumului din 1883, să modifice un vers din **Strigoi**, cum avea să opereze schimbări de substanță în **Luceafărul**, fără știrea lui Eminescu (și bolnav)?

*

Exemplul adus în discuție relevă cît de grea este munca profesorului de limba și literatura română, cu cîtă minuțiozitate trebuie să se pregătească. Unde poate ajunge pe parcursul rezolvării doar a unei

sigure probleme, cea a variantelor unui text literar. Această pregătire, profesorul o face înainte de lecție. Reușita lecției, gradul ei de atraktivitate se intregesc și dacă elevul are în față opera scriitorului studiat (în cazul nostru volumul II din ediția Perpessicius). Lecția își va atinge și mai bine scopul dacă se va desfășura într-o sală special amenajată pentru orele de limba și literatură română. Aceste săli specializate trebuie să conțină o mică bibliotecă cu principalele opere ale scriitorilor ce se studiază în școală (în cit mai multe exemplare, pentru a fi consultate în același timp de mai mulți elevi), cu studii critice, dicționare și alte documente literare. Dacă există condiții în școală, sala specializată pentru predarea limbii și literaturii române va fi prevăzută cu mijloace de proiecție de filme, diafilme, diapositive. Existența discurilor sau casetelor audio și video pot înrăogi ambianța, calitatea mediului, unde se desfășoară lecția. Apelul la disc sau casetă pentru a asculta *Luceafărul* în lectura lui Mihail Sadoveanu sau a unor mari actori va contribui în mare măsură la crearea atmosferei emoționale, proprie receptării textului literar. O sală specializată pentru predarea limbii și literaturii române își atinge scopul numai în măsura în care ea contribuie la impunerea unui climat de muncă și de colaborare complexă între elevi și între profesor și elevi. Sălile specializate oferă profesorului posibilitatea de a-și pregăti în mod diferențiat instrumentele de lucru necesare lecției și asigură cadrul adecvat antrenării întregii clase la lucru, activitatea fiecărui elev putind fi urmărită permanent. Ea stimulează contactul elevului cu cartea și, prin aceasta, contribuie la potențarea proces-

PRO DIDACTICA

sului de cunoaștere prin activitate în grup sau individual. Sarcinile concrete ale lecției fac ca procesul de predare-învățare să se realizeze în etape (invățarea are un caracter secvențional), profesorul dind dovedă de mai multă suplețe în aplicarea metodelor, principiilor și mijloacelor de invățămînt. Lucrînd cu elevii în săli specializate, el descoperă la aceștia, cu mai multă ușurință, laturi noi ale personalității, legate de gîndire, de sensibilitate, de preferințele literare, de pasiunea de a citi. Angajarea colectivului la descoperirea adevărului artistic și științific determină dezvoltarea predilecției de a problematiza, conturează opinii personale, aşa apărând solidaritatea de idei între elevi și între profesor și elevi. În felul acesta lecția devine atractivă, plăcută; prin mișcarea ideilor și sentimentelor, ea cîștigă în dinamism și totdeauna este așteptată cu interes, atât de către elevi, cât și de către profesor.

Sala specializată este opera profesorului și a elevilor săi. Organizarea ei trebuie făcută pe criterii literare și pedagogice, astfel încît mediul în care se desfășoară lecția de literatură să ofere imaginea literaturii române, cu scriitorii care se studiază în școală, cu zonele în care s-au născut, au trăit și au creat, cu operele lor cele mai însemnate. Sala specializată, prin panouri și grafice va sintetiza principalele probleme de teorie a literaturii pe care trebuie să le cunoască elevii. Un loc important vor ocupa, în această sală, graficele, schemele și schițele proprii orelor de gramatică.

Prin ilustrarea metodică, științifică și cu gust a ariei etnogenezei românilor (se vor folosi fotografii, tablouri, imagini din diverse zone ale țării

pentru a se releva dispunerea culturii — creatori, monumente, edificii — în spațiul național) se obține o reprezentare vizuală impresionantă a unității limbii și literaturii noastre. În toate provinciile istorice se întâlnesc mari creatori, de la cărturarii lăcașurilor de cult, cronicarii moldoveni și munteni, Dimitrie Cantemir, Școala Ardeleană, scriitorii pașoptiști, cei din vremea Junimii — perioada marilor clasici cu Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici — la Tudor Arghezi, Ion Barbu, G. Bacovia, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Lucian Blaga și pînă la scriitorii importanți ai epocii contemporane — Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Augustin Buzura. Înfățișind caracteristicile limbii — prin mijloace grafice, panouri și a. — elevii percep unitatea limbii române scrise și vorbite pe întreg teritoriul de la Tisa pînă la Nistru și din Carpați pînă la Marea Neagră.

Oricît de bine ar fi organizate aceste săli (de o mare importanță în școală), oricît de variat ar fi mobilierul, oricît de divers ar fi materialul didactic și oricît de bogată ar fi biblioteca, nu trebuie să se uite că reușita unei lecții de literatură ține în primul rînd de **talentul profesorului** și de sensibilitatea receptorului (elevului) la frumos. Receptarea literaturii începe cu lectura sensibilizatoare (practicată mai cu seamă în primele clase de gimnaziu) după care se trece la lectura-studiu, adică la analiza critică a operei. Lectura sensibilizatoare, ne previne T. Vianu, trebuie să conducă la înțelegerea textului, la sesizarea valorilor pe care analiza literară le va releva în construcția polifonică a operei, cum se exprimă teoreticienii literari moderni.

DE LA COMPUNEREA- PEISAJ LA POVESTIRE

Ce este fantezia artistică? De cele mai multe ori această noțiune e interpretată în școală unilateral, ingust, fiind considerată doar o **născocire, o inventie**. Uită că «fantezia este capacitatea omului de a combina în mod original «datele» realității, de a inventa «realități» noi, posibile sau pur și simplu credibile, și de a crea — pe baza cunoașterii adînci a realității — chipuri memorabile de oameni, episoade și situații captivante, dialoguri, universuri existențiale pline de sens» (Ion Ciocanu). Deci fantezia artistică mai poate însemna și **combinarea datelor realității**, care predomină, după părerea noastră, atât la scriitorii profesioniști, cât și la autorii de... compunerii școlare. Ideea combinării e necesar să fie reținută deopotrivă de profesor și de elev, evident, fiind vorba nu de o combinare plată, insipidă, fără nerv, ci de una **originală, vizind aspecte de viață, de jucunoșcute**.

O datorie sfintă a profesorilor de română și nu numai, este de a-i iniția pe elevi, începînd cu clasele primare, în tainele creației, stimulindu-le astfel fantezia, sensibilizîndu-le modul de a percepe viață. Or în clasele primare se fac puține exerciții cu caracter creator fiind neglijat un moment

foarte propice, deoarece la această vîrstă impresiile sunt deosebit de puternice. Primii fulgi, bunăoară, au ceva de vrajă, ceva fantastic; mai tîrziu această emotivitate slăbește și eforturile noastre vor rămîne nefructificate. Jean la Bruyere menționa aforistic: «Mărinimia constă nu în a da mult, ci în a da la timp». Să nu uităm acest adevăr.

Mai simple și mai accesibile elevilor din clasele a cincea — a șasea par să compunerile-peisaj și compunerile-portret. E bine dacă, înainte de a scrie compunerea-peisaj, profesorul le amintește elevilor că funcția unei descrierii din natură variază de la fixarea coordonatelor de timp și loc pînă la crearea unei anumite dispoziții sufletești. Și, desigur, nu vom uita că peisajul este o modalitate excelentă de educare a dragostei de plai, de țară. De aceea afirmăm — fără intenția de a jigni pe cineva — că la formarea personalității umane literatura este cu mult mai importantă decît, să zicem, matematica.

Cel mai eficient procedeu de a-i îndemna pe elevi să scrie o compunere-peisaj este excursia în natură. În diferite anotimpuri ale anului. Perceperea viei, amplificată de profesor, stimulează elevul la o muncă mai productivă și mai interesantă decât contemplarea unui tablou, însoțită de analiza lui, deși nici această formă de muncă pedagogică nu trebuie neglijată.

Nu departe de școala noastră, la marginea satului este un deal împădurit. Aici facem uneori excursii cu elevii, fiindcă se vede foarte bine panorama satului, dar nici costișa cu diferiți arbori nu este mai puțin interesantă.

Mă bucur mult și cred că scopul excursiei este atins,

PRO DIDACTICA

cind citesc, bunăoară, asemenea rînduri: «Chiar și salcia plîngătoare acum și-a îmbrăcat un veșmint verde și se arată a fi foarte bucuroasă. Păsările cintă înviorate. Numai bătrînii salcimi nu s-au trezit definitiv, fiindcă li-i prea gros cojocul și razele soarelui nu pot răzbăte prin el. Însă nepoțelul unui salcim bătrîn, nerăbdător ca orice pici, și-a aruncat cojoelul, arătîndu-și maioul verde» (Rodica R.), «Într-o poienită am văzut niște ghocei plăpinzi, care-și făceau loc printre ierburi, zimbînd vesel soarelui. Și soarele le făcea din ochi, căci, de, erau prieteni. În jurul soarelui niște nourași zbințuiți zburau pe cer ca niște miei pe imaș (Mihai H.), «Într-o noapte, nu știm cum s-a întîmplat, că pe April 1-a tras pe sfârșă moș Ene. Atunci Gerul a hotărît să acționeze: l-a trimis la noi pe odorașul său — Puiul de Ger — și acesta și-a făcut mendrele. Cind s-a trezit April, multe flori și frunzulițe erau înghețate...» (Natalia Ș.).

În clasele mai mari le spun elevilor că teiul, bunăoară, este personajul central al creației populare germane. Îl găsim în cîntecile lirice, în povești, legende. Heine scria că frunzele teiului amintesc forma inițială omenești. Și Eminescu, pasionat de poezia germană, și-a făcut un monument poetic din acest copac.

E necesar să-i deprindem pe elevi a observa natura, lumea înconjurătoare. Dar e tot atât de important să sesizăm și noi cum lumea este reflectată în conștiința lor, să «pescuim» frazele pline de tilc ce denotă viziunea de artist a elevului. Odată, la mare, cu totul întîmplător, pe cînd admiram niște pescăruși, o elevă mi-a mărturisit cu jumătate de gură: «Ce frumoși sunt! Parcă-s făcuți din portelan!» M-au bucu-

rat nespus spiritul de observație și expresia plastică ale fetei. Peste o zi i-am amintit fraza și am întrebat-o dacă n-a citit-o pe undeva. «Nu», mi-a răspuns copila, imbujorindu-se. «Dar cum de ți-a răsărit această comparație în memorie?» După cîteva clipe de meditație eleva mi-a spus: «Înainte de a mă porni la mare, mama a cumpărat niște cești albe de porțelan...».

Abia peste cîțiva ani, citindu-l pe scriitorul rus Brajnin, am întîlnit comparația «Pescărușii — făcuți parcă din porțelan danez — albi, cu o nuanță de suriu-albăstriu». Firește, comparația lui Brajnin este mai amplă, mai... profesionistă, dar astă nu diminuează cu nimic plasticitatea frazei spuse la mare de către o simplă elevă.

O altă modalitate de perfecționare a scrisului elevilor este portretul literar. (În școală, de regulă, predomină portretul static). Iată de ce, la orele de compunere, pedagogul trebuie să reamintească elevilor că portretul literar e în strînsă legătură cu noțiunea de caracter literar și, bineînțeles, să nu uite să dea exemple din autori consacrați. În clasele superioare le-am putea prezentat discipolilor portretul lui Eminescu, pe cînd se află în trupa lui Pascali: «...cu niște ochi mari de tăietura migdalelor, plini de o veselie melancolică, niște ochi expresivi, vorbitori și totodată misterioși. Erau niște ochi din ce în ce mai periculoși pentru inimile neexperțe de fete, iar pentru femeile experte erau ochii dorului» (N. Densușianu).

Pentru elevii claselor mai mici vom găsi alte exemple: «Spetele lui Grigore sunt lat croite. Părul — văruit alb. Sprincenele le-a mișcat o schijă afumată. Ochii — cer de

PRO DIDACTICA

toamnă, umbriți de gene castanii și stufoase. Un picior nu se indoae de la genunchi. E cu vine de lemn» (I. Burghiu).

După o pregătire prealabilă elevii nu vor intîmpina dificultăți la alcătuirea unui portret literar. Oarecum mai anevoieasă este caracterizarea și, mai ales, autocaracterizarea și a rea psihologică. Cea din urmă poate fi recomandată elevilor numai după ce i-am adus pe unda sincerității; ea, pe lîngă aspectul literar, are și o semnificativă pondere morală, căci conține momente de purgatoriu sufletesc.

Uneori apare întrebarea: în ce ordine vom alcătui aceste tipuri de lucrări — peisaj, portret, autocaracterizare psihologică? Desigur, primele două sint mai simple, ultima presupune însă un efort intelectual mai avansat, dar nici într-un caz nu o vom lăsa doar pentru clasele superioare.

Speciile artistice cele «mai serioase», care pot fi practicate în școală medie, sint povestea, legenda, povestirea (volumul lor diferă de la clasă la clasă). Chiar și atunci cînd scriu ceva «foarte fantastic», copiii pornesc de la o realitate bine cunoscută, căreia încercă să-i potrivească o mască sau alta, de vreme ce «orice poveste este, la urma urmelor, o mască de carnaval a realității» (Brajnin). Eu, pe cît mă ajunge pricperea, susțin jocul acesta al copiilor și, cînd se ivește prilejul, mă antrenez în el.

Într-o clasă de-a cincea, după ce-am studiat ce este legenda, le-am propus elevilor să vină la următoarea lectie pregătiți pentru a expune în scris o legendă populară culeasă prin partea locului ori, dacă nu găsesc informatori, să compună ei. Înainte de a se aşterne pe scris, elevii m-au an-

gajat și pe mine în această activitate.

Le-am urmat îndemnul și am compus «Legenda lui Trăncănel, elev din clasa V». O reprodus pe scurt. O coțofană a scos din sărite tot cringul cu balivernele ei nesfîrșite. Celelalte păsări, cind le-a ajuns cūtitul la os, au blestemat-o. După un timp în cuiul coțofenei au apărut trei puișori, dintre care unul — tipălău, guraliv, obraznic, cu nume Trăncănel, — i-a scos pene sure bietei mame. O ajunsese blestemul păsăretului din cring. Odată, tocmai cind mama se jelua împăratului păsărilor de obrăznicia fiului, Trăncănel sări cu vorba:

— Ner-r-r-roado! Ner-r-r-roado! Impăratate, n-o asculta e o neroadă!

Păsarea s-a făcut galbenă de mînie și, cind i-a tras o aripă, puiul a sărit din cuiub! Dar — văi! — lui Trăncănel nu-i crescuseră încă penele și nu putea zbura! Tocmai în acel moment pe sub copacul cu pricina treceau niște elevi din clasa intii cu învățătoarea lor, doamna Bahu. Coțofana a înghețat de frică: dacă nimerește Trăncănel în mîinile lui Radu C. sau ale lui Vlad B., e sigur că aceștia îi sucesc gitul! Și i-a strigat cu toată deznaidejdea împăratului:

— Ajută-mă!!!

Împăratul păsărilor a bătut de trei ori din aripi și Trăncănel, ajuns la pămînt, s-a prefăcut într-un băiețel.

De atunci frecventeaază școala în aceeași clasă cu Radu C., Vlad B. și alți copii. Acum e în clasa a cincea. Trebuie să vă spun că acest Trăncănel e unul dintre cei mai dezghețați elevi. Dar are un mare neajuns: are limba lungă, vorbește întruna, dar mai ales cind nu-l poarte nimeni.

Deși nepretențioasă, legenda le-a plăcut copiilor, fiindcă era

vorba despre dinșii, despre clasa lor. Iar prototipul lui Trăncănel chiar mi-a zis rîzind: «Trebuiau pedepsiți și ceilalți frați ai mei. Nicăi ei nu-s mai buni. Știu eu!».

Exemplul viu al învățătorului valorează mai mult decit sfaturile pedante și seci.

Practicarea povestirii în școală medie presupune din partea dascălului o cultură pedagogico-estetică avansată. În primul rînd profesorul, apoi și elevul trebuie să înțeleagă că trecerea de la compunerea obișnuită la poveste nu-i nici într-un caz o schimbare de ordin cantitativ, ci calitativ. O poveste-miniatură poate fi mai mică decit o compunere obișnuită. Și totuși, prin ce se deosebește povestirea de compunerea școlară? Am putea înșira multe momente: personaje bine conturate, subiect ingenios, dialog viu, natural etc., dar vom zăbovi la esențe: adevărata poveste înseamnă o mică descoperire artistică, ceea ce nu se întimplă în compunerea obișnuită. Chiar și relatarea unui fapt divers într-o poveste scoate în lumină ceva nou. «Arata se raportă la realitate ca și vinul la poamă», a spus Z. Vygotski, și el a avut dreptate absolută, indicind cu aceasta că arta își ia materialul din viață, dar dă în plus acestui material ceva deosebit.

După cum menționăm mai sus, profesorul va fi atent la felul cum se reflectă lumea înconjurătoare în imaginația elevului, va stimula observația exactă, fraza plastică. Încercați să faceți și vă veți convinge că elevii nu sunt lipsiți de însușiri artistice. Aduc iarăși cîteva exemple.

Eram în cîmp, primăvara, la legatul viței. Un băiat lăsa smocuri de rafie cam lîngă fiecare tușă (rafie — fibre din coajă de tei, folosite pentru le-

gatul viței). Prietenul său i-a făcut observație: «Stringe, măi, rafia că-i cu cizme roșii». Ar fi spus în mod obișnuit, banal: rafia este deficitară, scumpă.

Un puștan de prin clasa a șasea le povestea colegilor cum a fost fugărit de un paznic și, la nevoie, a sărit într-o ripă: «Era adincă!.. Puteam să spun o poveste pînă a ajunge la fundul ei».

Despre un băiat din clasa a nouă, care prefera blugii «de Texas» și alte haine la modă, o fată ascuțită la limbă a zis: «Măi, ce haine! Firma «disco»! Pantaloni cu ochelari!». Adică pantaloni rupti special în fund, apoi cirpiți, ca să fie mai originali.

Astfel de copii ageri, cu fraza bine cintărită, fiind orientați de profesor, vor scrie numai decit mici povestiri. Atât doar: pedagogul trebuie să-l cunoască foarte bine pe elev, să găsească ușa spre povestitorul din el. Lucru cam dificil, veți zice. Așa e. Însă necesar. E. Ilin, bunăoară, afirma într-o manieră categorică, proprie: «Ca profesor de literatură eu știu totul despre elevii mei. Doar lucrez cu omul întreg, și nu cu anumite părți ale lui. Eu nu sunt profesor de cultură fizică, aceasta le dezvoltă numai mușchii, eu predau obiectul în centrul căruia se află omul».

Dascălul le va furniza elevilor (mai ales la primele lor încercări) idei-puncte de pornire. Într-o clasă de-a opta, înainte de a scrie cu elevii o povestire fantastică, le-am sugerat ideea unor haine veșnice. Să zicem că un băiat a îmbrăcat un costum nou — cadou de la o persoană dragă. La școală, jucindu-se, și-a rupt pantalonii. El e foarte amărît, indurerat chiar — se gîndește la omul ce i-a făcut cadoul. Apoi mintea lui caută ieșirea din

impas — hainele veșnice care nu se rup, nu ard, — și băiatul găsește soluția!... Îmi veți spune voi care este?!

Altă idee sugerată de mine la aceeași lecție: un elev, al cărui părinte e inginer de formă aduce la școală un aparat nou — telegindul — care, conectat într-un anume fel arată în culori la ce se gîndesc băieții și fetele din clasă. Într-o zi fiul inginerului a instalat mică antenă de receptie a gîndurilor deasupra mesei profesorului, a conectat telegindul și pe ecran a apărut...

Stimate cititorule! Departe de mine intenția a te molipsi de un optimism euforic. Drumul spre descătușarea gîndirii elevului este bolovănos și greu. Una din dificultăți rezidă în cunoașterea insuficientă a limbii. În această ordine de idei voi evoca spusele lui Eminescu: «Cind cineva nu s-a împletit nici măcar cu gramatica (...), să nu cuteze a scrie poezii și novele».

În activitatea mea de îndrumător al copiilor am avut și deziluzii. Căci mi s-a întimplat, și nu o dată, să găsesc cărărușă capacitateilor creațioare ale unui sau altui elev, cărărușă care apoi, din motive necunoscute, s-a pierdut într-un cimp de mohor... Ce să-i faci, așa-s enigmele sufletului și ale creației.

Oricum, efortul pedagogului este răsplătit totuși. Elevii care au deprins a face o compunere rămîn fideli cuvintului scris, literatura devenindu-le prieten nedespărțit pe viață.

VASILE VASILACHE

LABORATOR

Redacția revistei noastre a adresat unui șir de scriitori patru întrebări menite să-i prezinte oarecum mai concret, mai precis și — de ce nu? — mai plastic și mai amplu cititorilor.

Iată întrebările:

1. De ce scrieți?

2. Înainte sau după ce critica și cititorii au zis ce au avut a zice despre creația Dvs., ce credeți Dvs. înșivă despre cele realizate?

3. Sîntem în plin proces de integrare în cultura întregii români. Cum vedeti literatura noastră în contextul literar românesc? Dar creația Dvs.?

4. Ce aveți a le dori profesorilor de limba și literatura română din școlile de toate gradele?

1. Ca să vorbesc cu lumea. Dar... pe tăcute! Dacă pleoaria mea i-a priit lumii, adică a fost în favoarea adevărului, condiției omului, în trecerea acestuia fulgurantă, de o clipită, pe pămînt, atunci cititorul de miine îi rămîne să discute, să dezbată, aşa cum s-ar apléca deasupra celor «o samă de cuvinte» ale lui Ion Neacșu.

Odată îi vorbeam lui Ion Druță cum că mi-aș dori o carte pe care s-o citească și s-o priceapă sătenii mei. Fie cel cu poartă și cu gard la drum, fie cel cu bătătura despresurată, doar cu un cuptorus de lut galben în preajma casei. Pe atunci doar că debutam în literatură și Ion Druță era curios să mă pipăie precum un țăran ia între degete o țesătură. Știi ce mi-a răspuns?

— Lasă-te, Vasile, de treaba asta, de gindul acesta deșert...

Scrie pentru judecata celor ce au a veni miine pe lumea astă. Azi sătenilor tăi nu le arde de citit!...

2. Nimic! Nu-mi plac pledoariile în favoarea «realizărilor». Astă m-ar pune în rînd cu țiganul care și laudă foiul, sau cu ideologul care pînă mai ieri pleda pentru «marile realizări ale socialismului dezvoltat». Vedeți azi cum hohotește Timpul? Din urma lor se uită lumea și rîde, căci s-au trezit cu nădragii rupți în fund.

Cind am văzut pentru prima oară un scriitor viu (student, avusesem o întîlnire cu un scriitor), nu visam a scrie și scriitorul acela m-a scîrbit, de-a dreptul, m-a deceptiionat infatuarea lui. Se credea «clasical literaturii moldovenești» și, bîeteul, s-a stins din viață cu credința asta.

Ce amăgire, omule, să crezi în «realizări pentru veșnicie»!

3. Să lăsăm totul la discreția capricioasă a timpului istoric. Sper, trei-patră cărți, trei-patră nume istoricește să se integreze, cel puțin să fie pomeneite în istoria literaturii românești, precum și pomeneam noi aici pe Ion Sirbu sau pe Constantin Stamati. Că voi fi și eu printre dinșii? — nu știu: Nici un geniu ca Cervantes nu știa că face o carte (aflat în inchisoare, luăți aminte!) — că face o carte pentru toate timpurile. Dacă am ști totul, nam fi zei! Așa însă Timpul, cu ironia lui, trece cu bidineaua peste icoanele și sfinții, peste catapetesmele noastre. Le grunđuiește, ca peste acei sfinții de ieri, vîii, tinerii, să aștearnă alte catapetesme tot atit de sfinte... Mă tem de profeții, sint ingrate. Aici permiteți-mi să citez un catren dintr-un poem drag:

Toate sint sub semnul tău,
Apollo,
Clipa plouă-n noi torențial.

Ieri, a rîs un ulm. O vară
întreagă,
O femeie a iubit un deal.

4. Să creadă în misiunea lor! Adică să nu să se șteargă din memoria invățăceilor, a studenților, a elevilor, pentru tot restul vieții acestora. Măcar o dată pe an, cite-o lecție cel puțin, s-o insuflarească în aşa fel, încit analizând o poezie, un text, copilul ori tinărul să rămină vrăjit, copleșit de pluralitatea semnificațiilor unui cuvînt pus în vers ori într-o propoziție, să zicem de-a lui Ion Creangă. Le-aș sugera drept credo aceste versuri ale unui basarabean, actualmente redactor-șef al revistei «Viața Românească», născut în părțile Hotinului:

Iar ale lui Mai Întii
Patru sînt întrebările...
Sî cea mai adevărată este
A fi mai întii cu vremea,
Sî a doua este cu locul
A fi mai întii.
Sî a treia este cu singele
A fi mai întii,
Sî se mai cheamă după
gîndire
A fi mai întii.
Precum mai întii temelia
Sî mai pe urmă
năvălitorul.
Iar cel mai întii
Sint cei de un nume.
Sî de la cei de un nume
Toate sint...

Poemul se cheamă «Pentru ființa lui Mai Întii». Or, unu — cifră, numărul — știți ce semnifică în invățătura presocratică? Căci, pare-mi-se, dascălul de limbă și literatură s-ar cûveni și printre presocraci să se fi preumblat în licee și universitate, altminteri nu va dezgheioca grăunții diamantini ai acestei poezii. Așa că la carte, la carte să-l indemnăm pe dascălul nostru de sat. De ce? Păi, tot el va să ne scoată generațiile viitoare din bălăria necunoașterii mancurtizatoare...

ELEGIE PENTRU ANA-MARIA

Intr-un frumos și înțelept **Omagiu** adus unui prestigios confrate de breaslă Vasile Vasilache scria cu dreptate, dar evident și cu durere: «Ion Druță încă n-a fost citit la noi» (a se vedea culegerea colectivă **Druțiana**, Ed. Literatura artistică, 1990, p. 26).

E un adevăr neîndoelnic despre creația literară a lui Druță, dar afirmația citată î se potrivește întru totul și lui Vasilache însuși. Atât nuvelele sale, între care și cele propuse acum pentru studiere în școala medie **Mama-mare, profesoră de istorie, Și umbra î s-a culcat la picioare...** și **Elegie pentru Ana-Maria**, cît și romanul **Povestea cu cocoșul roșu**, analizate fugitiv și superficial, au avut parte de elogii prea puțin convingătoare și de critici prea mult distrugătoare. «De vină» e, printre altele, și scriitorul însuși, specificitatea categorică a metodei sale de creație, originalitatea sa inconfundabilă. Nu e o creație «ca toate celelalte», deci care s-ar preta înțelegerei ușoare și cît de cit temeinice fără vreun efort suplimentar. Chiar citite de mai multe ori, operele sale necesită o lectură în plus. Încă una la cite au fost pînă acum. Chiar dacă au fost o sută, faptul fiind nu numai posibil, ci și natural în cazul ori cărui scriitor cu adevărat original («ca nelumea»?).

Uvertura de față ne-a fost de trebuință, deoarece Vasile Vasilache în mod obiectiv, adică prin insăși natura artei sale, prin factura concretă a scrisului său nu se pretează analizei obișnuite de pînă mai ieri. După cum am demonstrat și într-un articol inclus în cartea

noastră **Dreptul la critică** (1990), unde ne-am ocupat mai mult de romanul său, Vasile Vasilache este un țăran și un filozof totodată, această impreunare de nivele intelectuale fiind pe cît de posibilă, pe atit de șocantă în mai multe privințe. Șocantă, am zis, dar tocmai de aceea cu mai mulți sorți de a ne incita la dezbatere, de a ne face să cugetăm profund asupra subiectelor abordate de autor.

Dar să-l vedem pe scriitor prin mijlocirea unei singure opere, anume nuvela recomandată spre studiere în școala medie — **Elegie pentru Ana-Maria**.

Naratorul, «bunic pentru al saptelea, al optulea...», este țăranul omniprezent, interpretul de dincoace de cortină al spectacolului unei comunități sătești în timp de răstriște, începutul războiului, anul 1941. Bunicul ascultă, la ora cînd își desfășoară narațiunea, negara suierind în vînt, intră în dialog cu ea, și tocmai dialogul acesta primează în nuvelă, ca un laitmotiv filozofico-litic.

Negara se identifică nu o dată cu pămîntul insuși, cu veșnicia poate. Cînd naratorul, acum străzrăbunic, pomenește de Immanuel Kant, negara î se destăinuie, totodată se vaietă și se face promotorul gindirii neobișnuite și al profunzimii de ordin filozofic, despre care am pomenit mai înainte: «Și eu am capul alb ca tine, și sunflu, și mă trec... De ce-mi vorbești de Immanuel Kant? Adă-ți aminte mai bine de cel ce-a căzut la sinu-mi... C-atunci tot iarbă-negară eram — l-am ogosit, l-am primit-cosit spic, împreună cu vîntul... Ți-ai amintit? Lasă-l pe Immanuel Kant acolo la cimitir, unde-i iarbă, ca mine, atît!»

Negara e ceea ce se așterne peste noi toți cînd ne trecem, de aceea ziceam că-i și veșni-

cia poate. Lucru confirmat de o replică a naratorului: «Păi dacă-i aşa, bunică negară, **vremelnicia** e tot atît de veche ca și **veșnicia**... Mai la urma urmei omul știe unde și cum cade, și află pînă la urmă unde se naște, aşa că tu, iarbă negară, bucură-te că îți-am adus foi și nume, și dă-mi voie să povestesc măcar mie însuși, ca unui bunic, ce-i **omul** și ce-i **iarba**... Mai ales că, fiind copil, am văzut multă moarte de om, iar tu, negară albă, nu știi nimic despre **vîță și moarte**» (aici și în continuare sublinierile ne aparțin. — I. C.).

Omul trecut prin ciur și prin dirmon își spune siesi, evident însă că și nouă tuturora, niște adevăruri veșnice, care transpar și din sublinierile operate mai sus. Veșnice și în sensul înțelegerii adinci, general umane a războiului — de către autor — în opunere cu teoria «realist socialistă» care ne invăță cu toată seriozitatea că răspunderea pentru urmările războiului revine celor care l-au început (în cazul de față — nemîilor). Adevărul însă e altul: două regimuri totalitare, aflate dintii într-o cîrdăsie tăinuită (nu ele oare impărtiseră Polonia și Țările Baltice?), se înfruntă nemilos în bătătura noastră, aducîndu-ne daune groaznice, între care mai cu seamă pierderea multor concetașeni cu totul nevinovați. E un motiv în plus pentru care nuvela în cauză a fost trecută sub tăcere. A fost trecută sub tăcere, deoarece nu putea fi atacată fătis, direct de către forurile ideologice, nemaivorbind de conștiințele critice. Vasile Vasilache a pus la temelia operei sale pitorescul și neverosimilul, creînd impresia de semifolcloric, semifantastic și lăsîndu-și eventualii răuvoitori într-o descumpăning salvatoare. Pentru cititorul onest autorul

vădea o cunoaștere impecabilă a vieții satului basarabean la ora desfășurării acțiunii, a psihologiei și mentalității, ba chiar și a gesticiei, a intregului comportament fizic și lingvistic al oamenilor, o înțelegere adincă și originală (în contextul literaturii noastre) a vieții, a problemei vieții și morții, a destinului omului pe pămînt la ora dezlănțuirii forțelor oarbe. Bineînțeles, și o indemnare stilistică la fel de unică în contextul literar de la noi, iar de altfel nu numai de la noi. «Un soldat — mort în negără!... Hai-deți... Sosiți, veniți, fugiți!... Zace omul în iarbă ca o giză...», îi tot spune naratorul unui consătean. Acela, Caranfil-tatăl, îl ia însă în răspăr: «Cine îi-a spus că omu-i giză? Eu îi giză la tine? Tu ești giză, da?» Așa începe disputa asupra valorii supreme a vieții, omului. O dispută cu totul firească și antrenantă. Căzuse în negara de la marginea satului un ostaș oarecare. Fără nume, unicul semn de identitate fiindu-i haina militară. Dar scriitorul și, înaintea lui, satul nu poate trece sub tăcere faptul că era un om. Un copil al cuiva, al unei mame, al naturii, al lui Dumnezeu în sfîrșit. Faptul acesta — căderea unui om în cimp — răspindit întii de narator, apoi de Pricop «cel smintit», apoi și de Ion al Nătăliței, apoi și de baba Măftuleasa, capătă curind dimensiunile pe care îi le imprimă sufletul omenesc înțeleghător și sensibil prin origine și definiție. Cum era să fie, deci, încredințat pămîntului fără să îi se fi aflat și rostit mai întii numele? Apropierea satului de ostașul căzut este facilitată de baba Măftuleasa, care din chiar prima clipă crede că cel căzut este feciorul său, al treilea și ultimul care-i rămâsese («Ceilalți doi se prăpădisează mai înainte...»). Un sat în-

PRO DIDACTICA

treg deplinge sfîrșitul ostașului jertfit vrăjmășiei dintre două state care se vroiau, ambele, stăpînoare peste o lume întreagă. Fiecare bărbat, femeie tinără și, mai ales, bătrînă îl deplinește în felul său; lectura este de-a dreptul captivantă, autorul lăsând să se înțeleagă că un ostaș fără nume este chiar mai mult decât unul cu nume concret și știut. Nu fără temei venerăm mormintul Eroului Necunoscut, al ostașului simplu și supus în chip tiranic ordinului.

Pe parcurs Vasilache creionează cîteva portrete memorabile, psihologice întii de toate, ale sătenilor presupuși a fi fost — ei — mortul descoperit în negără, pînă să vină într-un sat să constate că ostașul căzut nu este dintre locnici: Arghir, nepotul Singerilor, Ana-Maria lui Cheban, bănuită că ar fi fost ibovnică lui Arghir, etc. De un farmec aparte se dovedește episodul în care Pricop-smintitul își pune casă de ostaș neamă, se încinge cu o centură nemțească și o face pe neamțul... E o parodie grotescă asupra fenomenului războiului... Apoi episodul în care satul «dezbată cazul Ana-Maria în fața notarului, judecătorului, jandarmului și a științei-priceperii sale». Apoi acela cu demobilizatul orb din satul Vulpești. De altfel, faptul că prezintă pe vulpeștean orb semnifică un alt Homer, un comentator deosebit de naratorul calm și omniprezent al războiului nemilos, unul care vede peste și **dincolo de** timp; vulpeșteanul are o imagine care depășește capacitatea văzului obișnuit, nu se oprește la concretul din preajmă, la imediatul palpabil. Spre deosebire de muritorii de rînd, care trăiesc și gîndesc în timp, el se dovedește pătrunzător **în adîncuri temporale**, putind fi

identificat — măcar aluziv — cu filozoful, altfel zis cu același Immanuel Kant, în interpretarea căruia Lumea este dominată de Etic, de Moral. Or, războiul nu e altceva decât uitarea sau negarea acestora...

Revenind la textul propriuzis al nuvelei, remarcăm că vulpeșteanul orb le spune femeilor că Arghir ar fi viu, că ar fi rămas la Königsberg în slujbă la un profesor pe nume Immanuel și că el ar fi cerut de acasă o pereche de ciorapi de lină. Ce e adevăr, ce e plăsmuire în spusele vulpeșteanului, nu putem ști cu toată siguranță. O presupunere ar fi, poate, binevenită cu privire la felul de a fi al nuvelei în cauză: orbul s-ar preta înțelegerii că, aidomă artistului, ce ne sugerează postulatul kantian potrivit căruia opera literară este «o finalitate fără de sfîrșit». O finalitate care cearcă să ne angajeze, dar care nu lasă «prinsă» decât în urma unei lecturi adecvate, presupunind contopirea cu sufului interior al operei. Și nu este exclus contactul epidermic, totalmente superficial cu nuvela, chiar din partea cititorilor binevoitori și intrucîtva pregătiți. Multitudinea sensurilor operei se dezvăluie cu greu cititorului.

Totuși, cel puțin încă două lucruri se cer spuse, dată fiind claritatea expresiei lor în nuvelă. Primul: Königsbergul n-a fost ales de Vasilache întimplător, de vreme ce ostașii basarabeni au fost luați, în 1941, anume la Königsberg, pentru a servi drept carne de tun și nu s-au mai intors... Și al doilea: dacă profesorului din spusele vulpeșteanului ii zice Immanuel, este natural ca «scrisoarea» (și ciorapii ceruți, chipurile, de Arghir) să-i fie expediată lui Immanuel Kant, băstinaș din orașul cu pricina. Or, insistența scriitorului asupra nume-

lui însuși al filozofului ne determină sau poate chiar ne obligă să ne gîndim că acesta a lansat și un alt postulat — că omul se naște liber, că sufletul omenesc este nemuritor și că Dumnezeu totuși există! Căci ce alt sens ar avea epistolă (și ciorapii) pentru un savant plecat în lumea celor drepti cu mai mult de o sută și cincizeci de ani în urmă? Vremelnicia și veșnicia se amestecă într-un mod imprevizibil (de către noi, oamenii de rînd), și Vasile Vasilache ne face să simțim cum se intersectează imediatul, concretul istoric cu perenul, finalitatea fără de capăt. Cum se deosebesc și prin ce se aseamănă între ei Ana-Maria și vulpeșteanul orb? Vulpeșteanul le spune oamenilor ceea ce-i vine în minte numai și numai pentru ca să le prelungească credința în viața fără de sfîrșit. El ca și cum i-ar liniști că, deși suntem cu toții niște clipe, noi suntem totodată nemuritori ca și Kant, ca și Ana-Maria cu Arghir al ei.

La un moment dat avem impresia că realitatea empirică se înceșează, adică scriitorul o înceșează în mod intenționat. Abia în urma unor eforturi suplimentare ne putem asuma riscul de a presupune că lucrurile, obiectele, negara, scrisoarea, ciorapii — absolut totul — se umple de sensuri adânci, devin embleme ori simboluri în contextul operei. Omul, vremelnicia, viața comună intens cu omenescul, cu veșnicia, cu neantul, iar femeia iubitoare nu drămăluiește moralmente gestul, ci trimită «pe ceea lume» lucruri, după cum se pun de obicei în pom la orice mort. Chiar prin situații incredibile din punctul de vedere al realității autentice, scriitorul adevărat exprimă sentimente, gînduri, aspirații și atitudini profund reale ale personajelor, de vreme ce Ana-

Maria face dovada unei mile creștine, dind «de sufletul» bărbatului său legitim, căzut într-o războiul său de la front. Prin Ana-Maria, prin gestul acesteia scriitorul ne indeamnă o dată în plus să gîndim adînc la om, la cel viu, dar poate încă mai mult la cel dispărut, pentru că — prin ceea ce facem sau nu mai gîndim — să ne înveșnicim pe noi însine, viii.

În felul acesta nuvela **Elegie pentru Ana-Maria** se prezintă drept o dispută artistică exhaustivă și în același timp concretă, pitorească, deosebit de incitatoare asupra existenței umane, vieții, morții, vremelniciei, veșniciei, destinului omului pe pămînt.

În scopul acesta el citează inspirat din nemuritoarea baladă **Miorița**, care este, precum bine se știe, o adîncă meditație profundă asupra vieții și morții.

Citatul avut în vedere, apoi poezia (folclorică? autoricească?) axată pe același motiv din totdeauna al artei mari — «Moarteo-viață, un' te duci?...» — ne obligă să vorbim și despre vraja textului nuvelei, despre farmecul narăriunii lui Vasilache. Or, încă înainte de a cita din **Miorița** («Iar la nunta mea... a căzut o stea...» etc.) scriitorul afirmă, ca printre altele, imediat ce naratorul află despre ostașul răposat, că «acuș au să vină încoace oile, turma... Au să-i sune tălăncile **ca celui din baladă...**»).

Dialogurile din care se constituie nuvela sint de o savoare indescriptibilă, au caracter asociative, «trimițîndu-ne» permanent la sensuri dintre cele mai neașteptate, nebănuite la o lectură fugitivă. Vorbirea naratorului e presărată cu amănunte și detalii care trădează proveniența lui socială, dar și preferințele artistice ale autorului, de vreme ce în 1941 sa-

tele de pe malul Prutului erau bătute «**ca niște livezi de nuci**», șrapnelele zburau «**ca vrăbiile pe acoperișuri**», iar un om striga semenilor să stringă morții de prin țarină «**ca pe niște snopi călcăți**». Asemeni povestitorului popular, naratorul nuvelei simulează neprincipere: «C-acum, peste zeci și zeci de ani, sed în marginea istui petec de negară cu fișit de «taci» și întreb **ca prostul...**». Femeia în vîrstă se exprimă, firește, conform psihologiei și mentalității sale, constituie istoriceste, cu amprenă iminentă a caracterului ei personal inconfundabil: «Trăsnii-v-ar să vă trăsească, cum ați împărțit lumea în lung și-n lat și nu încăpeți, nu v-ajunge pămînt, nu vă mai săturați!.. În gît să vi se opreasăcă, în ochi, și inima să nu vă putrezească!..» Personajul infierează războiul, acest lucru este esențial. O eventuală intervenție a autorului sau chiar a vreunui personaj «bine potcovit din punct de vedere ideologic», care ar fi pus la stilpu infamiei hitlerismul (despre vreo blestemare a bolșevismului nici vorbă nu poate fi, date fiind condițiile concrete în care am fost puși; Vasilache a riscat enorm prin gestul, tacit, de a nu fi blestemat anume și numai fascismul!), ar fi determinat în chip iremediabil balansul nuvelei, ar fi privat-o de poezia și de farmecul prin care se impune.

Simplu de tot, arhisimplu chiar, țăranul exprimă adeveriri epocale, la fel referitor la dispariția lingurii de lemn și ivirea alteia, de fier: «Săracul lemn!.. Ride de noi teiul, lemnul cel mai moale și mai alb, și o să-l pomenim veșnic peste timpurile ce vin....». Sau căt farfug și căt pitoresc au destăinuirile lui Mihalache Căpraru: «Mă vedeji? Mă auziți? Sint viu, dragilor, dar n-am crezut...

Tunurile bat, da eu boii mi-i
caut! Iaca funia... Zic, ce-i cu
mine, Doamne? Ș-așa trei zile
în sir tot caut, umblu pe sub
«boambe» ca p'in ploaie...».

Bineînțeles, particularitățile de limbă și stil se umplu de semnificație numai în unitate cu fondul ideatic investigat, despre care am vorbit, fără pretenția de a-l fi prezentat în modul cel mai potrivit cu puțină sau, mai ales, de a-l fi epuizat. E un lucru irealizabil în principiu, ca în cazul oricărrei opere autentice. Textul lui Vasile Vasilache este bogat în protunzimi, «dedesubturi», uenele foarte pline de tilc, după cum am încercat să arătăm.

Ion CIOCANU

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

«Cînd va răsări est Luceafăr
pe cerul Daciei, bâtrinii ei vor
întineri de bucurie, fetele ei vor
corona cu flori pe îngerul care
va cleteaza a lua vălul străin ce
le întunecă, feciorii-l vor purta
în triumf ca pe un mare erou,
care au șters macula străină de
pre numele românesc, poporul
îi va eterna memoria cu mor-
mînt de neuitare pe care i-l va
înălța în inima sa cea recu-
noscătoare, ca restauratorului
tinereților lîmbei sale».

Simion BĂRNUTIU
1853

ION DRUȚĂ: FRUNZE DE DOR

De la 1957, cînd a fost editată pentru întîia oară, povestirea lui Ion Druță **Frunze de dor** a fost revăzută (de autor), interpretată judicios de cercetători prestigioși, ca Vasile Coroban sau Mihai Cimpoi, de eseisti de bună credință, ca Iuliu Edlis, primul care a lansat aprecierea de «poem în proză», dar și de critici răuvoitori sau insuficient de receptivi la proza lirică intemeiată pe sondajul psihologiei omenești și pe sugestivitatea profundă a amănuntului și detaliului (Ramil Portnoi, Gheorghe Pelisov și alții).

Bineînțeles, în procesul analizei și interpretării povestirii ne vom referi, înainte de toate, la opinioile juste ale recenzenților onești, la atitudinile luate în anumite circumstanțe concrete de scriitorii care s-au pronunțat asupra ei (de exemplu, la articolul **Simțul noului**, în care Andrei Lupan explică foarte bine felul de a fi al lui Druță și specificul concepției și realizării operelor sale: «Druță e un talent viu, dar complicat, într-un fel chiar puțin obișnuit»; «Druță are o adevărată fobie față de orice schemă primitivă, de procedee rutinare»; «Zbuciumul lor (al personajelor povestirii **Frunze de dor**. — I.C.) e legat cu noduri nevăzute de complicațiile profunde ale realității sociale»; Druță «oglindește veridic... o ciocnire aspră și foarte convingătoare între nou și vechi prin soarta satului, dar mai cu seamă a celor doi eroi» etc. (A se vedea: Andrei Lupan. **Scrieri**. Vol. 3, Chișinău, Ed. Cartea Moldovenească, 1973, pag. 190—196).

Dar să nu uităm criticile ne-

întemeiate, aduse povestirii. În primul rînd, pentru a le combate. În al doilea, pentru a nu admite — în rîndurile elevilor, de exemplu, — posibilitatea ca această operă să fie înțeleasă și în viitor la fel de eronat. Cel mai mult i s-a reproșat scriitorului preponderența elementului general-uman și, drept consecință, absența celui concret-istoric. Posibil că exegetii respectivi nu aveau în vedere anumite episoade primitive sau declarații ale personajelor care să conțină informație «la zi» ori idei intru preamărirea regimului politic al timpului; oameni cu carte, criticii **Frunzatorilor de dor** înțelegeau corect că noul, primenirile din societate pot fi reflectate de scriitor anume prin mijlocirea personajelor, prin dezvăluirea lumii sufletești și intelectuale a acestora; teoretic ei înțelegeau lucrurile drept, practic însă...

Gheorghe Doinaru a fost înțes de criticii tendențioși în dezacord nepermis cu natura lui individuală, specifică, inconfundabilă. Faptul că el n-a acceptat noul, că s-a îndepărtat de Rusanda — învățătoarea, că a evadat din universul stabilit în satul său (Valea Răzeșilor) în toamna anului 1945 a fost considerat un neajuns, autorul fiind învinuit de... «mărginire» ideologică. Chiar acceparea deplină, de către Rusanda, a primenirilor sociale aduse de sfîrșitul războiului nu i-a convins de adevărul că Druță nu numai că a știut, dar și simțit adînc dispariția unei lumi vechi, prezantate veridic prin Gheorghe Doinaru, și apariția uneia noi, pe care însă acesta o aștepta cu speranță dar și cu teamă în același timp. Conflictul povestirii nu se desfășoară între personaje diferite — Gheorghe și Scridon sau Gheorghe și Rusanda, bunăoară, chiar

PRO DIDACTICA

dacă între Gheorghe și fata iubită are loc un schimb de replici care adevereste îndepărterea, înstrăinarea personajelor unul de altul, pînă la urmă — despărțirea iminentă. Conflictul principal și magistral al povestirii se infiripă, se desfășoară și se rezolvă în interiorul lui Gheorghe însuși.

Personajul acesta e un produs concret și o expresie plenară a unei societăți statonnicite demult, a unui climat țărănesc cu toate «semnele» lui — pozitive și negative, frumoase și urîte, depinde cum le privim, le înțelegem și le apreciem. Universul țărănesc în care a apărut și s-a format Gheorghe are o poezie a sa, pe care poate numai țăranul (omul care e țăran în adîncul sufletului său) e în stare să-o simtă, să-o înțeleagă și, în fine, să-o guste. Hectarele din Hîrtoape, muncă — fie și istovitoare — pe ogorul propriu, demnitatea neclintită, contactul intim cu natura, vorba (și vorbirea) cu totul specifice, adecvate pe deplin modului de a simți și de a gîndi, constituie istoricește, alte particularități ale vieții personajului semnifică tot atîtea surse de poezie, pe care însă noi — în virtutea prumenirilor sociale și, mai cu seamă, a ideologiei instaurate în societatea sovietică — am desconsiderat-o, blamat-o și respins-o (încit azi devine clar de ce ba îci, ba colo țăranii noștri nu doresc să mai aibă o dată pămînt, să mai fie o dată gospodari etc.). Gheorghe Doinaru este țăranul care ne trebuie astăzi, unicul în măsură să mai producă — în condiții evident evolute — bunuri materiale și spirituale de care ducem lipsă.

Așa stînd lucrurile, Gheorghe nu se poate dezice de lumea sa

sufletească și intelectuală, el ține la tot ce era (și este) sănătos în felul său de a fi. De toate acele «semne» pe care le-am enumerat, precum și de altele, care ar putea fi numite, se puteau lesne lipsi criticii povestirii, și atunci devine clar de ce ei nu acceptau frământările adînci ale lui Gheorghe. R. Portnoi pare să aprecieze povestirea **Frunze de dor**, însă această impresie e amăgiitoare, de vreme ce — după ce spune cuvințe frumoase despre măiestria artistică a lui Druță — el nu pregeță să constate că «reproșul cu privire la slaba rezonanță socială nu e cu totul fără temei» și că «greutățile și dramele reclamate de statornicirea nouălui sint zugrăvite mai reliefat și mai emoționant, în timp ce imaginea nouului apare în cele mai multe cazuri doar schițătă» (a sé vedea: Ramil Portnoi, **Pagini alese**, Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1977, pag. 92).

Drama lui Gheorghe Doinaru vine dintr-un suflet și dintr-o mentalitate plămădite generații la rînd. Semnele exterioare, între care mai cu seamă pornirea Rusandei pe calea învățăturii și trecerea ei în lumea intelectualilor, au funcția de catalizatori ai unor procese dureroase, desfășurate în adîncul inimii sale. Gheorghe este pus — de viață însăși la acea etapă a istoriei (1945) — în situația de a se dezice de mentalitatea sa constituită, am mai spus, istoricește. Or, acesta e un lucru greu de înfăptuit (pentru personaj) și de zugrăvit artistic (pentru scriitor).

Și este locul să spunem răspicat că și Gheorghe Doinaru s-a dovedit om dintr-o bucată, principal cu sine însuși, om care nu se desparte ușor și incredibil de trecutul său, și Ion Druță s-a manifestat ca scriitor fidel adevărului psihologic al

ION DRUȚĂ

FRUNZE DE DOR

personajului și în genere adevărului realității concret-istorice. Drama lui Gheorghe — în circumstanțele date — nu poate să nu fie adîncă, durereoașă și generatoare de emoții puternice în inima cititorului educat corect din punct de vedere artistic și estetic; plecarea lui din mediul care nu-i mai pria, cel puțin în aceeași măsură, este motivată profund sub aspect psihologic.

Cu totul altul este cazul Rusandei. Scriitorul n-o pune în rîndul «trădătorilor» lui Gheorghe, nu subapreciază străduința ei de a se smulge din tagma tăranilor veșnic obijduiți și de a se incadra în pătura intelectualilor, înalt prețuiți de regimurile perindate prin părțile noastre. Druță dezvăluie chiar poeticul vieții ei în condițiile noi, adică și de după cunoștința cu învățătorul Pînzaru și incadrarea în rîndurile intelectualilor.

Dar Rusanda n-are conștiința dramei sale. Ea nu trăiește profund schimbările vieții, ci li se supune cu o seninătate dezarmantă. Hectarele din Hirtoape încețează mult prea ușor s-o mai preocupe; ieșirea

din lumea ţărănească nu-i provoacă frămîntări puternice; chiar răcirea, apoi răceala față de Gheorghe n-o atinge dureros. Ea seamănă mai mult a marionetă — în viață și, respectiv, în povestire. Druță a reflectat adevărul psihologiei și în genere al vieții oamenilor de felul ei.

Scridon se acomodează și mai lesne (decit Rusanda). Ridicol de lesne, am putea spune, după ce citim cum se abonează și citește el ziarele, sperind să ajungă — prin citirea presei — șef («nacialnic»).

Spre deosebire de Scridon și chiar de Rusanda, Gheorghe este un inadaptabil. Măiestria artistică a scriitorului se vădește și în alegerea — pentru operă — a unui personaj complex, expresie a unor frămîntări adânci, mistuitoare, capabile de ecouri puternice în forul intim al cititorului. Despre Rusanda sau Scridon s-ar fi putut scrie o schiță lineară, superficială, ușoară ca personajele, înseși. Anume Gheorghe este țăranul trecut prin rîșniță istoriei, și Ion Druță a intuit acest adevăr, surprinzându-l în episoade și imagini vii, proaspete (la acea oră a literaturii noastre, dar și în prezent), conciliente, incitatoare, convingătoare.

Convingătoare înainte de toate grație atenției scriitorului, față de manifestările concrete, adesea delicate, abia perceptibile, ale psihologiei personajelor. Druță nărează îscusit, fraza lui este neaosă și merge drept la inima noastră, lirismul său ne cucerește din prima pagină; odată începută, lectura povestirii înaintează ușor și ne produce plăcerea contactului cu un univers psihologic original și captivant. Dar scriitorul este, totodată, foarte econom. Prin amânunte și detalii neașteptat de simple la prima vedere, el

dezvăluie adevăruri psihologice (ba chiar și sociale) complicate, a căror dezvăluire cere scriitorului mediocru pagini întregi de vorbă seacă. Zinel Cojocaru, de exemplu, se repede la vecini să afle «cît a mai rămas pînă la Berlin». Oamenii așteptau cu nerăbdare sfrîșitul războiului. Acest sfîrșit avea să vină curind, însă Druță nu spune nimic direct și concret în acest sens. El notează ca printre altele sau, mai exact, constată un fapt aparent lipsit de importanță — «pe harta publicată în gazetă Germania n-avea capitală» (aici și în continuare sublinierile din citate ne aparțin — I.C.). E sugestia deosebit de puternică a distrugerii Berlinului, către 9 mai 1945.

Sau iată-l pe badea Zinel ținând în mînă telegrama de la Toader. E buimăcit ca un tată care înțelege ce-i războiul și simte ce i se poate întîmpla fețelor său plecat pe front. Or, Druță nu explică acest adevăr, ci îl sculptează cu ajutorul unei singure fraze — personajul intră în casă «cu o ciubotă curățită, cu alta plină de glod».

Viața lui Gheorghe, universul în care a crescut și s-a format personajul, unele particularități ale felului său de a fi — toate sunt sugerate puternic de autor prin amânunțe și detalii de mare încărcătură ideatică: Gheorghe «s-a învățat singur să-și facă jucării, mîncă poamă numai cu pînă, ca să ție mai mult sat, și niciodată nu dezgheță fereastra cu buzele, de frică să n-o strice, că n-avea tată s-o puie la loc», prea devreme a înțeles el «de ce griul lor se coace mai tîrziu decit la ceilalți oameni, de ce vine în fiecare sămbătă moșu-său Petrea să le ungă căruța și de ce, cînd se duceau cu colinda, oamenii îi dădeau cîte doi covrigi, pe cînd celorlalți băieți le

dădeau numai câte unul».

Scrisul lui Ion Druță ne obligă la o lectură atentă, pătrunzătoare, generatoare de placere aleasă atunci cind îi vedem roadele. «Sint oameni care și scot durerile în văzul lumii, pentru a scăpa de ele, dar sint și de acei care **coboără cu durere cu tot în adîncul firii lor și nu se arată pînă nu-și revin singuri**», observă scriitorul în capitolul 25, și trecerea cititorului peste această constatare, simplă în planul din față, îl poate lipsi pînă la urmă de înțelegerea felului de a fi al protagonistului povestirii.

Sau — ceva mai jos — Gheorghe mină caii, se lasă în voia gîndurilor că să vedetă «cum sint ei, moldovenii, n-au apucat bine să iasă din sat, că oamenilor a și început, în taină, să li se facă dor de casă»; în continuare nici nu știm cine cugeță — personajul sau plăsmuitorul acestuia —, dar ceea ce se spune este deosebit de important pentru definirea caracterului național al poporului nostru, în particular — al protagonistului povestirii: «**de cîte ori va fi să se schimbe vremea, de atîtea ori ne tot vor durea rădăcinile...**».

Druță exprimă succint capacitatea lui Gheorghe Doinaru de a trăi adînc orice fapt al vieții, orice întîmplare obișnuită, cu atât mai mult o istorie tristă și tragică, după cum se prezintă aceea a dragostei și morții fetei de la Țaul: «Gheorghe stătea întins sub căruță. Îngropă o ghindă în pămînt și se gîndeau la țăuleancă. Si-o închipuia venind prin pădure, rumenă, sprintenă, și vîntul îi juca o șuvită pe obraz. Gheorghe alegea cuvintele în gînd și povestea **de parcă Rusanda era alături**. Dar poate n-avea rost să povestească? **Poate un morînt ca cel de alături îi păstea și pe ei?**»

PRO DIDACTICA

În atare cazuri Gheorghe Doinaru, sentimentalul ce pare uneori incorigibil, se dovedește un cugetător îndrăzneț, un intelectual (ca mod de manifestare a virtuții mentale): «Cînd părea că adormiseră cu toții și numai caii rîșneau la șopalcă, sunîndu-și din vreme în vreme căpestrele, Gheorghe a ieșit de sub căruță, a venit lîngă crucea țăulenilor. Privea tăcut mormîntul, asculta cum tresare codrul prin somn. Si mult ar fi vrut să moară acum, intr-o clipă, într-un mijloc de codru verde, și **n-ar fi vrut să moară deloc, niciodată**, pentru că iubea pămîntul din Hirtoape, iubea snopii mari și grei cu spicul sunînd a grîu răscopți, iubea iarba înaltă, bună de coasă, mînjii cu stele în frunte, iar toate aceste patimi, vesnice fiind, îi cereau și lui să fie veșnic».

Așa e scrisă întreaga povestire **Frunze de dor**: lîrică în planul din față, dramatică prin esența caracterului omenesc situat în centrul narării, sugerativă prin puterea de evocare și de expresie a amănuntelor, detaliilor, replicilor, episoadelor etc., plăcută grație măiestriei cu care scriitorul nu doar nareaază înșîrind cuvintele și faptele, ci face să se miște vîi prin față cititorului oameni concreți, de o individualitate proeminentă (îl avem în vedere, desigur, pe Gheorghe), sensibili pînă la durere și capabili de autoanaliză scrupuloasă, înțelegători ai schimbărilor vietii și, concomitent, principiali în sensul că nu se lasă luati de primul vînt și duși indiferent încotro fără de voia lor, oameni care prin firea lor adîncă și nedezințită corespund înțelepciunii populare: ori te poartă cum ți-i vorba, ori vorbește cum ți-i portul.

Am evidențiat doar unele particularități de concepție și

de realizare (dintre multele care au fost și vor mai fi, evident, puse în valoare de critica literară) datorită cărora povestirea **Frunze de dor** nu s-a învechit, ci sub unele aspecte, ca acela al poeziei vieții țărănești tradiționale, «sună» astăzi chiar mai actual decât la ora apariției, de vreme ce abia în prezent se vede cu toată claritatea că datorită colectivizării forțate noi am ucis țăranul din noi însine, am ucis dorința de a munci, iar odată cu aceasta — și capacitatea de a trăi puternic un sentiment sacru ca dragoste. Povestirea **Frunze de dor** are, credem, șansa de a ne re-țărâniiza într-o măsură, adică de a ne întoarce la unele valori între timp pierdute de noi. O vom fructifica sau nu, depinde — bineînțeles — de fiecare dintre cititorii lui Druță.

Ion CIOCANU

Pentru informații suplimentare citiți:

1. Vasile Coroban, **Romanul moldovenesc contemporan**, Chișinău, Ed. Cartea Moldovenească, 1969;
2. Mihai Cimpoi, **Disocieri**, Chișinău, Ed. Cartea Moldovenească, 1969;
3. Raimil Portnoi, **Pagini alese**, Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1977;
4. Andrei Lupan, **Scrieri**, vol. 3, Chișinău, Ed. Cartea Moldovenească, 1973;
5. Andrei Hropotinschi, **Problema vieții și a creației**, Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1988;
6. **Aspecte ale creației lui Ion Druță**, Chișinău, Ed. Știință, 1990;
7. **Druțiana**, Chișinău, Ed. Hyperion, 1990.

NICHITA STĂNESCU: CÎNTEC

Numeroase poezii stănesciene sunt intitulate **Cîntec**, fapt ce arată că o latură a operei sale tinde către lirismul pur, către exprimarea stărilor intime prin confesiune directă. Odată cu «starea» se definește însă «cîntecul» ca atare, forma de lirism adoptată. Starea de «cîntec», sentimentul propice poeziei, este însăși «intimplarea ființei», descoperirea faptului miraculos că exiști, sinonimă cu «fericirea», aproape imposibil de tradus în cuvinte (ca și în **Ora fericită** din același volum). Revelarea propriei ființe este posibilă în prezența ființei iubite și prin celălalt miracol, al **vorbirii** îndrăgostitorilor. S-a spus că poezia de fată este un «cîntec de vîrstă», o expresie a iubirii adolescenține, animate de elanuri frenetice. În profunzime, ea este mai mult decât atât: **iubirea**, sentiment indicibil coincide cu verbul **a fi** și invers, **a fi** nu poate fi imaginat în absența sentimentului. Este trăită pe viu **vorbirea ca existență**. Totul se contopește în «fericire» ca stare maximă, ca îmbrățișare «dureroasă, minunată» a vieții însăși. «Starea» copleșește simțurile, devine durere (amintind de foarte departe «farmecul dureros» eminescian, «dulcea jele» a cîntării vieții). Fericirea maximă trece în durere, fără de care nu există viață autentică. Pentru a o exprima este nevoie de **vorbire**, ca impuls imediat: «Să stăm de vorbă, să vorbim, să spunem cuvinte». Vorbirea însăși are drept cauză primordială starea de a fi. Prin ea se inteme-

iază o lume, ca în primele zile ale Genezei, cind se despart elementele: cuvintele sunt «lungi, sticloase, ca niște dălți ce despart / fluviul rece în delta fierbinte, / ziua de noapte, bazaltul de bazalt». Cuvintele nu doar exprimă lumea, ci transformă eul; sub impulsul imperios al fericirii de a fi se naște o nevoie adincă de depășire de sine, de spargere a cadrelor inguste, de tindere către absolutul propriei ființe. Lumea interioară este «prelungă și în nesfîrșire», structura deschisă către «altceva», un alt eu insuși, «mult mai înalt și mult mai curind». Poetul nu apelează propriu-zis la metafore, ci la **exclamații directe**: «Ce bine că ești, ce mirare că sănt!» Miracolul lui a fi nu poate fi comparat cu nimic. Poetul spunea altădată că «cea-mai mare victorie a omului este nașterea» și că «Faptul de a te fi născut este atât de miraculos, incit este mai degrabă asemuitor întîmplării decât legii». Îndrăgostitii sănt ei însăși neasemănăți: «două cînțece diferite», «două culori ce nu s-au văzut niciodată». Singura lor posibilitate de asemănare este verbul a fi, faptul că sănt. Sentimentul este învălmașit, infrigurat, provoacă o ruptură în laturi contradictori — una pămîntească, alta «foarte de sus», amintind parță de «Morgenstimmung»-ul argeșian, ca și de o «Matinée d'ivresse» a lui Arthur Rimbaud din ciclul «Iluminărilor» sau «Aube» (Zori) din același ciclu.

A fi, a comunica, a iubi formează împreună un conglomerat semantic. Și totuși ele, cuvintele, devin instrumente dure ce despiciă în două roca. Numind lucrurile, le separă din continuitatea lor firească, le limitează brutal, ca și cum le-ar ucide. Ele nasc lumea, despart elementele din haosul primordial, dar și ucid senzația pu-

ternică și infinită a vieții, prefăcînd-o în elemente stabile. Cuvîntul despiciă firul vieții, al curgerii de fluviu, hotărnicind o «deltă», un sfîrșit. El cuprinde dintr-odată naștere și moarte, spulberînd miracolul în aceeași secundă în care î-a revelat.

Ştefania MINCU

PRO DIDACTICA

Nichita STĂNESCU

CÎNTEC

E o întîmplare a ființei mele:
și-atunci, fericirea din lăuntrul meu
e mai puternică decât mine,
decât oasele mele,
pe care mi le scrișnești într-o imbrățișare
mereu dureroasă, minunată
mereu.

Să stăm de vorbă, să vorbim,
să spunem cuvinte lungi, sticloase, ca niște dălți
ce despart fluviul rece în delta fierbinte,
ziua de noapte, bazaltul de
bazalt.

Du-mă, fericire, în sus, și
izbește-mi
împla de stele, pînă cînd
lumea mea prelungă și în
nesfîrșire
se face coloană sau altceva
mult mai înalt, și mult mai
curind.

Ce bine că ești, ce mirare
că sănt!
Două cînțece diferite,
lovindu-se, amestecîndu-se,
două culori ce nu s-au văzut
niciodată,
una foarte de jos, înțoarsă
spre pămînt,
una foarte de sus, aproape
ruptă
în înfrigurata, neasemuită
luptă
a minunii că ești,
a-ntîmplării că sănt.

ION BUZDUGAN

SAU

VITALITATEA TRADIȚIEI

Printre personalitățile pe care Basarabia Unită le-a dat literaturii române imediat după marea Unire de la 1918 Ion Buzdugan (1889—1967) este un nume de referință. El venea cu o activitate bine conturată și axată pe direcția luptei pentru ființa noastră națională. Coleg de generație cu Alexei Mateevici, Ștefan Ciobanu și Pantelimon Halippa, el s-a plasat în centrul mișcării unioniste ca unul din liderii blocului moldovenesc.

Originar din satul Brînzenii-Vechi (județul Bălți), și-a făcut studiile în diferite localități din fostul Imperiu țarist, luindu-și licență la Universitatea din Iași. A fost ales membru în Sfatul Țării, unde în calitate de secretar al acestui forum legislativ a citit cunoscuta proclamație votată de majoritatea deputaților, proclamație prin care se da glas năzuinței spre Unire: «În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotările ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove. În puterea dreptului istoric și dreptului de neam pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România». A colaborat intens la diverse publicații periodice ale timpului: «Cuvîntul moldovenesc», «Moldovanul»,

«Glasul Țării», «Sfatul Țării», «Moldova de la Nistru», «Viața Basarabiei», «Cugetul românesc», «Gîndirea», «Lamura», «Cele trei Crișuri», «Zburătorul», «Flacăra», «Cuvîntul literar și artistic», «Luceafărul», «Răsăritul», «Solidaritatea», «Universul literar» și altele.

Versurile lui Ion Buzdugan au fost incluse în antologii de prestigiu, cum ar fi cea alcătuită de poetul Ion Pillat și criticul Perpessicius intitulată **Antologia poeților de azi**, vol. 1 (1925), cea întocmită de cercetătorul literar Gheorghe Cardaș cu titlul **Poeții și prozatorii Basarabiei pînă la Unire** (1973), **Antologia Bugeacului** de Dragomir Petrescu sau **Ceres și Pan** (1984) ediție (alcătuită de Gabriela Danță) care cuprinde poezie bucolică românească, pastelurile lui Ion Buzdugan fiind reprezentate destul de amplu.

Creația poetică a lui Ion Buzdugan a fost adunată și editată de către autor în 4 volume: **Miresme din stepă** (1922), **Tara mea** (1928), **Păstori de timpuri** (1937), **Metanii de luceferi** (1942). Placheta **Podgorii de aramă** anunțată încă în **Antologia poeților de azi** și predată editurii la Chișinău după înființarea Societății Scriitorilor Basarabeni — la inceputul acelui fatal an 1940 —, a rămas la stadiul de manuscris. În clasificările stabilite de istoriografia literară românească Ion Buzdugan este inclus ori în cadrul semănătorist de inspirație rustică (Eugen Lovinescu, Dumitru Murărașu, Constantin Loghin), ori la lirica tradiționalistă (Alexandru C. Ionescu). George Călinescu evidențiază aparte grupul «Basarabenii» unde Alexei Mateevici, Pantelimon Halippa și Ion Buzdugan sunt caracterizați prin aceleasi trăsături: univers rural, inspirație folclorică, motive națio-

nale, angajare în lupta pentru deșteptarea neamului. Deci, în genere, poezia lui Ion Buzdugan e o poezie tradiționalistă, în sensul bun al cuvîntului, fără metehnele care-i sunt atribuite acestui cuvînt. Maniera lui poetică nu este una vîrstă, închisă noilor tendințe. Mai ales sub aspectul formei poetice, este practicat un metafizism din ce în ce mai complicat și expresiv, iar sub cel prozodic, versul liber francez e solicitat intens. Ambele aspecte duc la diversificare și improspătare. Rămin actuale și pentru zilele noastre cuvintele concluzante ale lui Nicolae Iorga: «Poezia basarabeană a d-lui Ion Buzdugan, mult superioară simplei sentimentalități naționale a preotului Alexei Mateevici, mort în timpul războiului, nu pornește de la o idee; ea se lăsă dusă de capriciul cuvîntului, dar acest cuvînt e nou și proaspăt, și aduce cu dînsul un suflet primitiv, dar puternic; în rime adesea înedite e o sădbătoare naivitate, care interesează și cucerește. Mai tîrziu e infățișată pitoresc, în versuri adesea cu o cadență nesigură, casa copilăriei:

Căsuță cu cordac și meri cu
floare albă,
Cu prispe-ncondeiate,
scăldate în lumină
și-n prag cu-mbujorata și
zvelta gheorghină,
Te-au copleșit scaietii și
curpenii de nalbă.

Căsuță gîrbovită, cu fir
de-argint în plete,
Prin ușa-ți scîrțuită vorbind
pe îndelete,

Căsuță bătrînească, cu
busuioc sub grindă,

Căsuță gîrbovită, ce stai
pitită-n birne.

Și evocarea chipurilor din povești e vioaie și iute. E aici o adevărată iubire a pămîntului, a țării:

O țara mea,
Cu ce fermecător cuvînt
Te pot sub cer striga pe
nume

În cele patru părți de vînt?»

Contribuția poetică a lui Ion Buzdugan este întregită și printr-o neobosită activitate de culegător și editor al perlelor folclorice care atestă dăinuirea graiului strămoșesc pe meleagurile basarabene. Cele două volume de **Cîntece din Basarabia** (1921—1928) cuprind circa 300 de texte lirice autentice cu indicațiile precise ale locului unde au fost înregistrate, ale persoanei care a servit ca sur să. Alături de **Suspinile** lui Gheorghe V. Madan și **Folclorul din județul Lăpușna** de Petre V. Ștefanuca aceste culegeri rămin o mărturie nedezmințită a valorilor spirituale autohtone.

Traducerile poetice din literatură rusă clasică, al cărei bun cunoscător era, dezvăluie încă o fațetă a talentului multilateral al lui Ion Buzdugan. Întoarcerea creației sale pe rafurile bibliotecilor noastre va constitui nu numai un act de dreptate, ci și o restituire aşteptată.

Vasile BADIU

CTITORIE DE ȚARĂ

Păstorul — stană vie — de veghe stă pe munte
Sub gluga de zăpezi veciile să-nfrunte.
Din culmi peste meleaguri, hotarul privighează
Și c-un cosor pe cirjă, întiiul gînd crestează.

— Io-servul tău — Zamolxe — te iau drept mărturie
În veacuri viitoare, cînd prind răboj a-mi scrie;
Cu gînd curat, statornic, de făptuire dirjă,
Să-mi dăltuiesc temeiul destinelor de cirjă,
Ce-mi vor cresta de-a pururi menirea vremilor
În semn de vrednicie întregului popor;

Diata țării mele să-i fie drept hrisov
Din neam în neam, în veacuri, din tată-n fiu — istov.
Să stăpînim pămîntul străbun — din culmi de deal,
Păzind hotarul țării — Io — Craiul Decebal.
— «Să știe neam de neamuri, — c-aici, pe-aceste creste,
Noi Dacii ne-am trezit, deodata cu stîncile aceste,
Cu brazii și gorunii și iarba de pe șasuri,
Ce nu le poți cuprinde-cu ochii să le măsuri!...
Și-aice-vom rămîne-n veacuri de vecie...
Că, noi am pus-de țară-întîia ctitorie!
Pe-aceste plaiuri dace, cu falnici munți de piatră
Si am aprins întîia lumină caldă-n vatră!...
Tot noi am tras cu plugul și prima brazdă-n luncă
Și sîrbătoare sfîntă ne-am făurit din muncă...
De sta-ne-vor la pîndă, hotarelor-dușmanii,
Vom fi de strajă țării sub vifore, cu anii!...
Și-om stăpîni de-a pururi mănoasele coline,
Cu vâi, cu munți și codrii din crește carpatine,
Ce-nalță culmi semete cu frunți de stele-aproape,
Burnasuri, Bărăgane și Dunărea cu ape...
Iar dacul liber fie, ca pasăre sub soare!...
Puternic să se-avînte din zare-n altă zare,
Ca șoimul ce-și ia zborul spre cer, în libertate,
Cînd raza de lumină veciile străbate;
Ca vulturul ce suie pe aripe în spații.
Din neam în neam românul în sir de generații
Să dăinuie milenii în timpuri viitoare,
Cît vor dura în lume pămînt și cer și soare!...
Și atîta holdă-naltă și grîne-n valuri grele,
Prin care roi de-albine în fulgere de stele,
Vuiesc de greutatea nectarului ce-adună,
Din care veac de veacuri, cîmotia străbună,
S-a înfruptat din darul agoniseli tot,
Și-au apărat pămîntul cum scrie Herodot;
«Cu sulița, cu arcul, răzor și hat și glie
Și cleanțurile-albastre, cetăți de ctitorie».

FĂCLII DE VEGHE VIETII

(Cronicarul)

În vechiul schit de munte, uitat de ani și moarte,
Monahul — zî și noapte — așterne gînd în carte;
Un fluture de seară se zbate în făclie,
Iar el, pierdut în visuri, de zor, în taină scrie,
Pîn-cînd în zori nu-i cîntă din trîmbiță cocoșii
Și, înflorind pe creste ard trandafirii roșii...
...«De-aice rătăcit-am pînă departe-n munți
Pe căi prăpăstioase, cu rîuri făr-de punți,
Prin secularii codri cu vechi singurătăți
Prin stîncile de cremeni și turnuri de cetăți
Pe unde năvăliră hordiile barbare,
Unde-au pierit în lupte, cu fața la hotare,
Strâmoșii mei-vitejii-străbunii-daci și geți...
Imprăștiind dușmanii — din arcuri cu săgeți!...
Purta-tu-mi-am grei pașii prin culmile albastre,
Prin Sarmisegetuza — cu vechile lor caste,
De unde-n cuib de vulturi — din creste de Carpați,
Au înfruntat ai Romei cohorte și împărați;
El-Decebal-viteazul, cu ochi de șoim la astre;
Din culme ocrotindu-și colibele sihastre!
De unde domnii țării și căpitani de oaste
Iși apărau moșia-în vremuri de năpaste,
Iar, biet român, la caru-i purtind două proțape
Bătea cînd drum de codru, cînd văile cu ape!...
Voi, zile de mărire, din vremi patriarhale,
Voi, domni și voievozii-icoane vechi-natale,
Ce-ați apărat norodul și luminoasa vatră,
Cu jertfa-veții voastre, ce dăinuie sub piatră,
Și v-ați-nălțat prin lupte și-a țării libertate;
Făclii de veghe-vieții — fiți binecuvîntate!...

PĂSTORII

Cîmpia ațipi în legănări de șoapte...
Tăcerea izvorînd din neguri de fintini
Se furîsează-încet cu pași de lupi bătrîni,
Foșnind peste cîmpii prin ierburile coapte.

Iar turmele de oi în ugere duc lapte
Din cîmp grăbind la muls în strunga de la stîni...
De pază-n jurul lor stau veghetorii cîini
Ce latră speriat din cînd în noapte...

-aprinde focu-n zări și luminează dealul...
obanii stau la foc, străjuitori de creste...
O doină plinge trist — ce-a fost și nu mai este —
Cu vremea toate trec, și anii trec cu valul!...
Ci numai voi, păstori — o lume din poveste —
Voi singuri ați rămas cu doina și cavalul!...

TOAMNĂ LA ȚARĂ

Cad galbini... galbini — foi de
toamnă —
Pămîntul aurul și-mpare
Și zi cu zi-n răboj însamnă
Belșugul roadei, ca-ntr-o carte...

Mai are doar cules de vie,
Căci holdele, și-a strîns din
țarnă:
O, poate crivățul să vie,
Pămîntu-i pregătit de iarnă!

Iar toamna-n coșuri împletite
Si-adună rodul din grădină:
Gutui și mere pîrguite,
Cu miros dulce de sulcină...

Din ruginiile podgorii,
În coșuri cu ciorchini de poamă,
Vin legânat culegătorii,
Cotind cărarea către cramă...

Sub frunze strugurii de singe
Mocnesc, ca rugurii sub
vreascuri,
Dar rînd pe rînd vieru-i strînge
În brațe trudnice de teasuri...

Și de sub teasc, ca dintr-o rană,
Din tăietura unei vine:
Se scurge singele pe vrană
Și... vinul fierbe-n butii pline...

În jur cinstesc români de treabă
Și-nchină-n rînd, precum se
cade:
Un moș pletos c-un ciot de babă
Se prind la horă printre cade...

Dușmanii uită uri și pizme,
Ciocnesc! Spumează-n carne
vinul
Și vai de talpa bietei cizme,
Cind s-o-ntărta la joc
creștinul...

Un socru, închinînd c-o soacră,
Bat palma să-si mărite fina:
Vezi strugurul de poamă acră
Ce poate face, bată-l vina!

Zac moarte, ca pe năsălie
Ciocane, coase, plug și seceri:
E toamnă-n țară... veselie
Și chef și chiot și petreceri!...

BRUMARUL

Brumarule,
Hoinarule,
Cu oi țigăi de nori,
Din plaiuri te cobori:

Cu oile,
Doinind de jale;
Cu ploile,
Vuind pe vale;
Cu turmele,
Din bici pocnind;
Cu brumele,
To' veștejind;
Cu căprele
Dalbe,

Omăturile
Albe...

Cu iezi
Zburdalnici,
Cu fulgi
Şagalnici...

Brumarule,
Doinarule,
Din plaiuri te cobori
Cu oi țigăi de nori.

Cu cîrdurile,
In viers de fluier;
Cu vînturile,
Doinind în șuier...

Sărmanule,
Ciobanule,
Tu cît trăiești,
Doinești:

Și zi și noapte
Suspînă
Fluierul;
Iar vîntu-n șoapte
'Ti-ngînă
Șuierul...

Doinește buciumul —
Suspînă văile —
Și-ți plînge zbuciumul
Pe toate căile!...

GRAIUL

TĂRII MELE

Smerită încchinare Mamei

Mindru grai al țării mele,
Dulce fagure de miere.
Adunat din flori de stele
Și din lacrimi de durere.

Grai străbun, mărire ţie,
Sfântă candelă de strajă,
Că mi-ai dat tu-apă vie,
S-o beau din ulcior de vrajă.

Tu mi-ai legănat la vatră
Visul din copilărie
Și mi-ai dăltuit, ca-n piatră,
Vorba ta cu măiestrie.

Tu, în nopțile cu lună,
De pe prispa cu troiene,
Chemi din zare de s-adună,
Feții-Frumoși și Cosinzeni:

Ei la vatră, ne dezleagă
Plină traista lor cu basme:
Și rîvnind comoara dragă,
Noi gonim după fantasme...

Șoim, înaripind cuvîntul,
Urci singurătăți de creste,
Legeni dorul, plingi cu vîntul,
Cinți a neamului poveste:

De la Mare pîn'la Mureș,
Pîn'la Tisa-ntunecată,
Treci prin munți și codri-iureș,
Peste Dunăre, dar roată!..

Tu în zorii primăverii,
Cinți în tril de ciocîrlie,
Și din caierul durerii,
Torci lumina din tărie...

Slavă și mărire ţie,
Mindru grai al țării mele:
Sfînt izvor de apă vie,
Zvon și cîntec de cișmele!..

Lin, ca rîul, curgi pe șesuri,
Adăpîndu-ne pămîntul:
Și, sub bolți, ce nu le măsuri,
Undeva, ne plingi mormîntul...

SCRITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918—1944)

Slavă și mărire ţie,
Grai slăvit al țării mele:
Tu, viața faci să-nvie,
De sub lespezile grele!

Tu, în cripte de biserici, —
Ctitorii voievodale
Ştii, ca-n inimă, să fereci,
Slavă nemuririi tale!

Tu ne miruiești, la denii,
Frunțile cu-nțelepciune
Şi-n tămii de mirodenii,
Nalți cuvînt de rugăciune.

Tu ești miezul sfintei azimi,
Dulce-anaforă de soare
Și credința ta ți-o razimi,
În coloane de altare!

Tu sub bolți de mănăstire,
Străjuite de canonici,
Cu mireasma din potire,
Ai sălășluit în cronică.

Cu Ureche și Neculce,
Dascăl și Miron Costinul,
Fagure de miere dulce:
Tu ne-ai logodit destinul!...

Grai străbun al țării mele,
Din vechi pagini de hrisoavă:
Tu — cu vraja daltei grele,
Gîndul ne înalți în slavă!..

Tu arzi muguri de făclie
Pe comorile cu datini
Și, în veacuri de vecie,
Temelia nu ți-o clatin!..

Lasă, Doamne și Stăpîne,
Din colnicele sihastre,
Să-ți culeg, cu roi de-albine,
Mana Ta, de flori albastre.

Și-adunînd din cîmp mireazmă,
Din coline și vilcele,
Sub bolți de catapeteasmă,
Lîngă candele de stele:

Sub cupola Ta divină,
Să-ți aprind, la zile grele,
O făclie de lumină,
La icoana țării mele!..

UN POET DIN TAGMA LUI HOMER

CALENDAR

Biografia lui Tudose Roman poartă în sine însemnele unui mare zbucium, ale unei treceri fenomeneale de la coarnele plugului la condei. Fiu de țăran, născut la 5 ianuarie 1887, în Chipercenii de Sus, jud. Orhei, absolvind o școală primară rusească, ajunge ca în preajma prematuriei sale dispariții (în 1921) să țină în mină o carte de versuri, ce avea pe copertă imprimat propriul nume.

Pentru autodidactul Tudose Roman strîmtele odăite ale redacțiilor ziarelor «Basarabia» și «Cuvînt Moldovenesc» au fost adevărate universități. Acolo găsea multjinduitele cărți cu «buche latină», acolo asculta vrăjit discuțiile colegilor de generație: P. Halippa, I. Pelevan, I. Buzdugan, Șt. Ciobanu, A. Mateevici și alții, care î se asociau în minte cu niște profesori veritabili. Încolo l-au purtat pașii mereu, chiar și atunci cînd, bolnav de tifos exantematic, orb, venea la redacție, însotit de unul dintre filii săi, să dicteze lui Antonie Luțcan, seminaristul de pe atunci și poetul de mai tîrziu, ultimele creații poețice.

Biografia lui Tudose Roman începe între cele două ediții ale plachetei «Cîntecul plugarului», ca între două paranteze, una pusă în 1919, alta în 1956. Cele treizeci de poezii sint o certă mărturie că în persoana lui Basarabia a pierdut un scriitor adevărat. A fost după Mateevici al doilea condeier ce și-a părăsit prematur generația, iar Chișinăul îl va ține minte, ca pe un poet din tagma lui Homer...

Jurie COLESNIC

Tudose ROMAN

POETUL

**În ceasul mohorît al serii,
Cînd doarme în tacere lumea,
Eu cînt pe omul îndurării,
Eu cînt pe omul fără nume.**

**În graiul cărților el poartă
Un nume gingaș de poet,
Iar vechea, nemiloasa soartă
Durerea i-a sădit în piept.**

**Un înger coborît de sus,
Se spune, inima i-a scos
Și-n loc jăratec roș i-a pus
S-aprindă lumea, ca Hristos.**

**Poetul cu aşa menire
Plecăt-a-n lume singuratec,
Arzind întreaga omenire
Cu ingerescul său jăratec.**

**Dar răul lumii l-a-nvins,
Tocindu-i vлага și puterea;
Jăratecul încet s-a stins,
Udat de lacrimi de durere.**

SUB A ȚARULUI DOMNIE

Sub a țarului domnie
Am trăit ca vai de noi
În nespusă săracie,
Asupriți, flăminzi și goi

C-au domnit la noi în țară
Venetici-călăi, tirani
Și-n robie sub povară
Ne-au ținut atiția ani.

Doamne sfinte,-n țara mamă
Parc-am fost niște străini,
Am trăit de bună samă
Ca o floare printre spini.

Chiar și mila-mpărătească
Numai rele ne-a voit,
Căci și limba strămoșească
Să vorbim ni s-a oprit

Am trăit la noi în țară
Fără drepturi și cuvînt,
Îndurînd numai ocară
Pe-al strămoșilor pămînt.

Silnicie-mpărătească
Și robie de-acu nu-i,
Fiecare să trăiască
Slobod peste țara lui.

Deci să dăm mînă cu mînă
Să scăpăm azi de străini,
La unirea cea deplină
Să păsim noi, frați Români!

CĂTRE OSTAȘI

Frați ostași, cu arma-n mînă
Apărați țara Română,
De dușmanii din afară
Și de cei de săn în țară.

Care vor să mai domnească
Pe moșia strămoșească,
Și pe noi în grea robie
Au de gînd că ne mai ţie.

Semănind la noi în țară
Ură, vrajbă, foc cu pară,
Căci n-au dînsii bucurie
Neamul nostru să re'nvie.

Fiți albine muncitoare,
Fiți ca șoimii de sub soare
Și priviți în orice parte
Pe dușmani mai de departe.

Frați de-un singe și de-o lege,
Astăzi soarta vi se-alege,
Apărați-vă moșia
De dușmani, bată-i urgia.

Astăzi dați mînă cu mînă
La unirea cea deplină,
Faceți fraților să fie
Ca de-acuma pe vecie.

Neamul nostru să trăiască
Țara noastră să-nflorească!

SCRITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918—1944)

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Un popor care suferă de foame și n-are o viață sufletească hrănitu de cultură nu e un popor fericit. Și nu numai atîta; el degenereaază pe încetul, răpind și orice speranță pentru viitorul îndepărtat. Poporul român trebuie păstrat, cel puțin ca o pastă, din care viitorul să alcătuiască o națiune: aceasta prin pămînt și cultură.

Garabet IBRAILEANU

Stelian DUMISTRĂCEL
Dr., Iași

NUMELE POPULARE ALE LUNILOR ANULUI (IANUARIE — MARTIE)

Analiza problematicii complexe, etimologice și semantice, a denumirilor populare ale lunilor anului din limba română atrage curenț în discuție și numele culte ale acestora. Demersul nu constituie numai un punct de plecare, firesc de altfel, ci este impuls de prezență, în limba vorbită, a unor termeni moșteniți din latină, situație pe care o întâlnim și în grupul lexical de care ne ocupăm în continuare.

Ianuarie — gerar, cărindar

În calendarul roman, prima lună a anului purta, simbolic, numele lui Ianus, zeul începutului tuturor lucrurilor, «deschizător» și «încrizător» al porților cerului, care era reprezentat cu două fețe: una bătrînă, privind spre trecut și una tânără, îndreptată spre viitor. De altfel, lui Ianus îi era închinată la romani și prima zi a fiecărei luni. Latinescul *ianuarius* [mensis] se regăsește în numele acestei luni și în calendarul greco-slavon, de unde a fost împrumutat în limba română literară. Frecvent, în cele mai vechi texte românești se întâlnesc formele *ghenarie*, *ghenuarie*, *ghenar* (*Dicționarul limbii române* al Academiei = DA și DLR), care au fost înregistrate și în graiurile populare

CREANGĂ DE AUR

din Oltenia și Muntenia pînă în zilele noastre. Utilizarea formei literare actuale, *ianuarie*, s-a consolidat sub influența neogrecесcului *ianuários*, în care unii lingviști (L. Șâineanu, G. Pascu, I. — A. Candrea) văd însăși originea cuvîntului românesc.

Alături de *ghenar* (și de variantele de acest tip deja citate), DA semnalează, după Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, I, 1875, p. 11 (cf. și p. 169), varianta *genar*, care, chiar sprînjinită de numele *Genarul* (personaj, la Eminescu, din *Făt-Frumos din lacrimă*), putea să pară o simplă grafie, dacă n-ar fi fost înregistrată recent în *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia* (vol. II, p. 272) printre numele folosite de bătrîni pentru luna ianuarie. Datorită tendinței de a utiliza denumiri motivate, care se manifestă deosebit de activ în acest grup terminologic, *ghenar* (sau *genar*) raportat la *ger* a devenit, prin etimologie populară, *gerar* (Şâineanu, *Încercare asupra seismasiologiei limbii române*, 1877, p. 40). *Gerar* «ianuarie» apare curenț în calendarele din secolul al XIX-lea și a fost înregistrat, în anotimpuri dintre anii 1929—1938, în graiurile populare din Transilvania și din Banat, pe harta 597 din seria nouă a *Atlasului lingvistic român* (= ALRM, §.n.). Pe aceeași hartă, într-o localitate din Maramureș, s-a notat pentru ianuarie denumirea *omătosul*, care se referă la o caracteristică... meteorologică a anotimpului.

Procesul de logicizare ce stă la baza evoluției lui *ghenar*, *genar* la *gerar* poate fi recunoscut și într-o altă creație pe teren românesc reprezentând, de asemenea, un nume popular al acestei luni: de la *ianuar* (*ienuar*), prin elementul inductor *iarnă*,

s-a ajuns la iernat! (NALR. Oltenia).

Importanța acordată zilelor premergătoare începutului lunii în ceea ce privește numele ce i se atribuie acesteia, la care ne-am referit și în legătură cu termenul **andreá** «decembrie», este subliniată de cea mai veche denumire pentru ianuarie, **cărindar**, pe care încă G. Săulescu, în **Calendarul pentru poporul românesc**, Iași, 1847, o punea în legătură cu lat. **calendae**: «pe ianuarie îl numești cărindari sau gerari începutul calendei sau colindei anului și a gerului»; p. 16; vezi și Alecsandri, **Poezii populare ale românilor**, 1866; p. 34). **Cărindar** provine din lat. **calendari-us**, -a, -um «care se ține la calende» (**calendae** însemnând în latină «întiazi a lunii»), dar «calendele lui ianuarie au fost confundate cu serbările Crăciunului, care se țineau în ianuarie» (DA). Este, desigur, ușor de admis contopierea sărbătorilor de la sfîrșitul lui decembrie, cînd se colinda (există, de altfel, o variantă ardelenescă **corindă** pentru **colindă**; DA), cu cele de la începutul anului, pentru ca prima lună a acestuia să fie numită **cărindar**.

În graiurile populare din Transilvania și din Crișana, după cum dovedește ALRM, s.n., ianuarie mai era încă numit **cărindar** în deceniile 3—4 ale secolului nostru (cf. și Densusianu, **Graul din Țara Hațegului**, 1915, p. 172: «după Crăciun viene luna lu cărindari»), dar această denumire a fost cunoscută și de moldoveni, cum arată atestarea anterior citată după Săulescu, și de către munteni: după **Dicționarul Academiei Române**, constatăm că același nume apare printre denumirile populare ale lunilor anului la Baronzi (**Limba română și tradițiile ei**, 1872, p. 91) și este fo-

losit și de Ispirescu; povestind **Isprăvile și viața lui Mihai Viteazul** (1876), el scrie că domnitorul, «în luna lui cărindar, pe un ger de crăpau lemnele și pietrele, bătu Rusciucul» (p. 15). Astfel, **cărindar**, ca termen popular moștenit din latină, a suplinit pierderea lui **ianuarius**, situație în care se află, de fapt, și **brumar**, după cum a arătat G. Pascu, în articolul **Numele lunilor în românește** («Viața românească», 1915).

Februarie — făur, faur

Pînă acum șase — șapte decenii, în graiurile populare românești mai era cunoscută pronunția **februarie**, formă a limbii vechi literare pentru numele acestei luni, atestată în scris la 1639, o reflectare, prin filiera calendarului slavon, a lat. **februarius**. De altfel, sub influența formei latinești, mai întîi în calendarele tipărite în Banat și Transilvania, limba română modernă a adoptat varianta **februarie**.

Direct din latină am moștenit însă termenul, **făurar** (cuvîntul se explică prin evoluție fonetică normală din **febr[ul]arius**), pe care îl folosea în scris Dosoftei (cf. DA) și care la începutul acestui secol, după cum dovedesc răspunsuri de pe harta 598 din ALRM, s.n., era o denumire populară cu circulație apreciabilă în graiurile din două mari zone ale țării: Oltenia și cea mai mare parte a Munteniei, în primul rînd, și nord-vestul Transilvaniei, cu Maramureșul și Crișana, în al doilea (este de remarcat că cele două arii au și alte trăsături lingvistice comune, mai ales în domeniul foneticii).

Istoria acestui cuvînt se întrepătrunde, pînă la confuzie, cu aceea a unui alt element moștenit din latină: **faur** (<**fabrum** «meșter faur»), întrucît de la

acest cuvînt a fost creat, pe teren românesc, cu sufixul **-ar**, substantivul **făurar** «fierar». Pe această bază, **făurar** «februarie» (v. și **luna lui făurar**) a fost explicat încă din secolul al XIX-lea ca numind luna... fierarilor, aşa cum se pronunță G. Săulescu: «Pe februarie [românii îl] numesc faur sau făurari, adică luna faurilor de fer, carii pregătesc ferele aratului...» (loc. cit., p. 16; același text la Alecsandri, op. cit., p. 34).

De fapt, **faur** este o altă denumire populară a acestei luni, pe care nu o putem considera o simplă metaforă și nici numai un cuvînt creat pornind de la **făurar**, de vreme ce a fost înregistrată în graiurile populare din Banat, sudul Transilvaniei și din Moldova, de unde s-a propagat apoi în estul Munteniei și în Dobrogea (ALRM, s.n.). Distribuția complementară pe teren dacoromânesc a termenilor **făurar** și **faur** ca nume ale lunii februarie (în concordanță cu alte fapte lingvistice care cunosc aceeași grupare) deschide perspectiva interpretării celor două denumiri prin prisma unor determinante din domeniul istoriei limbii.

Față de numele vechi moștenite din latină (și transmise limbii literare) cu formă invariabilă, **mai și a(u)gust**, **făurar** a intrat în «jocul» modificărilor finalei cuvintelor reprezentând nume culte ale lunilor anului. Astfel, după nume populare cum ar fi **cărindar**, **gerar**, **brumar**, s-au modelat **ianuar**, **februar** și chiar **mart**, **april** (față de **ianuarie**, **februarie**, **martie**, **aprilie**). Prin ceea ce am putea numi **ad-hoc** o lege a proporțiilor, în prezența acestor forme în variație liberă chiar în vorbirea familiară, din **făurar** a rezultat **făurare** (**luna lui ~**; ALRM, s.n.).

Interpretării «filologice» a

termenilor **făurar** și **faur** ca numind «luna fierarilor» ii corespunde o interpretare similară, de factură populară, a lui **faur**, ce pornește de la caracteristicile acestei luni de iarnă, întrucît o zicală constată că **faur ferecă și desferecă**, adică în februarie alternează frigul cu căldura (Zanne, **Proverbele românilor**). O variantă a zicalei, **făurar ferecă și desferecă**, înregistrată în **NALR. Oltenia** (loc. cit.), dovește încă o dată identificarea termenilor **făurar** și **faur**, de la care, în atlasul lingvistic regional citat, au fost notate și derivatele **făurică** și **făurel**.

Aceste diminutive cu o anumită încarcătură afectivă nu sunt însă singurele manifestări ale creațivității vorbirii populare în legătură cu numele lunii februarie: în graiurile din Oltenia aceasta este evocată, în ordinea de idei la care ne-am referit mai înainte, și prin zicala ritmată **făurari cu ghețuri tari** (sau **cu ghețile, cu ghețoaiele tari**), ca și prin numele **ghețai**. În sfîrșit, februarie ca «fierar», pornind de la verbul (a) **fereca**, mai este numit și **ferecar** (ALRM, s.n.) sau **férică**, ca personaj într-o legendă despre **Baba Marta** (= Dochia), în care oscilațiile de temperatură de la începutul lunii martie sunt puse pe seama faptului că «s-a împrumutat Marte la Férică» (ALR. **Texte dialectale**, 1943, p. 250).

Alte denumiri populare ale lunii februarie, ce reflectă măcar indirect raportarea la timp, sunt **luna lupilor** (ALRM, s.n.) și **fluierar**, probabil un joc de cuvinte pornind de la **făurar**, înregistrată pentru graiurile populare din Moldova: «așteaptă să vină luna lui fluierar, care bagă omătul pe borta acului în casă» (Hasdeu, **Etymologicum Magnum Romaniae**, 113); cf. și «era prin luna lui fluierar, cînd

se vintură cenușă în vatră» (Tik-tin, **Rumänisch — deutsches Wörterbuch**). Revenirea gerurilor mari (se spune doar că în luna lui faur crapă ouăle corbului de frig!), după perioade de dezgheț, ne lasă să presupunem că în februarie s-a constatat, nostalgitic, că **iarna, n-o mănincă lupul!** Să reținem, totuși, că **faur—făurăr** ferecă, dar și **desferecă**, verb pe care informatorul ce a comunicat această zi-cală în ancheta pentru **NALR. Oltenia** îl explică astfel: «se moinează, că vine la martie».

Martie — mărțișor

Printre numele lunilor anului pe care româna le păstrează din latină se află și **marț (i)** (< lat. **martius**), formă atestată în scris de la Coresi (1581) pînă în texte din secolul al XIX-lea (DLR). **Marț** a fost o denumire populară: în afara faptului că este cunoscută în dialectul aromân, ea a fost înregistrată în graiurile din diferite provincii ale țării pentru sfîrșitul secolului al XIX-lea (Jipescu, **Opincariu**..., 1881, p. 77), și în prima jumătate a secolului nostru (cf. Densusianu, **op. cit.**, p. 172; ALRM, s.n., harta 599). Începînd din secolul al XVII-lea, această formă a fost dublată, în limba literară, de varianta **mart(ie)**, de proveniență slavonă și neogrecească.

Cel mai vechi nume al lunii a trecut asupra obiectului purtat, mai ales de fete și femei, din prima zi a lui martie, ca o practică magică la origine, întrucît i se atribuia puterea de a asigura sănătatea, iar momentul avea semnificația lui augurală, căci obiceiul datează de cînd luna martie era, după ciclurile vegetației, prima lună a anului. Așadar, acest obiect s-a numit chiar

mart pînă în primele decenii ale secolului nostru: «[de Florii] femeile și fetele pun dimineața pe trandafiri sau măcieșii marțul purtat la gît, spre a vedea dacă au noroc, prin roua ce se prinde sau nu» (Adrian Fochi, **Datini și erezuri...**, 1976, p. 130); sau: «hai să punem marțuri la mînă, să fim sănătoși» (**Atlasul lingvistic român II**, 1949, p. 112).

De la acest substantiv s-a dezvoltat o semnificativă familie diminutivală. Paralel, martie și firele de ață roșie și albă purtate începînd din prima zi a lunii s-au numit **mărțișor**. Ca nume al lunii martie, cuvîntul este înregistrat în **Dicționarul anonim** de la Caransebeș (circa 1700), în **Lexiconul Budan** (1825) și în numeroase calendare din secolul al XIX-lea, recunoscut mai apoi ca un nume popular (Săulescu, Alecsandri, Baronzi). Anchetele etnolingvistice de la sfîrșitul secolului trecut întreprinse de Hasdeu (cf. Mușlea — Bîrlea, **Tipologia folclorului...**, 1970) și de N. Densusianu (cf. Fochi, **op. cit.**) aduc bogate informații în legătură cu obiceiul purtării **mărțișorului** (numit și **mărțić**; Mușlea — Bîrlea, **op. cit.**, p. 422), iar în anchetele pentru ALR au fost notate și alte diminutive: **mărțaruș**, **mărțiguș** (în Dobrogea, Moldova); în Basarabia s-a înregistrat și **mărțișor** (în Saharna, Orhei), de la **mart**, cu același sens: «leagă mart la mînă = o ață roșie» (la Onițcani; **ALR II**, p. 112).)

Se poate constata că, pe măsură ce uzul curent a adoptat termenul **martie** pentru luna respectivă, **marț** și diminutivele sale s-au specializat, la diferite niveluri, pentru a numi «obiectul de podoabă». Urmarea a fost că luna martie a devenit **luna lui mărțișor** sau **luna mărțișorului**, cu aparență unei mo-

tivății ulterioare. Pe de altă parte, din **mart** (**martie**) a rezultat forma de feminin **marta**, numind luna (**luna lui marta**: ALRM, s.n.; **marta cu nouă cojoace**: **NALR. Oltenia**, II, p. 272, unde printre numele pe care le foloseau bătrinii pentru luna martie apare și forma cu aspect diminutival **mărcele**). Legenda despre **Baba Marta**, publicată în **ALR. Texte dialectale**, p. 250, care-și dezbracă cele nouă cojoace, confirmă identitatea acestui personaj cu **Baba Dochia**, ca nume popular al primei zile a lunii (Mușlea — Bîrlea, **op. cit.**, p. 421; Fochi, **op. cit.**, p. 23; **ALR II**, p. 112), pentru care s-a notat și diminutivul **Mărțișoara** (Fochi, **loc. cit.**).

Pornind de la acest personaj și de la numărul cojoacelor ce le poartă (care în Banat și în Moldova sporește pînă la două-sprezece!), primele zile ale lunii au fost numite **babe** («zi de martie întii» devine «zi de babăntii»; cf. și **marta-ntii**: **ALR II**). Aceste zile au o bogată simbolică, la care ne referim pe baza datelor din **ALR II**. Într-o localitate din Oltenia, primele patru zile ale lui martie reprezentau cele patru — anotimpuri și erau urmărite cu atenție: «să vedem cum merge timpul; căcum săint zilele alea, aşa merge timpul». Potrivit unor credințe înrudite, ele pot arăta și auspiciile sub care se va desfășura viața cuiva; de obicei fetele își alegeau o zi (sau mai multe) din cele nouă **babe**, pentru «a-și afla soarta», asemănătoare tim-pului (frumos, înourat, ploios, furtunos etc.). Într-o localitate din Dobrogea s-a înregistrat credința potrivit căreia urmărand timpul în zilele de la începutul lunii poți afla firea altor femei: **a pună babe** înseamnă «a numi fiecare din cele nouă zile cu numele unei babe cunoscute, vădane; dacă nu e timp bun, baba e rea» (**op. cit.**). De fapt, aceste zile, prin personalul-păstorită, par să dea valoare de simbol necazurilor ciobanilor porniți prea devreme cu oile la păscut, la începutul lui **traistă-n băț** (ALRM, s.n.) denumire populară a lunii, ce evoca, ironic, și lipsa de nutreț de la sfîrșitul iernii.

Ca notă generală, mărțișorul se făcea din două fire de ață (sau de lînă), de culoare albă și roșie, împătite, și se purta la gît, la mînă sau la picior (Mușlea — Bîrlea, **op. cit.**, Fochi, **op. cit.**). Pentru sfîrșitul secolului al XIX-lea se consemnează frecvent că se punea și o monedă (de aur, de argint, sau din alt metal): «Se leagă la gît un fel de zgardă din alb și roșu și cu niște parale; sedezleagă la Moșii»; «fetele își leagă la gît și la mînă un fir de lînă roșie și unul alb, aninind la gît și parale; le poartă pînă la Florii; atunci zgardele se leagă de copaci din grădină, iar paralele se păstrează pînă la Sf. Gheorghe, cînd cumpără cu ele căș proaspăt și vin roșu»; «să fie roșii ca vinul, albe ca cășul»; «îl ia (jos) la 1 aprilie și cumpără cu trei parale din el [din mărțișorul-monedă] pînă și vin și cu cei care bea îi urează să trăiască» (Mușlea — Bîrlea, **op. cit.**, p. 422); «Femeile poartă la gît monede găurite, pentru a avea noroc la rodirea cîmpului și a nu se pîrli de soare. Monedele se numesc **mărțișor**» (Fochi, **op. cit.**, p. 27—28; cf. p. 18—19: de Armișeni «se bea **mărțișorul** tinut de la 1 martie la gît»).

Culorile alb și roșu ale firelor de ață sunt asociate, după cum am văzut deja, cu acelele ale unor alimente cu semnificație simbolică (pînă, brînză, vin). Iată o mărturie ce explicitează o practică de sorginte păstoreană: «mărțișor făcut de la lăsatu

de sec de brinză; [fatal] îl trece prin brinză ca să fie albă ca brînza (ne aflăm cu mult înainte de impunerea mitului «bronzatului»!); și-l spală și prin vin, ca să fie roșie ca vinul; se poartă pînă la Florii» (Izbiceni, jud. Olt; ALR II, p. 112). Sănătatea, frumusețea și fertilitatea ca finalități ale vechii practici magice se manifestă și prin obiceiul de a scoate mărțișorul cînd infloresc pomii: «Îl pun într-un zarzăr sau prun care inflorește» (Mușlea — Birlea, loc. cit.); «cînd infloresc pomii, se rupe; firul rupt se pune pe un păducel» (Fochi, op. cit., p. 193); «cînd sî-nflorî vișinariu, o legă de-o crangă» (ALR. Texte, p. 188, din Saharna, fostul județ Orhei).

Merită semnalat însă și un alt fapt de interes etnografic: «șiretul» din care e făcut poate fi și «în diferite culori» (Mușlea — Birlea, loc. cit.), printre care, alături de alb și roșu (simbolizînd trecerea de la iarnă la primăvară), poate apărea verdele sau galbenul (vara) și negrul ori albastrul (toamna). Aceasta întrucît mărțișorul este menit să ferească de **pirlit** de soare față fetelor și a femeilor (mai ales în vremea cînd devine preponderent o «podoabă»), dar, mai înainte, să ferească de **negreată** florile pomilor și roadele. Mărturii recente, asociind mai multe culori, sau numai albul cu **negrul**, subliniază în special preocuparea pentru frumusețe: cele (ori cei) care au purtat la gît un ban, cumpără de acesta vin roșu, pe care-l beau la iarbă verde, zicînd că în cursul verii nu îi va înnegri soarele; «să nu se strice la obraz de soare, de mizgă»; altfel, cade pe ei «smoala» pe care o «leapădă» codrul (ALR II, p. 112; ALR. Texte, p. 10, 18). În ancheta Hasdeu s-a înregistrat obiceiul de a purta mărțișorul

CREANGĂ DE AUR

«pînă vin berzele» (păsări cu penele albe și negre), iar atunci zic: «na-ți negretele și dă-mi albele» (Mușlea — Birlea, loc. cit.).

În cursul anchetelor etnolinguistice din decenile 3—4, la ale căror rezultate ne-am referit atât de des, Emil Petrovici nota că obiceiul — vechiul obicei, marcat încă la țară de semnificații magice — era pe cale de dispariție. În urma penetrării în mediul urban, «voga» în care se află el astăzi se prezintă ca o adevărată revigorare, într-o altă ipostază, aceea de felicitare, exprimată prin obiecte de podoabă miniaturizate, într-o diversitate ce descurajează orice tentativă de inventariere (deși, desigur, o încercare de abordare în perspectiva antropologiei culturale ar putea avea ca punct de plecare simbolica primordială a obiectelor ce s-au purtat înaintea apariției banilor!). Dar ni s-a păstrat esențialul, căci firele de mătase ale mărțișorului sunt de culoare albă și roșie.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

«...limba românească, scrisă cu buchii cirilice, este ca și un om ferecat cot la cot în cătușe de fier, care, cînd ar vre să se miște într-o parte sau într-alta, nu se poate, de nu cumva se vor rumpe cătușele de pe el; chiar așa și limba română în buchile cirilice nu se poate mișca, de nu cumva acelea se vor rumpe...»

Aron PUMNUL

GROAPA DE SUFLEOR

Mai stai și-acum în groapa de sufleor.
Pe bani mărunți faci muncă
voluntară.

Prin tălpi iți simte orișice actor
fierbinte fruntea princiară.

Stai cîrciat acolo ca-n exil, —
oilon de scenă, multpreatimpurie.
Jucamî într-un spectacol infantil,
departe de-adevăr și
poezie.

Đar, iată, — ai început să ne șoptești
istoria și neamul pe silabe.
El, ignorat de templele grecești,
și-avea demult bisericile albe.

Și-avea demult o tragedie a sa,
cu singe scurs de-a dreptul din icoane
și-un rege dac,
ce-n lupte-l invăța
cu zîmbetul pe buze cum
se moare.

Noi de la tine-am priceput întîi
că nu trăim într-un decor vremelnic,
că-avem și noi o stea la căpătii
și-un plai al nostru de iubire
vrednic.

De-atunci jucăm mai dîrz și mai curat
și chiar murim,
dacă regia cere.
Viața-i un rol ce ni s-a întîmplat
ca să-l trăim în zbor sau în
cădere.

Dar ce ne-am face fără de tine noi,
de-ar fi cumva memoria să piară,
cum am urni din loc acest pietroi
sub care limba-i o reptilă
rare?!

De aceea zicem, tu, din partea ta,
trimite-ne din cînd în cînd vreo veste.
Orice ar fi, orice s-ar întîmpla,
vom ocroti aceste văi
și crește.

Cadă cortina într-un ultim act
și bată toți înnebuniți din palme.
Eu știu că piesa nu s-a terminat
și EMINESCU în groapa lui
nu doarme.

FIII RISIPITORI

Neamul tracilor, din care făceau parte și stră bunii noștri geto-daci, a fost făuritorul unei originale culturi spirituale, ale cărei dimensiuni nu le vom cunoaște nici odată.

În zestreți cu un deosebit simț al frumosului, traci au știut să modeleze în egală măsură cuvântul și metalele nobile, să vrăjească auzul cu melodii și să minuiașcă de minune bisturiul.

În vremi imemorabile, traci devină pentru un timp mentorii vechilor eleni, aceștia recunoscind că la leagănul poeziei lirice și al muzicii grecești au stat cintăreții Lin, Musaios, și Orfeu a căror origine tracică nu contestă nimeni.

Basilei greci își încredințau sănătatea și viața medicilor traci, iar marele filozof al antichității Platon (427—347 i.e.n.) spunea franc că medicii greci nu puteau să lecuiască multe boli pe care le tratau cu succes medicii traci, că aceștia din urmă știau să vindece nu numai trupul dar și sufletul de la care toate se trag.

Bogata și frumoasa mitologie greacă a fost și ea puternic influențată de traci de la care a împrumutat mai mulți zei: Apollo, Artemis, Ares etc. Aceștora li s-a rescris cu timpul biografia, li s-au atribuit noi calități și ei și-au ocupat locul în Olimpul grecesc, care de altfel se găsea tot pe pămînt tracic.

Chiar și începuturile teatrului grec aveau inițial ceva tracic în ele — sărbătorirea lui Dionysos, zeul viței de vie și al vinului, a cărui patrie era tot Tracia.

Cu toate acestea preotii și artiștii traci au fost niște fii risipitori față de generațiile pos-

tume. Ei n-au creat și nici n-au adaptat un sistem de scriere pentru a încifra și a lăsa postările rodul muncii lor precum s-a întiplat la alte neamuri, așa încit bogăția de cunoștințe și imagini s-a topit odată cu pieirea acestui neam, odată cu dispariția lui.

Doar piese de o inegalabilă realizare recuperate azi de arheologi și fragmente zgârcite împrăștiate prin operele autorilor antici mai amintesc despre măreția de odinioară a neamului trac.

Au fost niște fii risipitori acești traci, căci atunci cînd au scris și ei ceva, au scris pentru și despre alte neamuri, trecind cu vederea cele de acasă...

Un **Tucidide** (460—396 i.e.n.), descendent direct din familia regelui trac Olor, se măndrea cu cetățenia-ateniană și scria, grecește desigur, cu lux de amănuinte, o istorie cu adevărat științifică a războiului peloponesiac, abordînd tangențial și momente din istoria tracilor; atât doar cit o cerea descrierea evenimentelor.

Dată fiind săracia de informații despre civilizația tracilor, mă întreb ce valoare ar avea azi o istorie, fie și sumară, a acestui neam scrisă de un istoric de talia lui Tucidide, bun cunoșător al limbii, al tradițiilor și al realităților trace.

Tot în această ordine de idei, mă întreb ce valoare ar avea pentru istoria și cultura noastră, dar și pentru lingvistica europeană o gramatică descriptivă a limbii trace, elaborată de un erudit filolog trac (au fost și de aceștia), limbă despre care nu stim absolut nimic.

Noi, români, suntem urmașii tracilor romanizați, mai exact ai tracilor de nord—geto-daci— și am moștenit de la stră bunii noștri calități dar și defecte. Ce înseamnă două — trei mii de ani

pentru codul genetic al unui neam?

Ca și străstrămoșii noștri, cîntăm și dansăm bine, avem o literatură populară mai rar înținată, ne pricepeam puțin și în ale medicinei (lipsa utilajului modern e o altă poveste) și tot ca și tracii sănsem niște fii risipitori...

Un **Petru Movilă**, os din os domnesc, fonda școli și înzestra tipografii în Ucraina, acestea fiind lipsă la baștina lui, în Moldova. Tot în Ucraina, un alt moldovean, **Pamvo Berinda (Berrindei)** scotea la lumină un dicționar explicativ al limbii slave, la el acasă fiind lipsă o asemenea lucrare pentru limba lui, română. Nu mai vorbesc de **Milescu Spătaru**, de **Cantemirești**, tatăl și fiul (pentru a opera doar cu nume cunoscute în spațiul dintre Prut și Nistru), toți aceștia trudind cu sîrg pentru diplomația, cultura și știința rusă.

Dar ciți de-a noiștri mai muncesc și azi în ogor depărtat, găsind o satisfacție morală în a-și pune talentul și priceperea în slujba străinilor, nedorind să se întoarcă acasă, deși ar fi primiți cu brațele deschise.

Oricum, înstrăinătii de ieri și de azi se cer scoși din anonimat măcar și pentru a dovedi că neamul acesta a avut în toate timpurile minți luminate și că, în pofida celor propagate de pe amvoanele ideologice, el a făcut totuși mult mai mult pentru cultura altora decât au făcut alții pentru cultura lui.

Dionisie Tracul (Thrax)

E unul din fiii risipitorii despre care vorbeam și autorul unei gramatici ce a lăsat urme adînci peste veacuri.

S-a născut pe la 170 i.e.n. și a murit în jurul anului 90 i.e.n. A fost supranumit «tracul» pentru a-l identifica dintr-o întreagă pleiadă de tizi, unul mai ce-

lebru decât altul, dar și pentru a-i se arăta originea etnică, subliniindu-se în același timp că era un alogen, un străin printre greci. Cunoaștem cazul unui împărat roman, născut într-o familie de țărani din Tracia, care purta pomposul nume Caius Iulius Venus Maximinus (235—238 e.n.) dar pe care analalele oficiale insistau să-l numească Maximin Tracul, indicîndu-se astfel obîrșia lui neromană, «barbară».

Dionisie Tracul și-a făcut sau poate și-a desăvîrșit numai studiile la Alexandria, Egipt, centrul culturii și științei elenistice, cu vestita-i bibliotecă ce număra peste 700.000 de volume, acestea furnizînd o informație unică, exhaustivă pentru acea perioadă.

La Alexandria, Dionisie Tracul l-a avut ca dascăl pe vestitul filolog Aristarh din Samotracia (217—145 i.e.n.), un pămîntean și, cine știe, poate un consângean de al său, insula Samotracia aflîndu-se aproape de țărmul Traciei, și fiind locuită din cele mai vechi timpuri de o populație tracică. Aristarh era autorul unui număr impunător de opere filologice (comentarea, editarea și analiza textelor celor mai mari poeți greci), și gramicale — opere considerate drept apogeul științei filologice antice. Pentru meritele-i deosebite fusese ales și funcționase un timp ca director al bibliotecii, post de mare răspundere și onoare. Venirea la putere a regelui egipcean Ptolemaeus al VII-lea Evergetul II care declanșase o prigoană împotriva învățătilor din Alexandria îl făcu pe bătrînul savant să-și găsească refugiu pe insula Cipru unde în curînd se și stinse din viață. Se pare că tot atunci s-a stabilit pe o altă insulă, Rohdos, cu o puternică școală de artă

oratorică, elevul său Dionisie Tracul.

Acestea ar fi datele biografice ale lui Dionisie Tracul, reprezentant de vază al școlii grammaticale alexandrine. Din opera lui s-a păstrat o gramatică a limbii grecești, ajunsă, cu unele defecțiuni, pînă în zilele noastre.

Pentru Dionisie Tracul gramatica este cunoașterea profundă a textelor (versuri și proză). E o definiție vagă, neconturată ce ține mai mult de obiectul filologiei. Cu altă ocazie el precisează însă că gramatica, la fel ca și retorica și filozofia, este o artă și, deci, are un rol de călăuză de îndrumător.

Părțile componente și sarcinile gramaticii ar fi, în accepția lui Dionisie Tracul:

- 1) citirea în conformitate cu regulile prosodice;
- 2) explicarea tropilor;
- 3) explicarea cuvintelor rare și a fragmentelor dificile;
- 4) identificarea etimologiei;
- 5) selecția analogiilor;
- 6) aprecierea operelor literare.

Dar cu tot acest program vast de cercetare și cunoaștere a gramaticii, în tratatul său Dionisie pune accentul pe cele două laturi esențiale: fonetica și morfologia.

Sunetele sunt descrise de Dionisie Tracul aparte, în afara anotrijului fonetic; el definește vocalele drept sunete ce pot forma singure un sunet plin și le clasifică apoi în vocale lungi și scurte, oprindu-se și la vocalele care, în funcție de anumiți factori, se pot lungi sau scurta. Trece apoi în revistă diftongii. Consoanele sunt celelalte litere ale alfabetului grecesc (distincția sau opoziția semn grafic — sunet nu se cunoștea pe atunci). Se numesc aşa — explică Dionisie — fiindcă pot forma un sunet plin numai împreună cu vo-

EFIGII

calele — con- («cu») sunet (vocală). Consoanele la rîndul lor sunt împărțite în semisunete și sunete afone. Distinge și consoane duble — redate printr-o singură literă Ψ , de exemplu, (formată din π și Σ).

Trecînd la comportamentul consoanelor în cadrul cuvîntului, Dionisie Tracul distinge patru consoane invariabile λ , μ , N și p . Acestea nu se schimbă niciodată: nu dispar sau nu trec în alte consoane la declinare și la conjugarea verbelor la viitor.

Silaba este definită ca o îmbinare a consoanelor cu o vocală sau cu mai multe vocale; accentul este tratat înîndu-se cont de tipul accentului (accent tonic, muzical) al limbii grecești vechi. Tot în cadrul acestui compartiment Dionisie Tracul analizează amănuntit modificările fonetice pe care le suferă cuvîntul în diferite ipostaze (proteza, afereza, sincopa, metateza, anadiploza etc.).

Problema definirii cuvîntului, atît de controversată în lingvistica modernă, își găsește, la Dionisie, o soluție simplă: cuvîntul este partea cea mai mică a vorbirii coerente, iar propoziția este o îmbinare de cuvinte ce exprimă un gînd terminat. Dionisie împarte cuvintele limbii grecești în opt părți de vorbire (numele, verbul, participiul, particula, pronumele, prepoziția, adverbul și conjuncția) pe care le definescete clar, concis și examinează scrupulos «accidentele» (categoriile) lor: mod, diateză etc. pentru verbe; gen, număr, caz etc. pentru nume.

Surprinde faptul că mareea majoritate a definițiilor din gramatica lui Dionisie Tracul, foarte accesibile de altfel, sunt appropriate de definițiile moderne.

Dar meritul mare al operei lui Dionisie în special și al școlii alexandrine în general con-

stă în faptul că, pornind de la conceptul că limba e o realitate autonomă, deosebită de gîndire, el a creat și o disciplină nouă, gramatica, ieșită de sub tutela logicii, disciplină în care fenomenele de limbă au fost analizate în complexitatea lor, sub raport lingvistic.

Tratatul lui Dionisie Tracul a fost pus la baza elaborării gramicilor limbilor europene, dar și la cea a terminologiei lingvistice moderne, servind ca model de claritate și competență, mai cu seamă în perioada Renașterii și în timpurile mai apropiate de noi, pînă în secolul al XVIII-lea. Din păcate, numele și opera lui Dionisie Tracul sunt trecute sub tacere la noi.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

«Eminescu a lăsat multe versuri admirabile; însă meritul lui cel covîrșitor, un merit de principiu, este acela de a fi voit să introducă și de a fi introdus în poezia românească adevărata cugetare ca fond și adevărata artă ca formă, în locul acelei ușoare ciripiri de mai-nainte, care era foarte igienică pentru poet și pentru cititor, scutindu-l deopotrivă, pe unul și pe celălalt, de orice bătaie de cap și de orice bătaie de inimă».

B. P. HASDEU

VIN DIN MUNTII LATINI

Traian DIACONESCU
Prof. dr., Iași

PRONUNȚIA LIMBII LATINE ÎN PERIOADA CLASICĂ

La Congresul de limbi clasicе din anul 1904, E. Lovinescu a prezentat o lucrare de fonetică latină pe care a publicat-o cu titlul **Pronunțarea latină în epoca clasică**, București, Gutenberg, 1904. În această lucrare, E. Lovinescu, bazat pe rezultatele științifice ale filologiei germane și franceze, a propus adoptarea pronunției limbii latine după normele din perioada clasică și, implicit, renunțarea la pronunția tradițională, în spiritul culturilor naționale, diferențiată de la popor la popor.

Personalități ale filologiei din acea vreme au recunoscut temeinicia argumentelor prezentate, dar au respins această reformă pe motive **naționale și pedagogice**. Referindu-se la răspunsul lui T. Măiorescu, clădit pe «teren național și pedagogic», E. Lovinescu notează: «Pentru domnia sa, actuala pronunțare e o problemă **națională**, căci ne întărește, nouă și altora, convingerea că suntem de origine latină și, pe deasupra, e o problemă **pedagogică**, deoarece actuala pronunțare oferă o mai mare înlesnire pentru copii, fiind consacrată de tradiție... Ceea ce ar trebui să ne intereseze nu e alfabetul sujetelor latine, ci alfabetul sufletesc al antichității latine». În fața acestor argumente, E. Lovinescu disociază unghiul de vedere științific de cel național și pedagogic. El recunoaște că pronunția tradițională es-

te un «certificat al originii noastre latine», dar cere să trecem peste acest argument sentimental și să propovăduim de la catedră «adevăr și știință». Privitor la obiecția de ordin pedagogic, răspunsul lui Lovinescu este la fel de elocvent: «E mult mai ușor și mai evident sistemul geometric al lui Ptolemeu decât cel heliocentric al lui Copernic, totuși n-am auzit pînă acum să se fi găsit cîneva care să propună a se învăța copilul din clasa intîia că soarele se învirtește în jurul pămîntului pe motiv că această rotație e mai aparentă și mai intuitivă».

Problema pronunțării limbii latine din perioada clasică a fost lămurită de filologi încă din secolul trecut, odată cu dezvoltarea gramaticii istorice și comparate, dar adoptarea ei a cunoscut avataruri în fiecare țară. În prima jumătate a secolului nostru, s-au desfășurat polemici între reformatori și conservatori, s-au organizat congrese și referendumuri, s-au emis decizii ministeriale și, în cele din urmă, **pronuntio restituta**, bazată pe cercetări filologice scrupuloase, a fost impusă în multe țări occidentale în frunte cu Anglia, Germania și Franța.

Procesul adaptării a fost dificil, deoarece **pronuntio restituta** a intîmpinat, în țările cu veche cultură latină, o dublă rezistență: 1) tradiția pronunției naționale, cultivată în Evul Mediu și Renaștere și 2) tradiția ecclaziastică, romano-catolică, acreditată ca moștenitoare a pronunției antice.

Pentru a înțelege mai bine aceste direcții trebuie să coborim puțin în istorie. Invaziile barbare distruseseră rețeaua școlilor publice, dar s-au menținut școli religioase în care s-a învățat latina liturgică. Aici, dascălii pronunțau cuvintele ca

în limba vorbită, populară, care se metamorfoza treptat în limbi românice.

În vremea lui Carol cel Mare, Alaric a realizat prima reformă de pronunțare a limbii latine, conservînd însă rutina deprinderilor latinei populare. Pronunția din Evul Mediu nu s-a intors la normele pronunției din latina clasica, ci se limita doar la recomandarea rostirii literelor scrise, impunînd astfel o pronunție artificială care nu era nici pronunția antică și nici cea din limba vorbită din vremea medievală.

În secolele XIV—XVI, a înflorit Renașterea și acum invățății au năzuit să restaureze pronunția din perioada clasică, dar normele recomandate de ei nu sint științifice. Unii și-au îndreptat atenția spre romano-catolici, moștenitorii direcții ai latinilor, dar alții, în frunte cu Erasmus, au preferat să afle «secretul pronunției» chiar de la latinii antici. Tratatul lui Erasmus cu titlul **De recta latini sermonis pronunciatione** reflectă un amalgam de norme în care intîlnim sunete din latina postclasică și din limbile medievale timpurii. Acum s-a obținut o «pronunție analitică» prin articularea sunetelor corespunzătoare fiecărui grafem, iar Ramus, prin autoritatea sa, consolidează rostirea «vicioasă» a literelor *j* și *v* pentru *i* și *u* consoane. Acest compromis care ignoră etapele foneticii istorice a fost conservat, de-a lungul vremii, și a fost transformat într-o adevărată tradiție. Această pronunție tradițională va opune, în secolul nostru, rezistență față de pronunția din perioada clasică a limbii latine.

În țara noastră, ca și în alte țări din Europa de Est, pronunția limbii latine este cea tradițională, modelată după pronunția italo-catolică și adecvată la

sistemul fonetic românesc. Privită din punct de vedere istoric, pronunția noastră este un **mixtum compositum** în care înținim sunete care datează din perioade diferite ale istoriei limbii latine, ansamblu consolidat în procesul invățământului laic sau religios, mai ales, în ultimul secol.

Pronunția diferită a limbii latine în diverse țări europene a determinat pe filologii clasici să rediscute, în a doua jumătate a secolului nostru, la nivel internațional, problema unificării pronunției limbii latine în toate continentele. În acest sens, la congresele organizate de **Conventus omnium gentium et nationum Latinis litteris linguaeque fovendis** (Societatea tuturor popoarelor și națiunilor pentru cultivarea limbii latine) s-a hotărât să se adopte de către latinistii din toată lumea aceeași pronunțare, **pronuntio restituta**, cea din secolul lui Cicero și Augustus, înlesnindu-se astfel înțelegerea unui text latin rostit de oameni care vorbesc limbi moderne diferite.

Pentru a putea asimila ușor **pronuntio restituta** în raport cu **pronuntio tradita** trebuie să disociem elementele care le diferențiază.

Normele distinctive ale pronunției din perioada clasică sunt:

1. **i** consoană (scris *in* secolele trecute *j*) se pronunță ca **i** semivocală: **jam=iam; Jupiter=Iupiter; jaceo=iaceo.**

2. **u** consoană (scris **v**) este rostit ca **u** semivocală: **vivo=wiwo; vetus=wetus; veni-weni.**

3. **c și g** următoare de **e și i** se citesc ca velare, nu ca africative: **Ceres=Cheres; Cicero=Chichero; gigno=ghigno; genus=ghenus.**

4. **t** urmat de **i** în hiat este citit fără asibilare: **ratio=ra-**

tio; amicitia=amicitia; iustitia=iustitia.

5. **s** intervocalic este rostit ca spirantă surdă: **casa=casa; rosa=rosa.**

6. grupul **qu** și **gu** se pronunță **cw** și **gw**: **aqua=acwa; lingua=lingwa.**

7. diftongul **ae** este citit **ai**; **silvae=silwai; Caesar=Kaisar; quae=cwai.**

8. diftongul **oe** se pronunță **oi**: **coepit=coipit; poena=poina.**

Argumentele filologilor pentru a demonstra adevărul istoric al acestor norme sint bazeate pe mărturiile «gramaticilor» latini, pe cercetarea inscripțiilor, pe consultarea transliterărilor în limba greacă precum și pe studiul descendenților din limbile române. În spațiul restrins al acestui articol vom remănti cîteva probe elocvente referitoare la pronunția diftongilor și a consoanelor în perioada clasică a limbii latine.

1. diftongul AE

Pronunția acestui diftong în latina clasică este deplin lămurită. Lucilius (fr. IX, 18) și eruditul Varro (Ling. lat. V, 97) au observat că oamenii pronunțau la sate **Cecilius** pentru **Cæcilius** și **hedus** pentru **haedus**. Quintilian (I, 7, 18) a precizat însă că cei vechi rosteau **ai** diftongul scris **æ**. Transliterarea acestui diftong în limba greacă — **Caesar=Kaisar** — ca și prezența lui **ai** pentru **æ** în inscripții sprijină afirmația lui Quintilian. De altfel, în germană, **Caesar** a dat **Kaiser**. Așadar, în perioada clasică, diftongul **æ** nu se monoftongase în limba literară, la **e**, aşa cum se pronunță în latina populară.

II. diftongul AU

Nici rostirea acestui diftong nu e obscură. Gramaticul Flo-

rus (in Suetonius, *Vespasian*, VIII, 22) menționează că împăratul Vespasian greșea cind pronunța pe **au** ca **o**, iar Festus (202, 12) afirmă că rostirea **orum** pentru **aurum**, **orata** pentru **aurata** și **oricola** pentru **auricola** sint pronunții rustice. Mărturia acestor gramatici atestă clar că **au** se pronunță **au** în latina cultă, dar **o** în latina populară.

III. consoanele C/G+I sau E

Sunetul **c** urmat de **i** sau **e** are valori fonice diverse în limbile moderne. În română și italiană este o palatală asibilată, în germană dentală asibilată, în franceză siflantă. Acest fapt a făcut ca același sunet latin să fie citat diferit de popoarele moderne. În latina clasăcă **c** și **g+e** sau **i** se pronunțau ca niște consoane. Iată argumentele:

Gramaticii latini descriu această valoare guturală (cf. Terentianus Maurus VI, 331 și Marius Victorinus VI, 33, 22). Transliterarea lui **c+e** sau **i** din latină în greacă s-a făcut prin **k** sau **χ**. Fenomenul este întîlnit în texte literare și în inscripții. Ex.: **sceptrum** > **τκηπτρον**; **Eutices** > **Ευτυχης**; **Censorinus** > **Κενδογίνος**; **Celsus** > **Κελδος**. Plutarh scrie în greacă **Kikēgo** și **προικίηι**. Uneori, găsim chiar în inscripțiile latine forme ca **dekembres**, **pakes**, **Markellius**. Acest fenomen se poate urmări în inscripții pînă în secolul VIII e. n. Transcripțiile în gotică sau cele din oscă și umbrică în latină confirmă aceeași pronunție velară.

Descendenții din limbile moderne sprijină această pronunție. Astfel, în limba română, **cicuta** nu poate da **cucuta** și nici **cingula** nu da **chingă** dacă nu s-ar fi pornit de la o guturală surdă. În limba germană **cellarium** devine **Keller**, **carcerem**

dă **Kerker**, **cerasum** devine **Kirsche**. Pronunția latinei a evoluat. Dacă **cellarium** dă **Keller** și **cellam** dă **zelle**, acest fapt ne arată că primul cuvînt german provine din perioada creștină primară, iar al doilea din etapa pâgină tîrzie.

Tratamentul fonetic al grupului **g+e** sau **i** este similar. «Gramaticii» Varro și Marius Victorinus, transliterările în texte grecești, grafia din inscripții ca și descendenții în limbile românești confirmă acest fapt.

IV. U consonantic scris V

Pronunția lui **v** nu corespunde grafiei sale pentru că **v** ca și **j** este provenit din scrierea uncială: **v** reprezintă **pe**, **u** și **j** pe **i**. Literelor **v** și **j** au fost adoptate în Franța datorită umanistului Ramus (literalele au fost numite «ramiste») pentru sunete noi ale francezei medievale. Latinii scriau **i** și **u** în litere minuscule, iar **j** și **v** în majuscule. Iată pronunția din perioada clasică:

Gramaticul Velleius Longus (VII, 58, 17) scrie că **u** în funcție de consoană în fața unei vocale se pronunță ca semivocală: **walonte**, **primitwo**. Acest sunet are, spune Quintilian (I, 4, 8), valoarea sonică a unui digamma din greacă. Să ne amintim că împăratul Claudius propusese să fie scrisă semi-consoana **v** cu semnul digamma intors (cf. Quintilian, 1, 7, 26 și Priscian, 1, 20) și această literă se găsește în inscripții ale vremii.

După ce s-a renunțat la acest digamma propus de Claudius, inscripțiile notează pe **Valens** cu **Oualens** și pe **Vario** cu **Ouartio**.

Dacă luăm în considerație anecdota referitoare la Crassus, relatată de Cicero (*De div.* II, 40, 84), înțelegem bine rostirea acestui sunet. Un negustor de smochine strigă tare **cauneas** (**cauneae**, **arum** — smochine de

Caunus) și strigătul său a fost înțeles ca o profeție: **cave ne eas** «cată să nu pleci» în momentul cind generalul roman se imbarca, la Brundisium, pentru a porni împotriva partilor. Dacă litera **u** se pronunța ca **v** sau **au** ca **o**, atunci nici **cavneas** și nici **coneas** n-ar fi similară cu **cauneas** și nu s-ar justifica omofonia care stă la baza anecdotei. Tot un joc fono-semantic, bazat pe pronunțarea lui **u** consonantic, întîlnim într-o fabulă a lui Fedru (**Appendix**, 26) unde cronicantul corbului (**ave**) este confundat cu o urare de sănătate (**ave**).

Spirantizarea lui **u** consonantic s-a desăvîrșit în sec. IV e. n. (Servius Honoratus, K., IV, 422, și Pompeius, K., V, 103) dar procesul a început în secolul II e. n. (Veleius Longus, K., VII, 60, 1).

V. QU și GU

Pronunțarea lui **u**, precedat de **q** sau **g** este, de asemenea, lămurită. Velara surdă **q**, cu valoarea lui **c** sau **k**, s-a păstrat numai urmat de **u**. Acest **u** nu este însă consoană spirantă, ca în română, ci o semivocală labială asemănătoare unui **u** vocalic slab pronunțat. Acest sunet nu e nici vocală, pentru că nu formează silabă, și nici consoană, pentru că nu face poziție pentru a lungi vocala precedentă. Probele sunt variate:

Gramaticii latini au observat acest statut intermediar (cf. Priscian, II, 12, 10, Cledonius, V, 27, 15, Beda, IV, 228, 22).

În transliterare greacă **qu** devine **kou**, **ko**, **ku**; **Torquatis** > **Torkouatos**; **Sequanas** > **Sekoanas**; **Tarquinus** > **Tarkunos**.

Pronunția slabă a lui **u** a făcut ca **qu + u** să se reducă la **c** în latina populară **coquus** > **ucus**, iar grafia s-a păstrat pentru a nu se confunda cuvinte deosebite: subst. **aquam** și vb.

acuam (v. Vellius Longus, K., VII, 75, 10).

Valoarea semivocalică a lui **u** a făcut ca acest sunet să nu se păstreze în unele limbi române (română, spaniolă, portugheză). În română: **ce < quid**. Tratamentul fonetic al lui **u** precedat de **g** este același cu al lui **u** precedat de **q** și probele menționate mai sus susțin acest fapt.

VI. H, CH, TH, PH

Aspirația s-a folosit în perioada veche (Quint., 1, 5, 19) dar a înregistrat tendință de slăbire. Aulus Gellius a condamnat pronunția **ahenum** și **incohare** (N. A. II, 2, 1—4), iar Catullus, cu un secol înainte, ironizase pe Arrius pentru emfază cind rostea **hinsidias** (**Carmina**, 84). Dar tot Quintilian recomandă pe **hanc** (1, 6, 21), iar Augustin (Conf., 1, 18) pe **homines** față de **omines**.

În latina veche nu erau consoane aspirate (Cicero, **Orator**, 4, 8 și Quintilian, 1, 5, 19), dar la sfîrșitul Republicii se pronunță cuvinte străine, grecești sau etrusce. Cicero însuși cedează uzului și pronunță **Cer hegus** și **pulcher**. În inscripții întîlnim încă **pulcer**. Cuvîntul **triumphus** nu a fost pronunțat cu **f** pentru că grecii nu aveau acest sunet. Cicero s-a amuzat la un procés cind un martor grec nu a putut să pronunțe sunetul inițial din Fundanius (Quint., 1, 4, 14). Abia în sec. IV inițialele din cuvintele **Felix** și **Phoebus** se confundă (Diomede, 423, 28).

VII. S și TI

Litera **s** nu s-a pronunțat sonor, ci surd, iar **z** (**s** sonor) este un sunet străin, grec, care apare în imprumuturi: **Zephyrus**. Acest fenomen este atestat de Quintilian, XII, 10, 28 și Mar-

tianus Capella (III, 261). Afirmațiile lor sunt susținute de alte probe:

Gramaticii latini tac în privința sonorizării lui **s** în poziție intervocalică, deși romani nu aveau litera **z**, dispărută în perioada preclasică.

În inscripțiile latine, **s** intervocalic din oscă este redat prin **z**: **emizac** (umbr. **erak**). Dacă în latină **s** intervocalic ar fi fost pronunțat **z**, atunci l-ar fi redat prin **s**. Să nu uităm că în limba latină, ca și în umbrică, **s** intervocalic s-a rotacizat în jurul anului 350 i. e. n. (cf. Cicero, **Fam.** IX, 21, 2) dar acest fapt nu este confirmat de latina literară.

În unele limbi române **s** intervocalic este sonorizat, dar fenomenul nu coboară în latina clasică, ci este o inovație postclasică sau romanică.

Pronunțarea lui **t+i** în hiat se interferează cu rostirea lui **c+i** în hiat. În latina clasică, ambele consoane erau surde și fără asibilare. Argumentarea asibilării lui **c+i** în hiat se reazămă și pe faptul că **t+i** în hiat și **c+i** în hiat se confundă în inscripții. Asibilarea lui **t+i** în hiat e veche și se întâlneste și în oscă și umbrică înainte de intiuil război punic. Începutul asibilării lui **t+i** în hiat este atestată în inscripțiile africane (sec. III i. e. n.) dar se desăvîrșește tîrziu, în sec. VI, la sfîrșitul antichității.

În urma acestor argumente varii, adevărul istoric apare incontestabil. În istoria limbii latine sunt multe zone obscure și puține certitudini. **Pronuntio restituta** este însă un adevăr istoric care trebuie numai acceptat, dar și adoptat în sistemul nostru de invățămînt. Fără indoială, acest act reformator va implica renunțarea la pronunția tradițională, susținută cu argumente extraștiințifice, de ordin **nățional** și **pedago-**

gic, indeosebi pentru dovedirea, prin pronunție, a latinității limbii române.

La acest sfîrșit de veac, nici un om de cultură și de bună credință nu mai contestă însă latinitatea limbii române. Dacă pe vremea **Scolii Ardelene**, pronunția tradițională și ortografia etimologizantă își aveau rosturi bine definite, în ultimul deceniu al mileniului nostru aceste funcții sunt desuete și fără obiect. **Pronuntio restituta**, preocupare și descoperire a filologiei istorice moderne, reflectă adevărul istoric despre pronunția din latina clasică, delimitând hotarele dintre latina cultă și populară, ne ajută să simțim armoniile imitative ale limbii, ne face să înțelegem că limba noastră nu derivă din latina cultă și, în sfîrșit, ne sincronizează cu Europa occidentală, unde această pronunție s-a generalizat în multe țări.

Aceste rațiuni sunt suficiente pentru a justifica punctul de vedere pertinent exprimat de E. Lovinescu la începutul acestui secol: «Sper că tinerețea mea îmi va permite să ajung ziau în care să văd că această străduință n-a fost pierdută pentru invățămîntul clasic». Totuși acestei speranțe va lumi-nă, desigur, în pragul mileniului care vine, catedrele invățămîntului clasic românesc.

EUGEN HOLBAN: FIGURI BASARABENE

VIAȚA CĂRȚILOR

Această carte editată în 1990 la Paris, constituie o culegere de date biografice ale unor personalități remarcabile din Basarabia, care au activat, mai ales, de la prima ocupație rusească (1812) pînă în anii României întregite.

Cartea este închinată tatălui autorului, Ștefan Holban, «și tuturor celorlalți români moldoveni din Basarabia, morți în închisorile și lagărele comuniste, rusești și românești».

Volumul se deschide cu un motto din Ion Pelivan, una din cele mai proeminente figuri ale Basarabiei: «turcul ne prăda, dar nu-și băga cizmele murdare în sufletul nostru. Turcul ne dădea voie să ne rugăm lui Dumnezeu în limba noastră, de care el nu se atingea. Turcul ne-a lăsat școală în forma în care am moștenit-o de la bunei, cu predarea în limba maternă, el nu ne forță să invățăm turcește».

Reticențele epigrafului sunt limpezi, iar completarea ad literam o găsim la pag. 51: «Slugile țarismului rusesc tineau către înăbușirea spiritului național, către izgonirea limbii noastre natale din școală, biserică, administrație, ca să nimicească cu totul. Rusificatorii cruzi au ponegrit numele de moldovean, bălăcindu-l în noroi...».

Întru apărarea spiritului național și a libertăților naționale s-au ridicat cei mai destoinici fii ai Basarabiei. Printre ei — Ștefan Holban, născut la Cărpineni, județul Lăpușna, în 1886. Fiul de răzeș, ajunge ulterior învățător și avocat, cunoscător al

citorva limbi europene. Și-a făcut studiile în orașele Novîi Bug, Odesa, Austerlitz.

A făcut parte din prezidiul Congresului Ostașilor Moldoveni, for care a declarat autonomia Moldovei și care a luat decizia de a forma organul suprem al ei — Sfatul Țării. Ștefan Holban a fost ales deputat în Sfatul Țării.

Între 1926 — 1931 îl găsim în postul de prefect al județului Lăpușna. Prin participarea lui nemijlocită este construită șoseaua Cărpineni-Lăpușna. A fost om de o demnitate și onestitate rar întâlnite. Iată un exemplu semnificativ. În campania de alegeri din 1928 din fondul de 1,8 milioane de lei, destinați alegerilor, pentru care nu se cereau acte de folosire a lor, prefectul restituie 1,1 milioane lei — caz fără precedent în analele politice ale României interbelice.

Ștefan Holban este autorul unui manuscris despre Cărpineni, pe care sperăm să-l putem prezenta cititorului (deacum sub formă de carte) în numerele următoare ale revistei.

Acest mare patriot ni se mai adresează și astăzi din îndepărtatul an 1917: «Fiecare moldovean trebuie să ție minte, că e dator să apere slobozenia atât de scump dobîndită mai ales fiindcă noi, moldovenii, am suferit de la regimul țarist autocrat mai mult ca oricare».

Refugiat în România, Ștefan Holban este condamnat (în 1957, pe cînd avea 71 de ani) de regimul comunist de acolo la 15 ani închisoare, unde se și stinge din viață după 4 ani de temniță... (Datele despre Ștefan Holban le-am cules, după cum bănuiește cititorul, din cartea **Figuri basarabene** și din articolul domnului G. Bostan **Revolutionar, patriot**, publicat în ziarul «Luceafărul» din Hîncești la 7 noiembrie 1990).

Soarta lui Ștefan Holban este tipică pentru patrioții-martiri basarabeni: Pan. Halippa scriitor și om politic, a fost întemnițat la închisoarea din Sighet, apoi «preluat de ruși și deportat în Siberia»; Simion Murafa și Andrei Hodorogea, activiști ai mișcării naționale, sînt uciși de «bandele russo-bolșevice» în 1917; Ion Pelivan, unul din organizatorii și ulterior, redactor principal al gazetei «Basarabia», moare în închisoarea din Sighet; Alexandra Russo (din aceeași ramură cu Alecu Russo) intervine în 1940 (puțin înainte de intrarea trupelor sovietice în Chișinău) pentru eliberarea deținuților politici. Aceștia, eliberați, au trecut Prutul, dar Alexandra Russo «este arestată a patra zi după intrarea rușilor, de către NKVD. este condamnată și deportată. Moare la 11 mai 1943, la Karaganda, în Kazahstan»...

Citind cartea domnului Eugen Holban, mă gîndeam că ea este necesară nu numai fiecărei biblioteci, dar și fiecărei biserici. Să fie pomenite și slăvite numele acelora care și-au adus munca neprecupeștită și viața pe altarul neamului și al credinței.

Referindu-se la personalitățile care au militat pentru limba română, autorul menționează în prefată: «Este necesară o lămuire, mai ales pentru cititorul din afara Basarabiei. Poate că acestuia îi se va părea puțin semnificativă prezentarea unei persoane, care este menționată pentru faptul de a fi cerut folosirea limbii române sau propagarea culturii românești.

Trebuie să se știe că în timpul ocupațiilor rusești (țaristă și comunistă) rusificarea populației băștinașe a constituit obiectivul principal al împăratului. Orice exprimare a sentimentelor naționale era pedepsită.

Politica de rusificare forțată, pînă mai ieri tăgăduită, astăzi este dornescată și, firește, con-

damnată de toți acei care au barem un dram de conștiință națională. Citești rîndurile din «Materiali dlea gheografii i statistichi Rossii» (1862) și eşti cutremurat de cinismul imperialist: «...Dacă noi dorim (...) ca Basarabia să fie într-adevăr (...) gubernie rusească, trebuie, prin intermediul școlii, să le facem cunoștință țăranilor moldoveni cu limba slavă bisericăescă și să-i facem măcar pe jumătate ruși după limbă». Politica aceasta de rusificare au continuat-o toți țarii sovietici. Ea n-a inceput nici azi.

...Să-i fim recunoscători domnului Eugen Holban, care a redus în actualitate pe destoinicii noștri înaintași. Din îndepărtatul Paris vine această cărțulie — **Figuri basarabene** — care, credem, constituie o uvertură excelentă la o viitoare istorie nefalsificată a Basarabiei.

George Meniuc scrisă în 1964, într-o scrisoare adresată lui Andrei Lupan: «În cele din urmă, împreună cu **Iarba fiarelor**, voi avea aproximativ o sută de coli de autor care poate vor servi cuiva pe viitor, dacă specificul nostru național se va mai păstra și-n pragul anilor ce vin (subl. n. — I.I.). Mă zbat în direcția asta mai mult decât în poezie. Observi, probabil, că tinerețul e gata oricind să scrie o poezie sau o schiță, în schimb celealte probleme le lasă mai mult pe seama lui Ermuratski! E o greșeală de neiertat».

Trăim vremuri care ne permit să lichidăm corigențele la istorie. De la academician pînă la țăran. S-o facem neîntîrziat, că mai avem specific național și conștiință de neam. Așa cum a făcut-o domnul profesor Eugen Șt. Holban, actualmente cetățean al Franței.

Ion IACHIM

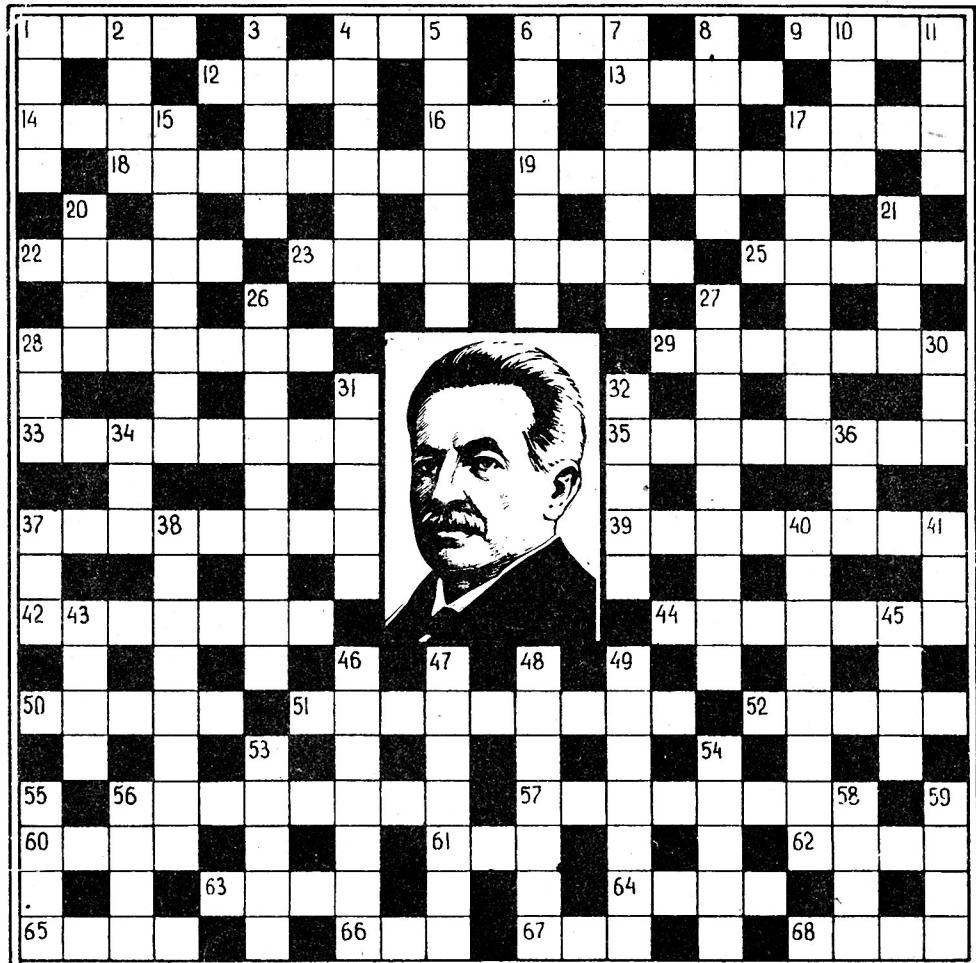
PORNI LUCEAFĂRUL...

Orizontal: 1. Unul dintre autori din serie de broșuri «Cultivarea limbii». 4. Numele a 14 personaje masculine din opera lui Mihail Sadoveanu. 6. Ins. 9. Un sinonim al păsării întilnit în «Punguța cu doi bani». 12. Publicist și patriot basarabean care a cerut guvernului rus (1863) să i se permită a scoate un ziar românesc, cerere care n-a fost satisfăcută. 13. Raion în regiunea Odesa unde majoritatea satelor sunt românești. 14. Oaie — oi, ...oile. 16. Denumirea unui copac și al fructului său. 17. Semn grafic utilizat la prescurtarea cuvintului «contra». 18. Lucrare scrisă de Dosoftei în 1673 «pre limba românească». 19. «...potrivit la locul potrivit» — prestigioasă lucrare de cultivare a limbii. 22. Pronume demonstrativ feminin (sing.). 23. «Stringeți piatra lucitoare, / Ce din soare se aprinde — / Și-ți avea în... / Un potop nou de cuvinte» (A. Matveevici). 25. Pluralul substantivelor «copil» și «copie». 28. La ...zilei, adică pe prim plan. 29. Clasicul din centrul careului nostru, un bun prieten al marelui Eminescu. 33. Porecla pe care a purtat-o Ion Creangă în copilarie. 35. Stradă chișinăuană după numele unei mahalale de odinioară. 37. Nistrul ori Tisa din «Doina» eminesciană. 39. «Căprița» din «Carpați». 42. «Români din patru unghiuri, acum ori niciodată / Uniți-vă în cuget, unițivă-n...» (A. Mureșanu. «Deșteaptă-te, române»). 44. Sinonimul adjecтивului «prietenosă»... 50. Și al substantivului «prietenă». 51. Poarta tuturor științelor și a tuturor erorilor (Voltaire). 52. Poet basarabean, autorul poeziei «Graiul mamei»,

CUVINTE ÎNCRUȚIȘATE

în care autorul numește limba «comoara comorilor». 56. «De aceea pentru mine muntele munte se zice, de aceea pentru mine iarba iarbă se spune, de aceea pentru mine izvorul izvorăște, de aceea pentru mine viața se trăiește» (autorul cuvintelor). 57. R. Budagov ca savant. 60. Strămoșii noștri care au cunoscut scrisul latin pînă la cucerirea romană. 61. Pronume posesiv ce adesea este «înlocuit (în limba vorbită) cu «lui» sau «ei». 62. Singularul «miinilor». 63. Iubirea care poate fi și proprie. 64. Cuvînt de adresare către o femeie mai în vîrstă. 65. Drum urmat de un vehicul. 66. Literă grecească. 67. Pronume care pînă mai ieri era considerat «românesc». 68. A da în... — a se aprobia de maturitate (despre plante).

Vertical: 1. Povestire. 2. În nici un ... — deloc, în orice .... — oricum. 3. Românofobia care încă n-a dispărut în republica noastră. 4. Soldat turc. 5. «Amîndoi» în limba română. 6. Cuvîntul de la 4 vertical sub aspect etimologic. 7. Limba tocmește, limba strică (expresie) 8. Înștiințare, aviz. 10. Prin viu grai. 11. Fără... adică excepțional, neîntrecut. 15. Steluța din limba română. 17. Denumirea primelor abecedare din Moldova. 20. Rezultat sportiv. 21. Cal — mînz, ciine — ... 26. Schimbarea la față a substantivului. 27. Greșeli de exprimare cauzate de necunoașterea sensurilor unor cuvinte. 28. Dat popii în cele din urmă (folc). 30. Refren din cîntecile oltenești. 31. Trei în balada «Miorița». 32. «Slav aș fi fost, de nu eram latin, / Latin aș fi, de n-aș fi fost și dac — / — da a ieșit să fiu ..., / și eu cu soarta asta mă împac!» / (Geo Dumitrescu). 34. Singularul substantivului «roade». 36. Verb la pasiv. 37. Litera «H» la orele de

chimie. 38. «Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți...» (A. Mateevici). 40. Activitate de cultivare a limbii ce imbină utilul cu plăcutul. 41. Prenume feminin care ocupă primul loc în onomastica internațională. 43. «A fost odată ca-n povești, / A fost ca niciodată...» (picior de vers). 45. Poetă căreia Grigore Vieru i-a dedicat poezia «Patria și graiul». 46. Liste de cuvinte însoțite de explicația lor. 47. Denumirea comună a două sate «gemene»: în Moldova basara-

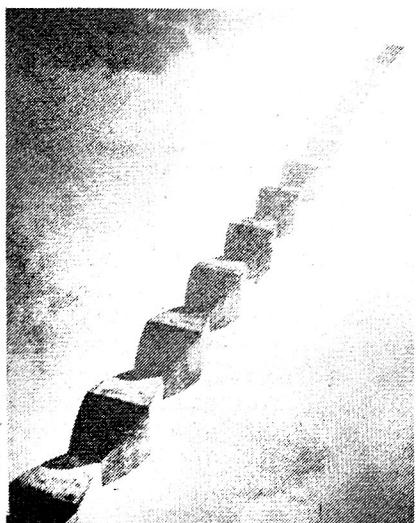
beană și în județul Mureș, inițial Transilvaniei. 48. Băiatul din schița «Toamna» de A. Mateevici. 49. Fructul unui arbore tropical din familia palmierilor. 53. A fi cu... împăcată — a avea conștiința curată. 54. A declara nul un act. 55. «Limba românească este cel mai sfînt și mai prețios... al nației române pentru că este sufletul ei» (A. Pumnul). 56. Apărare, ocrotire (fig). 58. Categorie gramaticală specifică verbului. 59. La .... adică la momentul potrivit.

Andrei CAȘENCU

**DEZLEGAREA
cuvintelor înscrise publicate
în nr. 3—4, 1991.**

Orizontal: 1. Doncev. 4. Druță. 7. Prolog. 13. Basmale. 14. Măr. 15. Nepoții. 16. Iura. 17. Catehizis. 18. Oaie. 21. Alpin. 22. Necaz. 23. Albul. 28. «Clopotnița». 30. Creatori. 33. Italiana. 34. Unsprezece. 36. Latin. 38. Albie. 39. Russo. 45. Șagă. 46. Îndreptar. 42. Grai. 50. Steagul. 51. Lua. 52. Tighina. 53. Adiere. 54. Argeș. 55. Adresa.

Vertical: 1. Dabija. 2. Nistrul. 3. Egal. 5. Rîmenește. 6. Terziman. 8. Rupe. 9. Loteanu. 10. Grivei. 11. Mesaj. 12. Întii. 19. Sinonimie. 20. Alfabetul. 24. Scrie. 25. Enunț. 26. Pripă. 27. Milev. 29. Odă. 31. «Ore». 32. Întîmplare. 35. Florilor. 37. Arghemezi. 40. Servise. 41. Asista. 42. Unele. 43. Șapte. 44. Zicală. 48. Igor. 49. Agud.

Redactor de limbă:
Maria TEODOROVICI

Fotografii:

Boris BALAN

Redactor tehnic

Eufrosinia ENI

Corector:

Victoria PASTUH

Dat la cules: 10.01.92.

Bun de tipar: 30.03.92.

Format 70x108 1/16. Hîrtie ofset.

Garnitură «Times».

Imprimare ofset.

Coli de tipar convenționale: 10,0.

Coli editoriale: 11,6. Tiraj 15 000.

Comanda nr. 4368

Prețul 3 rub.

(pentru abonați — 1 rub.).

Tipografia Editurii «Universul»

277012, Chișinău,

str. Vlaicu Pîrcălab, 45.

Adresa redacției: 277012,

str. Pușkin, 22,

Casa Presei, revista «Limba

Română»

Tel.: 23-44-19, 23-44-12.

CÎNTECELE DEVENIRII NOASTRE

NU UITA CĂ EȘTI ROMÂN

Nu uita că ești român
Căci, colo-n deal la tine-n sat
Popa Ioan te-a botezat
Și lelea Stanca te-a purtat
Un an la sîn.

Nu uita că ești român
Căci rădăcinile de veacuri
Stau înfipte în ogor
Și nu le poate smulge
Un viscol trecător.

Nu uita că ești român,
Căci tatâl tău a fost cioban
Bunicul tău a fost Traian
Și-n țara asta ești sortit
Să fii stăpin.

Veniți în horă de frăție
Străvechii cîmpului păzeri,
Ce ocrotiți de-o veșnicie
A muncii rodnice dureri

Veniți plugari, veniți oșteni
Celui mai vechi și sfînt război
Tovărăși buni ai Cosînzenii
Veniți cu noi!

(Octavian GOGA)

The musical score consists of three staves of music. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature. It features a melodic line with various note values and rests. The lyrics "Nu ui-ta ca ești ro-mân — Căci, colo-n deal la" are written below the notes. The second staff continues the melody with a similar key signature and time signature. The lyrics "ti-ne-n sat po-pa I - can toa bo - te-zat și le - lea Stanca" are written below. The third staff concludes the melody with a common time signature. The lyrics "te-a pur-tat un an la' sîn" are written below. The word "GIUSTO" is written above the first staff.

LIMBA — LITERATURA — METODICA

Numărul următor al revistei este realizat, în mare parte, **DE** și **PENTRU** profesorii de limba și literatura română, intrunind articole ce vizează diverse subiecte din învățămîntul preuniversitar. Si nu numai.

DIN SUMAR:

- * Ion CIOCANU. Permanența lui Titu Maiorescu
- * Ana BANTOȘ. Poemul lui Liviu Damian «Cavaleria de Lăpușna»
- * Gheorghe EŞANU. Octavian Coga — poetul pătimirii noastre
- * Emilia MARIN. Comedia «O scrisoare pierdută» de I. L. Caragiale
- * Monica ILADE-COSTEA. «Izvorul nopții» de Lucian Blaga
- * Mircea BERTEA. Ion Creangă: geneza și structurile operei
- * Mircea CENUŞĂ. Aron Pumnul — cel dintîi profesor de limba română în Bucovina
- * Maria PRODAN. Analiză sau comentariu literar?
- * Dorin N. URITESCU. Flagrant delict... ortografic
- * Irina CONDREA. Greșeli de acord